

Pirjo Oinas

Poroperheiden sosiaalinen ja taloudellinen selviytyminen elinkeinollisessa ja yhteisöllisessä murroksessa

Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B
Tutkimusraportteja ja selvityksiä 66

LAPIN YLIOPISTON
YHTEISKUNTATETEELLISIÄ JULKAISUJA
B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä
66

Pirjo Oinas

**Poroperheiden sosiaalinen ja taloudellinen selviytyminen
elinkeinollisessa ja yhteisöllisessä murroksessa**

Lapin yliopisto
Rovaniemi 2018

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

© Pirjo Oinas

Taitto: Ritva Lahtinen

Kansi: Paula Niemelä

Kannen kuva: Tuomas Vittaniemi

Lapin yliopistopaino, Rovaniemi 2018

Painettu:

ISBN 978-952-337-067-8

ISSN 0788-768X

Pdf:

ISBN 978-952-337-068-5

ISSN 2342-3935

Tiivistelmä

Poroperheiden sosiaalinen ja taloudellinen selviytyminen elinkeinollisessa ja yhteisöllisessä murroksessa

Tutkimuksen keskeisinä teemoina ovat kysymykset siitä, miten yhteiskunnalliset ja ympäristölliset muutokset heijastuvat poronhoitajien ja heidän perheidensä sosiaaliseen ja taloudelliseen hyvinvointiin ja keskinäiseen yhteisölliseen toimintaan ja miten nämä muutokset ja murrokset vaikuttavat poronhoitajien välisiin suhteisiin sekä tämän kautta elinkeinon yhteisöllisiin poronhoidon käytäntöihin. Tutkimuksen aineisto on kerätty Hallan, Näljängän, Hossa-Irnin, Kemin-Sompion, Muonion sekä Lapin paliskunnista haastattelemalla paliskunnissa poronhoitoa harjoittavia henkilöitä ja heidän perheitään. Yhteensä tutkimusaineistossa haastateltavia on kolmekymmentäkahdeksan kahdestakymmenestä eri perheestä.

Tutkimusaineistojen analyysimenetelmänä on Grounded theory. Analyysikehyks rakentuu poronhoidosta työnä, elämäntapana ja kulttuurina. Luokkaan työ kuuluu haastateltavien puhe ja kokemus poronhoidosta ammattina ja elinkeinona, luokkaan elämäntapa haastateltavien puhe poronhoidosta perheen ja yhteisön yhteisenä toimintana sekä luokkaan kulttuuri haastateltavien puhe poronhoidosta perinteenä sekä toimijana muiden yhteiskunnan toimijoiden joukossa.

Poronhoitotyön osaamiseen ja hallintaan kuuluu runsas määrä hiljaista tietoa, jota on otettu haltuun tekemisen myötä lapsesta lähtien. Poronhoitoon on myös sukupolvien myötä kutoutunut runsas määrä erilaisia selviytymisen keinoja, jotka kantavat poronhoitajia ja heidän perheitään haasteellisissa tilanteissa. Elämäntapaidentiteetin kiinnittyneisyys sekä historiallisuus tekevät poronhoidosta useimmille velvoittavaa suhteessa aiempiin sukupolviin sekä sitovaa suhteessa itsen ja yhteisöön. Yhteisöllisyyden näkökulmasta elämäntapa on monin osin murroksessa heikentyneen taloudellisen kannattavuuden ja sen myötä vähentyneen työntekijämäärän vuoksi. Erityisesti eteläisissä paliskunnissa yhteiskunnalliset ja ympäristölliset muutokset ovat merkittävästi heikentäneet poronhoidon kannattavuutta ja työn tekemisen mielekkyyttä. Pohjoisilla haastattelualueilla poronhoito näyttäytyy yhä edelleen riittävän kannattavana, jotta myös nuoret ovat valmiita jatkamaan elinkeinossa mukana.

Poronhoidon taloudellisiin ja sosiaalisiin tekijöihin kohdentuvat muutokset ovat vaikuttaneet poronhoitotyötä tekevien välisiin suhteisiin eri tavoin eri paliskunnissa. Toisessa ääripäässä välit ovat saattaneet kiristyä ja kärjistyä, kun taas toisessa ääripäässä jäljelle jääneet ovat tiivistäneet yhteistyötään entisestään ja jokaisen toiminnassa mukana olevan tärkeys ja työpanoksen merkitys on korostunut. Ratkaisevaa yksittäisen paliskunnan tulevaisuuden kannalta vaikuttaa olevan erityisesti se, onko paliskunnan tilanne elinkeinon kannattavuuden ja jatkuvuuden näkökulmasta sen kaltainen, että uusien, nuorien poronhoitajasukupolvien mukaan tulo poronhoitotyöhön on edelleen järkevää ja mahdollista.

Avainsanat: poronhoito, hiljainen tieto, työ, elämäntapa, kulttuuri

Sisällys

Lukijalle	7
1 Johdanto	9
2 Poronhoito	11
2.1 Käytännön puitteet	11
2.2 Aiemmat tutkimukset	16
3 Tutkimuksen kohteena	19
3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimusaineisto	19
3.2 Aineiston analyysi	22
3.3 Käsitteelliset kiintopisteet	26
4 Työnä	31
4.1 Osaaminen	31
4.2 Työntekoympäristö	37
4.3 Ajankäyttö	40
5 Elämäntapana	44
5.1 Kiinnittyminen	44
5.2 Sosiaalistuminen	46
5.3 Perheenjäsenyys	51
5.4 Jäsenyys yhteisössä	54
6 Kulttuurina	63
6.1 Yhteinen järjestelmä	63
6.2 Suhde luontoon	71
6.3 Osa yhteiskuntaa	75
7 Muutoksista ja murroksista selviytyjänä	82
7.1 Toimeentulon mahdollisuudet ja elinkeinon jatkuvuus	82
7.2 Sisäiset voimavarat	92
8 Lopuksi	102
Lähteet	109

Kuvioluettelo

Kuva 1. Poronhoitoalue ja paliskunnat 2015	11
Kuva 2. Poronhoitovuosi 1.6.–31.5	15
Kuva 3. Poronhoito analyysikehyksenä	23
Kuva 4. Poronhoidon ekologinen perinnetieto	30
Kuva 5. Tiedon prosessointi	47
Kuva 6. Resilienssin kehä	94

Taulukkoluetelo

Taulukko 1. Tilastotietoja tutkimuspaliskunnista	21
--	----

Lukijalle

Poroperheiden sosiaalinen ja taloudellinen selviytyminen elinkeinollisessa ja yhteisöllisessä murroksessa -tutkimushankkeen lähtökohtana ovat poronhoitoa elinkeinona ja elämäntapana kohdanneet muutospaineet. Poronhoito on viimeisten vuosikymmenien aikana joutunut sopeutumaan moniin yhteiskuntaa, elinympäristöä sekä sosiaalisia suhteita ja kulttuureja kohdanneisiin muutoksiin. Muutokset ovat merkinneet epävarmuutta työn ja elinkeinon, poronhoitotyön yhteisöllisyyden sekä kulttuuriperinnön jatkuvuuden osalta. Epävarmuus tulevaisuudesta heijastuu poronhoitotyötä tekevien henkilöiden kautta perheisiin ja kaikkiin perheenjäsenten tulevaisuuden mahdollisuuksiin.

Tutkimuksen keskeisinä teemoina ovat kysymykset siitä, miten yhteiskunnalliset ja ympäristölliset muutokset heijastuvat poronhoitajien ja heidän perheidensä sosiaaliseen ja taloudelliseen hyvinvointiin ja keskinäiseen yhteisölliseen toimintaan sekä miten nämä muutokset ja murrokset vaikuttavat poronhoitajien välisiin suhteisiin sekä tämän kautta elinkeinon yhteisöllisiin poronhoidon käytäntöihin. Tutkimuksen aineisto on kerätty Hallan, Näljängän, Hossa-Irnin, Kemin-Sompion, Muonion sekä Lapin paliskunnista haastatteleamalla paliskunnissa poronhoitoa harjoittavia henkilöitä ja heidän perheitään. Yhteensä tutkimusaineistossa haastateltavia on kolmekymmentäkahdeksan kahdestakymmenestä eri perheestä.

Tutkimus on toteutettu Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan sosiaalityö-oppiaineessa. Rahoitus tutkimukseen on saatu maa- ja metsätalousministeriön maatilatalouden kehittämisrahaston luontaiselinkeinojen ja porotalouden kehittämistoimintaa koskeviin tutkimuksiin varatusta määrärahasta. Tutkimuksen tieteellisenä ohjaajana on toiminut professori Anneli Pohjola ja tutkijana Pirjo Oinas.

1 Johdanto

Poronhoito on perinteinen pohjoisten alueiden elinkeino, joka on aikojen saatossa joutunut sopeutumaan monenlaisiin yhteiskuntaa, elinympäristöä sekä sosiaalisia suhteita ja kulttuureja kohdanneisiin muutoksiin. Nämä muutokset vaikuttavat muun yhteiskunnan tavoin kohtaavan poronhoitoakin yhä kiihtyvämässä tahdissa. Näin myös muutokseen sopeutumisen paineet ovat tulleet monella tavoin aiempaa voimakkaammiksi.

Muutokset ovat merkinneet epävarmuutta työn ja elinkeinon, poronhoitotyön yhteisöllisyyden sekä kulttuuriperinnön jatkuvuuden osalta. Poronhoito on harvaanasuttujen pohjoisten alueiden perinteinen työn ja toimeentulon lähde, jolle ei olosuhteista johtuen ole monia korvaavia vaihtoehtoja. Epävarmuus tulevaisuuden osalta heijastuu poronhoitotyötä tekevien yksilöiden kautta perheisiin ja kaikkien perheenjäsenten tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Elinkeinoon kriisiytyminen ja jatkuvuuden katkeaminen johtavat sekä nyt työtä tekevän sukupolven, että mahdollisten tulevien poronhoitajasukupolvien valintatilanteeseen, jossa on löydettävä muu tapa hankkia toimeentuloa ja ehkä myös muu vaihtoehtoinen seutu asua ja elää.

Suomessa poronhoito on elinkeinona ollut osa sekä pohjoisen poronhoitoalueen saamelaista että suomalaista kulttuuria. Yhteistä molemmilla kulttuurialueilla on kuitenkin poronhoidon käytäntöjen ja tekemisen tapojen kannalta keskeinen, poronhoitolakiin (14.9.1990/848) perustuva porojen vapaa laiduntamisoikeus. Tämä oikeus määrittää poronhoitajina toimivien työtä luontoon vahvasti sidoksissa olevana toimintana. Samalla se myös määrittää sitä, missä tilanteissa ja millä tavoin poroelinkeino kohtaa muut yhteiskunnan toiminnot.

Viimeaikaiset poroelinkeinoa koskevat uutisartikkelit ovat liittyneet pitkälti kasvaneeseen peto-ongelmaan sekä metsätalouden, matkailun, kaivosten ja niiden vaatiman rata- ja tierakentamisen mukanaan tuomiin maankäyttökysymyksiin. Poronhoitoon vaikuttavat tällä hetkellä erityisesti muuhun maankäyttöön liittyvät kasvavat tarpeet esimerkiksi kaivosrakentamisessa sekä lomarakentamiseen ja matkailuun liittyvässä maankäytössä. Myös luonnonvaroja halutaan hyödyntää aiempaa tehokkaammin sekä kaivannais- että metsäteollisuudessa. Nämä muutospai-

neet vaikuttavat erityisesti porojen mahdollisuuteen laiduntaa vapaasti pirstomalla ja pienentämällä niitä alueita, jotka ovat tai ovat olleet hyödynnettävissä tähän tarkoitukseen. Erityinen haaste poronhoitotyön arjessa on petojen lisääntyminen lähes kaikissa paliskunnissa sekä tästä johutuva eteläisten paliskuntien huomattavan vaikea tilanne, joka on osittain laajennut myös pohjoisia paliskuntia kohti (Kainulainen 2011; Pohjola & Valkonen 2012).

Poronhoitotyön osaamiseen ja hallintaan kuuluu runsas määrä vaikeasti sanallistettavaa tietoa, jota on otettu haltuun tekemisen myötä usein jo lapsesta lähtien. Luonto työympäristönä muuntuu vuodenaikojen, vuosien välisten vaihteluiden, paikallisten maasto-olosuhteiden sekä muiden luonnossa liikkuvien eläinten ja luontoa hyödyntävien ihmisten mukaan. Näitä tekijöitä on osattava havainnoida sekä ymmärrettävä niiden yhteisvaikutuksia. Tämä tekemiseen perustuvan tiedon varanto on oleellinen osatekijä poronhoidon muovautumisessa omaksi elämäntavakseen ja kulttuurikseen, sillä sen siirtymisellä on ylisukupolvinen ulottuvuus. Elinkeino perustuukin perheiden, sukujen ja yhteisöjen yhteistyöhön, jota on mahdotonta toteuttaa pienyrittäjämäisesti yksin työtä tehden.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten poroelinkeinoon vaikuttavat monitahoiset yhteiskunnalliset ja ympäristölliset muutokset näkyvät poronhoitajien ja heidän perheidensä arjen sosiaalisessa ja taloudellisessa hyvinvoinnissa, keskinäisissä suhteissa sekä poronhoitotyön toteuttamiseen liittyvissä yhteisösuhteissa. Keskeisenä huomion kohteena on perheiden kokemus tilanteestaan sekä taloudellisessa, sosiaalisessa että kulttuurisessa kontekstissa. Lähtökohtana on elinkeinon monikerroksellinen yhteisöllisyys ja sen kantavuus keskeisenä avaintekijänä, elinkeinon perusrakenteena, joka rakentuu poronhoitolaissa määritellyn vapaan laidunnusoikeuden pohjalta.

Poronhoitoalueeksi määritellyllä alueella olevaa maata ei saa käyttää sillä tavoin, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa poronhoidolle. Maan luovuttaminen tai vuokraaminen tällä alueella saa tapahtua vain sillä ehdolla, että maanomistajalla tai vuokramiehellä ei ole oikeutta saada korvausta porojen aiheuttamista vahingoista. (Poronhoitolaki 2 §.) Poronhoitolain 3 §:n mukaan poronhoitoalueella saa poronhoitoa harjoittaa laissa säädetyin rajoituksin maan omistus- ja hallintaoikeudesta riippumatta. Poronhoidolle alueen perinteisenä elinkeinona on siten lainsäädännössä tunnustettu tarve tulla huomioon otetuksi ja suojatuksi suhteessa alueen muihin toimintoihin ja elinkeinoihin.

Huomioon ottamisesta ja suojaamisesta huolimatta poronhoidon harjoittamisen asema ei ole poronhoitoalueellakaan rajoitukseton. Porojen vapaaksi laiduntamisoikeudeksi kutsutulle oikeudelle liikkuva poronhoitoalueella muodostaa rajoituksen poronhoitolain 31.1 §:n vahinkojen ehkäisemistä koskeva säännös. Sen mukaan poroja on hoidettava siten, etteivät ne pääse viljelyksille ilman maanomistajan tai maan hallintaoikeuden omaavan lupaa. Porot eivät saa myöskään aiheuttaa vahinkoa metsänuudistusaloilla oleville taimikoille tai muutoinkaan tarpeettomasti vahinkoa maa- tai metsätaloudelle. Muualla kuin saamelaiden kotiseutualueella poroja on lisäksi hoidettava siten, etteivät ne pääse puutarhoihin, vakinaisten asuntojen pihoihin tai muille erityiseen käyttöön otetuille alueille. Huomioon ottamisen vaatimus eri toimintojen välillä on siis molemminpuolinen.

Poronhoito toimintana on yhteisöllistä jo toiminnan luonteesta ja perinteistä johtuen. Poronhoitotyön yhteisöllinen toimintatapa on kirjattu velvoittavana myös poronhoitolakiin. Poronhoitolain 6.1 §:n mukaan poronhoitoalueella asuvat poronomistajat, joiden poroja hoidetaan osittain tai kokonaan omistajan nykyisen tai entisen kotikunnan paliskunnan alueella, muodostavat paliskunnan. Poronomistaja voi olla vain yhden paliskunnan osakas.

Paliskunnan tehtävänä on poronhoitolain 7.1 ja 7.2 §:ien mukaan huolehtia siitä, että paliskunnan osakkaiden porot hoidetaan paliskunnan alueella ja että paliskunnan osakkaiden harjoittamaan poronhoitoon kuuluvat työt tulevat tehdyiksi. Paliskunnan tehtävänä on myös estää osakkaiden poroja tekemästä vahinkoa ja menemästä toisten paliskuntien alueelle sekä suorittaa muutkin poronhoitolaissa tai sen nojalla annetuissa

säännöksissä ja määräyksissä annetut tehtävät. Poronhoitolakia koskevan hallituksen esityksen (244/1989, 7–8) mukaan paliskunnan osakkuus on pakollista, mutta sitä ei ole sidottu omaan poromerkkiin, vaan siihen, että poronhoitoalueella asuvan poronomistajan poroja hoidetaan sen mukaan kuin poronhoitolain 9 § 1. ja 2. momentissa säädetään. Mainittujen säännösten mukaan poronhoitoalueella asuvalla poronomistajalla on oikeus saada poronsa hoidetuksi sellaisen paliskunnan alueella, joka kokonaan tai osittain sijaitsee hänen kotikuntansa alueella. Poronomistajan porot on hoidettava saman paliskunnan alueella. Jos poronomistaja muuttaa toiseen kuntaan eikä voi viedä porojaan toisen paliskunnan alueelle hoidettavaksi, hänellä on oikeus saada poronsa hoidetuksi entisen paliskunnan alueella kolme vuotta muutosta lukien. Porojen liikkumista ei käytännössä aina ole mahdollista rajoittaa niin, etteivät ne lainkaan pääsisi toisten paliskuntien alueelle. Poroille luonteenomainen liikkuminen ei kuitenkaan muuta poronomistajan osakkuutta suhteessa paliskuntiin, eikä mahdollista kahteen paliskuntaan kuulumista yhtä aikaa. (HE 244/1989, 7–8.)

Poronhoitolain 12 § velvoittaa paliskunnan osakkaat osallistumaan paliskunnan toimintaan suorittamalla paliskunnalle vuosimaksun luku-porojensa mukaisessa suhteessa. Osakas voi suorittaa vuosimaksun joko tekemällä itse tai teettämällä paliskunnan hallituksen määräämiä poronhoitotöitä tai rahalla sen mukaan kuin paliskunnan kokouksessa päätetään. Töiden tekeminen ja rahassa maksaminen ovat vaihtoehtoisia ja niiden suhde koko vuosimaksusta voi vaihdella eri poronomistajien kohdalla paljonkin. Poronhoitotöihin osallistuminen on lakia säädettäessä kuitenkin tarkoitettu ensisijaiseksi keinoksi vuosimaksun suorittamiseen. Maksua korvaavien töiden sisällön määrittely kuuluu puolestaan paliskunnan hallitukselle ja lähtökohtaisesti vain nämä paliskunnan hallituksen määräyksestä tehdyt poronhoitotyöt luetaan vuosimaksun suorituksiksi. Rahallinen suoritus tulee toissijaisena kyseeseen siinä tapauksessa, että poronomistaja ei saa osuuttaan paliskunnan toiminnasta suoritetuksi paliskunnan hallituksen määräämiä poronhoitotöitä tekemällä. Osakas voi kuitenkin palkata toisen henkilön tekemään työtä puolestaan. (HE 244/1989, 10.)

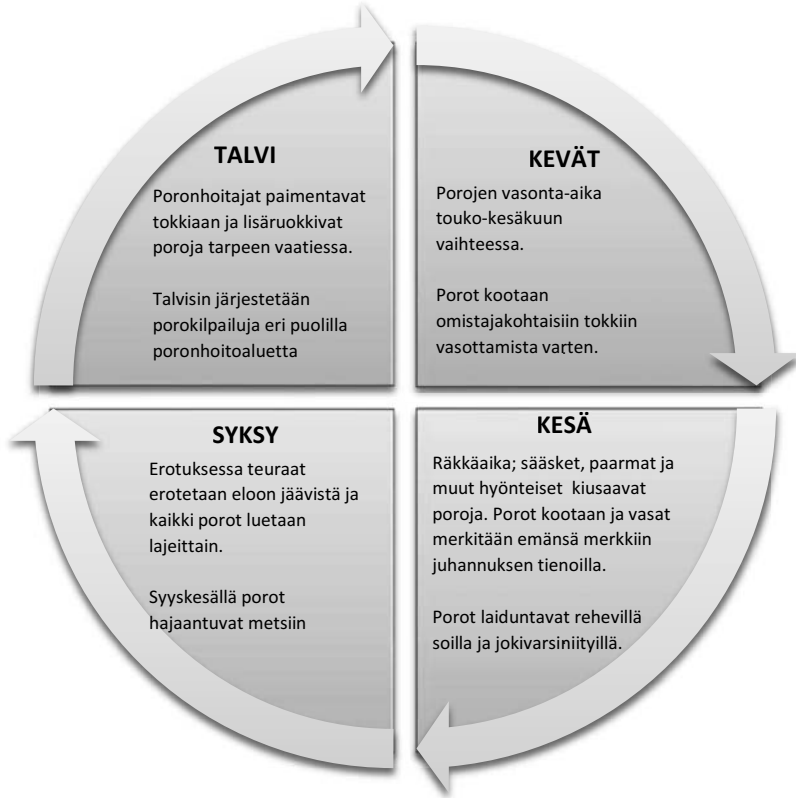
Poronhoitotöihin osallistumista ei poronhoitolakia säädettäessä ole tarkoitettu pakolliseksi. Kieltäytymiseen tulee kuitenkin olla erikseen

määrittelemätön hyväksyttävä syy, jotta muiden osakkaiden etuja ei loukata. (HE 244/1989, 10.) Mikäli paliskunnan osakas kahtena peräkkäisenä poronhoitovuotena ilman hyväksyttävää syytä jättää osallistumatta poronhoitotöihin, voi paliskunta poronhoitolain 12 §:n nojalla velvoittaa hänet suorittamaan vuosimaksun enintään kaksinkertaiseksi korotettuna. Paliskunnan kokous voi määrätä osakkaille maksuja paliskunnan tekemistä poronhoitotöistä.

Poronhoitovuosi on määritelty poronhoitolain 12.4 §:ssä ja se alkaa 1. päivä kesäkuuta ja päättyy 31. toukokuuta. Aika on poron luontaisen rytmin mukainen, sillä touko-kesäkuun vaihteessa syntyvät uudet poronvasat. Ensimmäinen poronhoitotyö on porojen kokoaminen kesäaitaan ja keväällä syntyneiden vasojen merkitseminen. Työ aloitetaan, kun räkääika alkaa ja vertaimevät hyönteiset ajavat porot tokkiin eli laumoihin. Tokat kerätään ja ajetaan jalkaisin tai mönkijöitä ja moottoripyöriä apuna käyttäen kiinteisiin tai siirrettäviin kesämerkitäitauksiin. Joissakin paliskunnissa vasojen merkitseminen tapahtuu kuitenkin jo vastasyntyneinä vasotusaidoissa tai vasta syyserotuksessa, jolloin vasat vielä seuraavat emää ja poron omistussuhde on sen perusteella selvitettävissä. (Opas poronhoidon tarkasteluun maankäyttöhankkeissa 2013, 15.)

Porot laiduntavat vapaasti kesäaikana yleensä reheväkasvuisilla soilla ja jokivarsiniityillä. Tänä aikana useimmissa paliskunnissa kerätään poroille kuivaa heinää, kerppuja ja säilörehua talvirehuksi. Kun porojen kiima-aika alkaa syyskuun lopulla ja lokakuussa, keräävät porohirvaat vaatimia pieniin tokkiin eli rykimäparttioihin. Poronhoitajat kokoavat nämä tokat yhteen suuremmiksi tokiksi ja kuljettavat ne erotusaitoihin erotusta varten samalla tavoin kuin kesäerotuksenkin aikana. Lumen aikana apuvälineenä voidaan käyttää myös moottorikelkkoja. Monin paikoin porojen etsimisessä, kokoamisessa ja kuljettamisessa käytetään myös pienhelikoptereita. (Mt., 15.)

Syksyllä tapahtuvassa poroerotuksessa teuraaksi menevät porot erotellaan eloon jätettävistä. Eloon jäävät siitosporot lasketaan ilmoittamalla ne lukumiehelle, joka kirjaa poron ja sen omistajan poroluetteloon. Erotuksessa osa hirvaista kuohitaan ja porot myös loislääkitään suurimmassa osassa paliskuntia. Muiden paliskuntien porot erotellaan ja kuljetetaan omiin paliskuntiin. Saamelaisten kotiseutualueiden paliskunnissa poroja voidaan myös erotella keskitalvella perhekohtaisiksi tokiksi. (Mt., 15.)

Opas poronhoidon tarkasteluun maankäyttöhankeissa 2013, 15.

Kuva 2. Poronhoitovuosi 1.6.–31.5.

Syyserotusten jälkeen ovat vuorossa poronhoitajien talvityöt, joista tärkeimmät ovat porojen paimennus ja lisäruokinta. Monissa paliskunnissa poroja ruokitaan talvisin joko metsään tai kotitarhoihin. Paimennus moottorikelkan ja porokoiran avulla token koossapitämiseksi on tavantoimaista saamelaisten kotiseutualueilla, kun taas eteläisissä paliskunnissa tarhaus on yleinen toimintatapa. Vasomisajan lähestyessä huhtikuussa porot päästetään tarhoista tai tokista kulkemaan vasoma-alueille ja kesälaitumille tai vasotetaan joillakin alueilla kotitarhoissa tai aitauksissa

ja löysätään laiduntamaan vapaasti vasta vasojen merkitsemisen jälkeen. (Opas poronhoidon tarkasteluun maankäyttöhankkeissa 2013, 16.)

Porojen vapaa laiduntamisoikeus on pohjana poronhoitotyön luontosidonnaisuudelle ja poron luontaiseen vuosirytmiiin perustuvalla työrytmillä. Luontosidonnaisuus on myös lähtökohta poronhoitotyön ammattitaidon kokemusperäiselle oppimiselle sekä elämäntavallisille ja kulttuurisille malleille. Työ, elämäntapa ja kulttuuri rakentuvat poron vuosirytmiiin ja luonnonolosuhteiden mukaan, joten poronhoitotyön todellisuutta ja todellisuuskäsitystä määrittävät pitkälti suoraan ympäristöstä saatavat havainnot ja tekijän taito havaita ja tulkita näitä viestejä. (Heikkinen 2002, 217–218.)

2.2 *Aiemmat tutkimukset*

Poroa ja villipeura ovat olleet Suomessa tutkimuksen kohteena jo yli sata vuotta. Varsinainen poroa koskeva tutkimus on kuitenkin virinnyt vasta ensimmäisen poronhoitolain voimaan astumisen jälkeen 1932. Aluksi lähinnä yksittäisten tutkijoiden kiinnostuksen varaan rakentuneet tutkimukset ovat koskeneet muun muassa viljelysvahinkoja, ruokintaa, siitos- ja jalostuskokeita ja poron biologiaan liittyviä kysymyksiä. Organisoitu ja tavoitteellinen porotutkimus aloitettiin Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksessa vuonna 1980. Keskeisimpinä ongelmina poronhoidossa olivat jo tuolloin kuluneet talvilaitumet ja lisäruokinnan kasvu. (Niemi 2013, 13–14.)

Pohjoismaista yhteistyötä tutkimuksen saralla rakennettiin ja koordinoitiin erityisesti 1980 perustetun ja vuonna 2012 alkuperäisessä muodossaan lakkautetun Pohjoismaisen Porontutkimuselin (myöhemmin Poronhoidontutkimuselin) NOR:n kautta. Eri mailla on pohjoismaisessa tutkimuksessa ollut alkujaan melko selvä työnjako siten, että norjalainen tutkimus on painottunut biologiaan ja eläintieteeseen, suomalainen poroelinkeinoon liittyvää ja soveltavaa tutkimusta ja ruotsalainen tutkimus asettunut näiden välimaastoon sekä maantieteellisesti että toiminnallisesti. Kun tehtyjen pohjoismaisten tutkimusten sisältöä on systemaattisesti kartoitettu 1950-luvulta lähtien, on voitu todeta pelkästään poroa koskevien tutkimusten vähentyneen viime vuosikymmeninä ja poron käyt-

täytymistä ja lisääntymistä koskevien julkaisujen määrän lisääntyneen. (Nieminen 2013, 12–16.)

Poronhoitoa koskevan tutkimuksen keskiössä ovat pitkälti olleet poron biologiaan ja eläintieteeseen sekä elinkeinon taloudelliseen kannattavuuteen ja käytännön toteuttamiseen liittyvät kysymykset. Talouden ja toteuttamisen näkökulmasta tärkeitä aihepiirejä ovat muun muassa laitumiin, porokantaan ja poronhoitoon liittyvät tutkimukset, jotka tarkastelevat esimerkiksi porolaidunten määrää, kuntoa ja tuottoa, porokannan tuottavuuteen vaikuttavia tekijöitä sekä eri poronhoitomenetelmien vaikutuksia tuottoon ja kustannuksiin (Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos 2015). Talouden ja liiketoiminnan näkökulmasta poronhoitoa tarkastelevia, taloustieteen alaan kuuluvia poronhoidon tutkimuksia ovat puolestaan esimerkiksi Merja Rengon ja Taru Sutisen (2006) Poroja kah-ta puolen puuta sekä Maija-Liisa Eskelisen (2006) väitöstutkimus Poroporvari.

Porokantaan liittyviä tutkimuksia ovat myös petoeläinvahinkoja koskevat tutkimukset ja selvitykset, joita viime vuosina petoeläinvahinkojen lisääntyttyä on toteutettu jonkin verran. (Vaarala ym. 2012, 74.) Esimerkkinä näistä tutkimuksista ovat Anna-Liisa Sippolan ym. (2005) Petovahinkojen sosioekonominen merkitys porotaloudelle Suomessa ja Päivi Kainulaisen (2011) Selvitys petojen aiheuttamien vahinkojen vaikutuksista poronhoidolle ja toimenpiteet pedoista aiheutuvien ongelmien ratkaisemiseksi.

Suhteellisen vähän tutkimusta on kuitenkin vielä olemassa siitä, millä tavoin erilaiset poronhoitoa koskevat muutokset ja murrokset vaikuttavat poronhoitajien sosiaaliseen tilanteeseen ja hyvinvointiin. (Vaarala ym. 2012, 74.) Esimerkkinä muutoksen ja murroksen vaikutuksiin liittyvistä tutkimuksista ovat Hannu Heikkisen (2002) väitöstutkimus Sopeutumisen mallit, Helena Ruotsalan (2002) Muuttuvat palkiset sekä Niclas Kaiserin (2011) väitöstutkimus Mental health problems among the Swedish reindeer-herding Sami population. Myös EU-rahoitteisen RENMAN-hankkeen puitteissa tehtiin vuosina 2001–2004 tutkimusta poronhoidon kestävydestä ja elinkelpoisuudesta elinkeinona tulevaisuudessa. Hankkeesta julkaistiin useita raportteja, jotka pohjautuvat muun muassa hankkeen aikana järjestettyjen työpajojen tuloksiin. (Hukkinen 2002 ym.; Hukkinen ym. 2003; Heikkinen ym. 2003a ja 2003b; Raitio

& Heikkinen 2003.) Poronhoitajien hyvinvoinnin uhkia ja avun tarpeita on tutkittu myös Anneli Pohjolan ja Jarno Valkosen (2012) toimittamassa yhteisjulkaisussa, jonka toinen osaraportti Porotalouden hyvinvointi ja tulevaisuuskuvat eteläisissä paliskunnissa (Pakkanen & Valkonen 2012) kuuluu sosiologian alaan ja toinen Poronhoitajien kriisiapujärjestelmää koskeva selvitys (Vaarala ym. 2012) sosiaalityön alaan.

Tutkimukseni on jatkoa edellä mainitulle kriisiapujärjestelmää koskevalle selvitykselle ja paikantuu myös sosiaalityön tutkimuksen alaan. Tutkimuksen keskiössä on poroelinkeinoa harjoittavien perheiden selviytyminen tilanteessa, jossa elinkeinoa kohdanneet muutokset ja murros haastavat sekä perheiden taloudellisen selviytymiskyvyn, että poronhoitotyön yhteisölliset sosiaaliset suhteet. Analyysin kohteena ovat siten poronhoitoyhteisöt, jotka rakentuvat poronhoitotyötä tekevien yksilöiden, heidän nykyisten ja ylisukupolvisten perheidensä ja paikallisyhteisöjen kautta. Merkityksellinen yksilön rooli analyysissä on poronhoitotyötä tekevän rooli, joten analyysin käsitteellisinä välineinä käytetään tekijän tiedon eli hiljaisen tiedon käsitettä sekä tämän tulokulman kautta rakentuvaa kulttuurin käsitettä. Työn tekemisen tasolla on kyse yksilön taidoista ja käytännön osaamisesta, perheen ja yhteisöjen tasolla osaaminen puolestaan rakentuu sosiaalisiksi pääomaksi ja kulttuurin tasolla on puolestaan kyse poronhoitotyön ja poronhoitokulttuurin mahdollisuuksista ja kyvystä joustaa ja sopeutua nykyisen yhteiskunnan asettamiin vaatimuksiin.

3 Tutkimuksen kohteena

3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimusaineisto

Monelta suunnalta tulevat ja monella tasolla tapahtuvat yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat tällä hetkellä poroelinkeinoon toiminnallisiin ehtoihin siinä määrin, että on aiheellista kysyä, mitä merkitystä ja vaikutusta murrosvaiheella on poroelinkeinoon harjoittajien sosiaalisen ja taloudellisen hyvinvoinnin toteutumiseen. Tutkimuksen tavoitteena onkin ollut poroelinkeinoon harjoittajien ja heidän perheidensä haastattelujen avulla kartoittaa ja analysoida, miten poronhoitotyön, perheen, yhteisön sekä kulttuurin tasoilla tapahtuneet muutokset sekä toimijoiden tilanteet muutosten keskiössä koetaan ja miten ne vaikuttavat työn, perheen, yhteisön sekä kulttuurin selviytymiseen ja muovautumiseen muutospaineiden keskellä. Perustana tarkastelussa on elinkeinon monikerroksellisen yhteistyön vaatimus ja rakentuminen yhteisölliselle perustalle.

Tutkimuksen kysymyksenasettelu muodostuu seuraavista teemoista:

1. *Miten yhteiskunnalliset ja ympäristölliset muutokset heijastuvat poronhoitajien ja heidän perheidensä sosiaaliseen ja taloudelliseen hyvinvointiin ja keskinäiseen yhteisölliseen toimintaan.*
2. *Miten nämä muutokset ja murrokset vaikuttavat poronhoitajien välisiin suhteisiin sekä tämän kautta elinkeinon yhteisöllisiin poronhoidon käytäntöihin.*
3. *Millaisia yhteiskunnallisia ratkaisuja tarvittaisiin poronhoitajien yhteisöjen sekä sosiaalisen ja taloudellisen hyvinvoinnin tukemiseksi.*

Ohjausryhmässä ensimmäisessä kokouksessa käytiin keskustelu tutkimusalueiden valinnasta ja valintaperusteista. Ohjausryhmä päätyi siihen, että haastateltavat valitaan erilaisista poroelinkeinoon keskeisistä haasteista kohtaavista paliskunnista, jotka ovat:

- *Kainuun kolme paliskuntaa Hossa-Irni, Näljänkä ja Halla:
- paliskuntien haasteena ovat voimakkaasti kasvaneet petokan-
nat*

- *Kemin-Sompion paliskunta:*
  - *paliskunnan haasteena ovat haasteena ovat pedot sekä kaivosmaankäyttö*
- *Muonion paliskunta:*
  - *paliskunnista eniten muuta maankäyttöä poroelinkeinon rinnalla*
  - *lisäksi paliskunta on käynyt läpi murroksen ja jakautunut pohjoiseen yläosan, eteläiseen alaosan sekä näiden väliin jäätävän keskiosan tokkakuntaan, joista jokainen muodostaa oman, mutta aitaamattoman laidunkiertoalueensa*
- *Lapin paliskunta:*
  - *tilanne on tällä hetkellä suhteellisen vakaa*
  - *UKK-puisto turvaa edelleen isot laidunalueet, vaikka tekoaltaat ovatkin vieneet niistä suuren osan*

Maa- ja metsätalousministeriön asetus (857/2014) määrittää paliskunnista muodostuvat merkkipiirit sekä suurimman sallitun eloporomäärän, jonka paliskunta saa alueellaan pitää sekä suurimman sallitun eloporomäärän, jonka paliskunnan osakas saa omistaa. Asetuksen mukaan Hossa-Irni kuuluu Kuusamon merkkipiiriin, Näljängä ja Halla Kainuun merkkipiiriin, Kemin-Sompio Keminkylän merkkipiiriin, Muonion paliskunta Pallastunturin merkkipiiriin ja Lapin paliskunta Sodankylän merkkipiiriin. Suurin sallittu poromäärä Hossa-Irnissä on 3 000 ja osakkaan osalta 300, Näljängässä 2 000 ja osakkaan osalta 300, Hallassa 2 700 ja osakkaan osalta 300, Kemin-Sompiossa 12 000 ja osakkaan osalta 500, Muonion paliskunnassa 6 000 ja osakkaan osalta 500 sekä Lapin paliskunnassa 8 000 ja osakkaan osalta 500.

Paliskuntain yhdistyksen tilastojen (Poromies 2/2014) mukaan kaikissa paliskunnissa sallittu poromäärä alittuu ja erityisesti Hossa-Irnissä, Näljängässä sekä Hallassa selvästi, mikä kertoo näiden eteläisten alueiden huomattavasta porokadosta. Suhteessa poromäärään nämä alueet ovat myös suurimmat petovahinkoalueet.

Paliskunta	Todellinen eloluku	Petojen tappamat korvattavat	Poron-omistajat	Teurasmäärä	Teurasmäärä/ poron-omistaja
Hossa-Irni	2397	237	74	532	7
Näljänkä	954	46	57	279	5
Halla	1534	123	61	185	3
Kemin-Sompio	10971	223	157	5148	33
Muonio	5728	148	126	2172	17
Lappi	7904	206	150	3918	26

Poromies 2/2014

Taulukko 1. Tilastotietoja tutkimuspaliskunnista.

Vuosittain vaihteleviin teurasmääriin vaikuttavat sekä luonnonolosuhteet että petojen aiheuttamat vahingot. Yleinen kehitys poronlihan tuotannon osalta on ollut tällä vuosituhannella vaihteleva siten, että heikoimpina vuosina 2000–2001 ja 2012–2013 on saavutettu noin 2 miljoonan kilon raja ja parhaina vuosina 2004–2005 ja 2006–2007 lähes 3 miljoonan kilon raja. Viimevuosina teurasmäärien kehityssuunta on ollut laskeva. (Paliskuntain yhdistys, Poronlihan tuotanto). Tutkimusalueen eteläosien teurasmäärät suhteutettuna poron-omistajiin ovat pohjoisiin paliskuntiin verrattuna huomattavan alhaiset ja herättävät kysymyksen elinkeinon kannattavuudesta näillä alueilla.

Tutkimuksen aineistonkeruu aloitettiin valittujen paliskuntien alueella aineistolähtöisellä ja avoimella menetelmällä jo ennen tutkimushankkeen varsinaista alkamista toukokuussa 2012 Kuusamossa. Tutkimukselle ei vielä tuolloin asetettu tarkennettuja tutkimuskysymyksiä. Aihepiirinä oli kuitenkin muutoksen ja murroksen kourissa oleva poronhoito sekä voimakkaasti runsastunut suurpetokanta tämän murrostilanteen pääasiallisena aiheuttajana Etelä-Kuusamon ja Kainuun paliskunnissa. Ensimmäiseen haastattelutilanteeseen Kuusamossa yhtenä kolmesta haastattelijasta osallistuessani en vielä toiminut tutkijana alkamassa olevassa Poroperheiden sosiaalinen ja taloudellinen selviytyminen elinkeinollisessa ja yhteisöllisessä murroksessa -tutkimushankkeessa. Koska henkilökohtaisesti en

omaa lappilaisuuteni lisäksi muuta erityistä yhteyttä poroelinkeinoon, astuin haastattelutilanteeseen varsin avoimin ja tietämättömin mielin. Tiedon karttuessa ja päätoimiseksi tutkijaksi hankkeeseen siirryttyäni jatkoin aineiston keruuta edeten Suomussalmelta kohti Kemin-Sompiota, Lappia ja Muonion paliskuntaa. Pysin säilyttämään haastatteluissa avoimen muodon ja vapaan keskustelun, joten ainoat kaikille haastateltaville esitetyt kysymykset koko aineistossa ovat kysymykset siitä, onko haastateltava syntyisin poroperheestä ja onko hänellä tai onko hänellä ollut aiemmin muuta ammattia tai toimeentulon lähdettä.

Pääosa tutkimusaineistosta on kerätty vieraillemalla haastateltavien kotona. Koska tavoitteena on ollut tarkastella perheiden selviytymistä, pyrkimyksenä on aina ollut sopia ajankohta, jolloin perheen molemmat puoliset ovat voineet osallistua haastatteluun. Lähes kaikissa haastatteluissa tämä tavoite myös onnistui. Yhteensä tutkimusaineistossa haastateltavia on kolmekymmentäkahdeksan kahdestakymmenestä eri perheestä. Heistä naisia on kahdeksantoista ja miehiä kaksikymmentä. Haastateltavien tarkkaa ikää ei ole haastatteluissa kysytty, mutta karkeasti määritellen mukana on opiskelu- ja ammatinvalintavaiheessa olevia nuoria henkilöitä, nuoria ja keski-ikäisiä lapsiperheellisiä sekä isovanhempi-ikäisiä poronhoitotyötä tekeviä henkilöitä. Haastattelujen kestot vaihtelevat lyhimmillään noin tunnista pisimmillään noin neljään tuntiin. Keskimäärin haastattelut ovat kestäneet noin 1,5 tunnista 2,5 tuntiin ja kerrallaan mukana on ollut yleensä kaksi perheenjäsentä, poroelinkeinonharjoittaja ja hänen puolisonsa.

3.2 Aineiston analyysi

Tutkimuksessa aineiston keruu on aloitettu paliskunta kerrallaan siten, että ensimmäisenä vuorossa ovat olleet erityisesti kasvaneesta peto-ongelmasta kärsivät eteläiset paliskunnat Hossa-Irni, Halla ja Näljänkä. Puhetta petojen poronhoidolle aiheuttamista ongelmista on siten ollut aineistanalyysin ensimmäisen vaiheen jäsentelyssä keskeisintä. Olen kuitenkin pyrkinyt heti alussa luomaan yleisen tarkastelukehikon, joka pätyisi myös muista syistä poronhoidossa tapahtuneisiin muutoksiin sekä niiden vaikutuksiin poronhoitoa harjoittavissa perheissä. Saatuaani tutkimushank-

keen alettua luettavakseni ensimmäisen haastattelukerran litteroidut aineistot, alkoivat mielessäni muodostua kehykset, joiden varaan analyysi rakentuu. Pääkehykkeksi asetui poronhoito ja sen muunnelmia ovat poronhoito työnä, poronhoito elämäntapana ja poronhoito kulttuurina.

Jo ensimmäisissä haastatteluissa haastateltavat saattoivat kertoa poronhoidon merkitsevän heille työtä, elämäntapaa ja kulttuuria. Tuolloin ei kuitenkaan ajateltu näiden ilmausten olevan erityisiä kategorioita tai kehyksiä, vaan asioiden merkityksestä keskusteltiin avoimen keskustelun lomassa vapaasti haastateltavan ehdoilla edeten. Aineistoa lukiessani oivalsin, että näihin kehyksen muunnelmiin eri tavoin liittyvät asiat luokitteivat keskustelujen sisällöissä näiden käsitteiden alle. Niinpä päätin tarttua aineistoihin näiden kehysten kautta.

Suoratekstiin perehtymisen pohjalta syntynyt kolmiluokkainen kehys rakentuu primäärikehystenä toimivasta poronhoidosta työnä, elämäntapana ja kulttuurina. Luokkaan työ kuuluu haastateltavien puhe ja kokemus poronhoidosta ammattina ja elinkeinona, luokkaan elämäntapa kuuluu haastateltavien puhe poronhoidosta perheen ja yhteisön yhteisenä toimintana sekä luokkaan kulttuuri haastateltavien puhe poronhoidosta perinteinä sekä toimijana muiden yhteiskunnan toimijoiden joukossa. Tämän jaottelun perusteella tehdyssä aineiston luokittelussa on apuna toiminut ATLAS.ti -laadullisen aineiston analyysiohjelma. Näin aineisto on pilkkoutunut kutakin osa-aluetta käsitteleviin katkelmiin, jolloin sen analysointi on yksinkertaistunut.

Kuva 3. Poronhoito analyysikehyksenä.

Koska tutkimukseni lähti liikkeelle aineiston keruusta ilman erityistä aiempaa ennakkotietoa aiheesta, valitsin analyysimenetelmäksi aineistolähtöisen Grounded theoryn. Grounded theoryyn liitetään yleisesti ajatus aineistolähtöisyydestä ja teorian muodostamisesta vasta tästä suunnasta käsin (Glaser & Strauss 1967, 3–11; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006a). Grounded theory on Barney Glaserin ja Anselm Straussin 1960-luvulla kehittämä kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmä, jonka kehittämisessä keskeinen ajatus oli kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen sekä induktiivisen ja deduktiivisen päättelyn paremmuuden välillä käytävästä väittelystä ulos kirjoittautuminen ja uudenlaisen lähestymistavan löytäminen. (Siitonen 1999, 28–39.)

Laadullisen aineiston luenta ja teoreettinen tulkinta ovat aina tutkijalle jossain määrin problemaattinen prosessi. Grounded theory -traditiossa näitä ongelmia on kuitenkin pohdittu ehkä perusteellisemmin kuin muissa empiirisesti suuntautuneen laadullisen tutkimuksen suuntauksissa on yleisesti ottaen tehty. (Silvonen & Keso 1999, 94.) Grounded theory menetelmässä teorian muodostamisen logiikkaa on kuvattu abduktiiviseksi (esim. Siitonen 1999, 38; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006a). Glaserin ja Straussin välille muodostui grounded theoryn kehittyessä kuitenkin myös erimielisyys, joka johti koulukunnan muodostumiseen tälläkin erityisalueella. Grounded theory jaetaan yleensä kahteen suuntaukseen: glaserilaiseen, induktiivista aineistopohjaista johtolankaa painottavaan abduktiiviseen grounded theoryyn sekä straussilaiseen, deduktiivisen johtolangan mahdollistavaan abduktiiviseen grounded theoryyn. (Siitonen mt., 38–39.) Abduktion ja induktion välinen hämäryys ja ajattelun vaiheiden tunnistaminen on tutkijalle itselleenkin haastavaa, eikä aina edes välttämätöntä. Olennaisempaa aineiston luenan ja tulkinnan kannalta onkin se, että Grounded theory -analyysiani raamittaa kuvaamani kehys. Kehystäminen liittyy siihen olettamukseen, että ajattelun taustalla on aina oltava jotakin sitä jäsentävää, joka kiinnittää yksittäiset havainnot, tapahtumat tai faktat enemmän tai vähemmän systemaattisesti sekä toisiinsa että omille paikoilleen.

Koulukunnasta riippumatta grounded theoryssä keskeistä on aineiston käsitteellistäminen, pilkkominen ja uudelleen muotoileminen tai jäsentäminen eli koodaus. Koodausta voidaan lähtökohtaisesti tehdä avoimena, aksiaalisenä/akselikoodauksena tai selektiivisenä koodauksena.

Perusajatus on, että aineiston analyysin ensimmäisessä vaiheessa tutkija tekee tutkittavien alkuperäisten ilmausten perusteella avointa koodausta aineiston sisällöistä. Toisessa vaiheessa tutkija luo avoimen koodauksen pohjalta syventäviä kategorioita. Kolmannessa vaiheessa tutkija kokoaa koko aineiston etsimällä aineiston punaisen langan. Näin muodostuu tutkimuksen ydinkategoria, johon muut luokat liittyvät. Vaiheet eivät kuitenkaan ole toisistaan erillisiä ja täsmällisiä, vaan ne lomittuvat toisiinsa tutkijan liikkeessä osien välillä edestakaisin ja vaiheita yhdistellen tilanteen ja tarpeen mukaan. (Esim. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006b.)

Grounded theory -menetelmässä aineiston keruu etenee vaiheittain ja aineistoa koodataan, vertaillaan sekä kategorioita rakennetaan aineiston karttuessa. Analyysin tuottamat havainnot ohjaavat jatkoaineistojen keruuta ja työskentelyä voidaan teoriassa jatkaa, kunnes uudet lisähavainnot eivät enää luo tarvetta muuttaa analyysin myötä kehittynyttä systemaattista kehikkoa. Käytännössä päätös saturaatiopisteen saavuttamisesta on tutkijan tehtävä ja saavuttamispisteen objektiivinen arviointi jossain määrin jopa mahdotonta. Mielessä on kuitenkin syytä pitää se, että saturaatio ei merkitse tutkijan kyllästymistä aineiston keruuseen, vaan tarkoitus on aidosti löytää se piste, jossa aineisto alkaa toistaa itseään. (Strauss 1987, 5; Luomanen 2010, 354.)

Kun tutkimuksen orientaatio on aineistolähtöinen, on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota, että tutkijan ja haastateltavien välinen maailmankuva ja tulkinnat todellisuudesta voivat olla hyvinkin erilaisia. Haastateltavat ovat oman työnsä, elämänsä ja kokemustensa asiantuntijoita ja toimijoita, kun taas tutkijan positio on tutkijana toimiminen. Poronhoitotyön ulkopuolisena en ole voinut runsaallakaan haastattelu-materiaalilla tavoittaa kuin aavistuksen siitä osaamisesta ja tietotaidosta, mitä haastateltavani omaavat ja ovat voineet haastattelujen aikana tuoda esille. Tutkimuksen kannalta välttämättömät rajaukset ja valinnat ovat puolestaan rajanneet laajan haastatteluaineiston tätäkin pienemmäksi. Tutkimus tuottaa siten rajatun, tulokulmaltaan valitun kuvan poronhoidon tilanteesta ajallisessa ja paikallisessa kontekstissaan. (Myös Pohjola 2003, 53–67.)

Arvokkainta tässä näkökulmassa ovat haastateltavien näkemykset tilanteestaan ja luomistani pakotetuista raameista huolimatta olenkin

pyrkinyt runsailla aineisto-otteilla tuomaan esille haastateltavien äänen tietoisena siitä, että tulkinnat näistä puheenvuoroista voivat olla täysin toisia kuin omat tulkintani ja tutkimus jonkun toisen tekemänä olisi todennäköisesti rakentunut täysin toisin. Tutkimuksen luotettavuutta ei näin ollen voikaan mitata arvioimalla sitä, onko tutkija oikeassa asiasaan, vaan tavoitteena on mahdollisimman avoimesti, rehellisesti ja aineistoa kunnioittaen lisätä tietoa poronhoidosta ja antaa poronhoitajille tutkimuksen kautta kanava tuoda oma äänensä, näkemyksensä ja kokemuksensa kuuluviin. Näin toimiessa on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että haastateltavat eivät ole tunnistettavissa aineisto-otteista. Tästä syystä otteita on karkeistettu ilmaisun osalta ja suoria tai epäsuoria tunteita (esim. nimet, paikannimet, paliskunnat) jätetty pois kokonaan. (Esim. Pohjola 2003, 53–67; Kuula 2006, 200–209; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 11.)

3.3 Käsitteelliset kiintopisteet

Lähtökohtanani aineiston jäsentämisessä on ollut se, että poronhoito on ennen kaikkea työtä myös perheen näkökulmasta. Näin se muuntuu myös elämäntavaksi ja kulttuuriksi työn ja tekemisen kautta määrittyen. Aineistojeni tulkinnassa se ei siis ole elämäntapa tai kulttuuri, josta tulee työ, vaan päinvastoin. Näin ollen käsitevalintojeni taustalla oleva teoreettinen viitekehyskin määrittyy työhön ja työyhteisöjen liittyvien käsitteiden ja tutkimuksen kautta. Elämäntavan ja kulttuurin tutkimus toisessa kontekstissa tuottaisi luultavasti näille käsitteille erilaisia avauksia ja tulkintoja. Samalla niiden rajapinnat todennäköisesti asettuisivat suhteessa toisiinsa eri tavoin kuin ne tekevät tässä tutkimuksessa.

Kulttuurin ja elämäntavan määrittäessä työn tekemisen lähtökohdista käyttökelpoinen väline käsitteiden ja niiden välisten suhteiden avaamiseen on sosiaalipsykologi Edgar H. Scheinin (1987, 23–27) luoma malli organisaatioiden kulttuurista. Hänen mukaansa kulttuuri on ihmisten välisessä kanssakäymisessä havaittua säännönmukaista käyttäytymistä, toimivissa ryhmissä kehittyviä normeja, hallitsevia ilmaistuja arvoja, toimintapolitiikkaa ohjaavaa perusfilosofiaa, yhteisössä selviytymisen pelisääntöjä sekä myös tunnelmaa tai ilmapiiriä, joka välittyy siitä fyysis-

tä asetelmasta tai tavasta, jolla yhteisön jäsenet ovat vuorovaikutuksessa ulkopuolisten kanssa. Ydin ja olennaisin kulttuurissa on kuitenkin syvä, tiedostamaton taso, joka on yhteinen kaikille yhteisön jäsenille ja joka määrittää yhteisön näkemyksen itsestään ja ympäristöstään perusluonteisella ja itsestään selvälläkin tavalla. Oletukset ja uskomukset ovat opittu tapa reagoida ulkoisen ympäristön tuottamiin, ryhmän säilymiseen ja sen sisäisen yhdentymisen liittyviin ongelmiin. Itsestäänselvyydeksi reagointitapa on muodostunut sen toistuvasti ongelmanratkaisussa luotettavaksi osoittautuneen toimivuuden vuoksi.

Kulttuuria tulee Scheinin (1987, 25) mukaan tarkastella jonkin itenäiseksi määritellyn ja vakiintuneen sosiaalisen yksikön omaisuutena. Jos on osoitettavissa, että jollakin tietyllä ihmisjoukolla on merkittävä määrä yhteisiä, tärkeitä kokemuksia, jotka ovat syntyneet ryhmän ratkaistessa sisäisiä ja ulkoisia haasteitaan, näiden voidaan olettaa yhteisten kokemusten muovanneen ajan kuluessa ryhmälle yhteisen näkemyksen ympäröivästä maailmasta ja ryhmän suhteesta siihen. Yhteisiä kokemuksia on oltava riittävästi yhteisen näkemyksen synty miseksi ja tämän näkemyksen tulee olla riittävän pitkään toiminut, jotta se muotoutuu itsestään selvyudeksi ja siirtyy tiedostamattomalle tasolle. Kulttuuri on näin muotoutuessaan ryhmäkokemuksen opittua tulosta ja sitä on löydettävissä vain sieltä, missä on määriteltävissä olevia ryhmiä, joilla on oma merkityksellinen historiansa.

Poronhoitotyötä perheiden näkökulmasta tarkastellen perheet ovat se solmukohta, jossa työn tekemiseen liittyvä toiminta, käsitykset ja arvot muuntuvat yhteisön yhteiseksi kulttuuriksi. Poronhoitotyötä tekevä liittyy väistämättä osaksi erilaisia ja eri taustaisia perheitä joko lapsuuden perheensä, nykyisen perheensä tai molempien kautta. Tutkimuksen haastateltavat valittiin tarkoituksellisesti siitä joukosta, jotka ovat osa myös tulevaisuudessa jatkuvaa sukupolvien ketjua. Kaikilla onkin joko pieniä tai aikuiseksi jo kasvaneita lapsia.

Keskeinen välittävä tekijä sekä yksilön että yhteisön ongelmanratkaisussa ja oppimisessa on tieto. Oppimisprosessissa tekemistä ohjaava tunnistettu tieto ja kokemus painuvat sekä yksilö- että yhteisötasolla syvä rakenteeseen, joka ohjaa tiedostamattomasti yksilön- ja yhteisön tulevaa toimintaa ja valintoja. Tiedosta tulee niin kutsutusti hiljaista eli sen sanallinen ilmaiseminen on haasteellista ja vaatii oman analyttisen poh-

dintansa ja prosessinsa. Hiljaisen tiedon käsite on peräisin Michale Polanyiin (1966, 4) tietoteoriasta, jonka mukaan tieto jakaantuu sanalliseen ja sanattomaan tietoon. Sanallinen tieto on eksplisiittistä, kun taas hiljainen tieto on tiedostamatonta, formuloimatonta tietoa, joka vaikuttaa ihmisen toimintaan ja käyttäytymiseen, vaikka sitä ei voidakaan ilmaista tai muotoilla sanoin. (Myös Polanyi 1966, 4; Koivunen 1997, 21; Pohjalainen 2012, 2.)

Nykyisen tutkimuksen piiriin hiljainen tieto on tullut erityisesti alku-peräiskansoihin liittyvän ekologisen perinnetiedon käsitteen kautta. Ekologinen perinnetieto voidaan määritellä kumulatiivisena, sukupolvelta toiselle kulttuurisen siirron kautta siirtyvänä tietona, taitoina sekä käytäntöinä ja uskomuksina, joiden sisältönä on ihmisten ja muiden elävien olentojen suhde toisiinsa ja ympäristöönsä. Ekologinen perinnetieto on kollektiivista, yhteisössä syntynyttä ja yhteisöllisissä prosesseissa kumuloitunutta hiljaista tietoa. Se voi sisältää myös yksilöllisiä ulottuvuuksia, joihin vaikuttavat sukupuoli, ammatti, luonnossa liikkumisen aktiivisuus sekä paikallisuus. Ekologisen perinnetiedon luonteeseen kuuluu sen dynaamisuus ja muuttuvuus tiedonhaltijan näkökulmasta. Tiedon tarkoitus on mahdollistaa ympäristöön sopeutuminen ja luonnonolojen asettamiin haasteisiin vastaaminen. Se on syntynyt osana käytäntöjä ja käytännöissä tietoa testaten. Lisäksi ekologinen perinnetieto on holistista ja muodostaa kokonaisuuden, johon kuuluvat kieli, nimet, luokittelut, rituaalit, resursien käytön tavat sekä maailmankuva. (Markkula & Helander-Renvall 2014, 6–7.)

Ympäristön muuttuminen pyörteisemmäksi ja monimutkaisemmaksi asettaa uusia haasteita työn tekemiselle, yhteisöjen toiminnalle ja kulttuurien kohtaamiselle. Eksplisiittisen tiedon merkitys on erityisesti länsimaisessa katsannossa korostunutta, mutta on tärkeää tiedostaa myös se, että kokemuksen ja tekemisen myötä syntyvän hiljainen tieto ei ole rationaalisen tiedon vastakohta, vaan sen syntymisessä on mukana myös rationaalisia elementtejä ja se saattaa jopa kokonaan perustua niiden varaan. Hiljainen tieto ei siten ole vain epämääräistä aavistelua tai tuntemusta, vaan sen olemukseen kuuluu kokemuseräinen varmuus. Samalla tavoin myös eksplisiittisen, sanallisesti ilmaistavan tiedon taustalla on eristeinen määrä hiljaista tietoa. Yhteisöjen tasolla kulttuurin mieltäminen yhteisön yhteiseksi hiljaiseksi tiedoksi selventää ei-sanallisen tiedon mer-

kittävyyttä välttämättömänä osana yhteisön toimintaa. (Esim. Nonaka & Takeuchi 1995; Koivunen 1997, 78–92, 59; Kesti 2005, 51–57.)

Hiljaista tietoa voidaan yksilötason työn tekemisessä sekä yhteisöllisessä toiminnassa hyödyntää monin tavoin. On kuitenkin muistettava se, että myös hiljainen tieto on omalla tavallaan rajoittunutta tietoa, sillä se kattaa huonosti kokemuspiirin ulkopuolelle jääviä asioita. Jos luotetaan liikaa hiljaisen tiedon erinomaisuuteen, saatetaan laiminlyödä sanallisesti ilmaistavan tai teoreettisen tiedon merkitys ja joutua yhtä lailla vaikeuksiin kuin päinvastoin tehtäessä. (Esim. Nonaka & Takeuchi 1995, 59; Koivunen 1997, 78–92; Kesti 2005, 51–57.)

Koska hiljainen tieto on käsitteenä jossain määrin epämääräinen ja laaja, olen rajannut sen kattamaan sitä yksilötason, perhe- ja poronhoitoyhteisöjen osaamista ja tietovarantoa, joka ohjaa työssä ja yhteisötason toiminnassa selviytymistä ja selittää poronhoidon muuntumista työn ja elämäntavan kautta kulttuuriseksi syvärakenteeksi. Ekologisen perinnetiedon käsitteellisiä määrittelyjä noudattaen kyse on a) luontaiselinkeinoon kytköksissä olevasta tiedosta, joka jakautuu paikalliseen tietoaan eläimistä, kasveista ja ympäristöstä sekä näiden välisistä vuorovaikutuksista; b) resurssien käytön ja hallinnan keinoista ja tavoista; c) sosiaalisista instituutioista sekä d) maailmankuvasta, johon kuuluvat uskomukset ja moraaliset/eettiset säännöt ja arvot, jotka ohjaavat resurssien käyttöä ja ihmisen luontosuhdetta. (Markkula & Helander-Renvall 2014, 12.)

Poronhoidon ekologinen perinnetieto

Kytöksissä poronhoitotyöhön
Käytännönläheistä
Dynaamista
Holistista eli kokonaisvaltaista
Vuorovaikutuksellisessa suhteessa ja yhteydessä sosiaaliseen, henkiseen ja ekologiseen ympäristöön
Paikallista ja kulttuuriin sidottua
Osa paikallisia resurssien hallinnan käytäntöjä
Vahvimmillaan kulttuurisessa ja kielellisessä yhteydessään
Tärkeää muutoksiin sopeutumisen ja selviytymisen kannalta
Tärkeää kestävän kehityksen ja luonnonsuojelun kannalta

Markkula & Helander-Renvall 2014, 12.

Kuva 4. Poronhoidon ekologinen perinnetieto.

Hiljaisen tiedon ja ekologisen perinnetiedon ohella poronhoitotyön tekemiseen liittyvää tietoa voi jäsentää myös ekososiaalisen sivistyksen käsitteen avulla. Ekososiaaliseen sivistyksen ytimeen kuuluu ekologisten ja sosiaalisten kysymysten tarkasteleminen toisistaan riippuvaisena kokonaisuutena. Keskeisimmät arvovalinnat tarkastelussa ovat vastuullisuus, kohtuullisuus sekä ihmistenvälisyys. Vastuullisuus ilmenee luonnonvarojen hyödyntämisenä siten, että myös tulevien sukupolvien mahdollisuudet samanveroiseen tai parempiin resursseihin huomioidaan. Kohtuullisuus puolestaan muotoutuu sen kautta, miten määritellään riittävän käsite ja sisältö. Ihmistenvälisyys taas kiteytyy mahdollisuuksissa osallistua yhteisöihin ja olla hyväksytty omana itsenään. Yhteenkuuluvuus ja osallisuus sekä myönteiset suhteet ihmisten välillä vaikuttavat myös ekologiseen ulottuvuuteen, sillä niiden kautta on mahdollista vähentää omistamisen ja itsekeskeisyyden merkitystä. (Esim. Salonen & Bardy 2015, 7–9.) Ekososiaalinen maailmankatsomus on kutoutunut osaksi poronhoitoa erityisesti luontoriippuvuuden, sukupolvien ja perheenjäsenten keskinäisriippuvuuden sekä työn yhteisöllisen tekemisen vaatimusten kautta. Sivistykseksi se kehittyy poronhoitoon erityisen voimakkaasti kytkeytyvän elinikäisen oppimisen kautta (Salonen & Bardy 2015, 5).

4 Työnä

4.1 Osaaminen

Poronhoito työnä merkitsee työn ja elämänrytmin mukauttamista poron luontaisen vuosirytmien mukaiseksi. Poronhoitotavat vaihtelevat alueittain ja osin myös paliskunnittain, joten kuvaus poronhoitotyöstä vuositasolla on suuntaa antava. (Opas poronhoidon tarkasteluun maankäyttö-hankkeissa 2013, 16.) Poronhoitotyön kulkuun vaikuttavat erilaiset luonnon kiertokulkuun ja tilanteeseen liittyvät tekijät. Esimerkiksi petojen määrän voimakas lisääntyminen ja siihen liittyvät muut tekijät ovat jossain määrin muuttaneet eteläisten paliskuntien poronhoitovuoden kulkua tuomalla uudenlaista lisätyötä välttämättömäksi osaksi työvuotta, jotta elinkeino voisi ylipäättensä jatkua.

M3: No sehän on luonnon vuoden luonnonkierron mukaan. Nyt [haastattelu tehty toukokuussa] kellä on ollu tarhassa ja ketkä on paimentanu, ne löysää [porot kulkemaan vapaasti]. Normaali tilanteessa me saatais kesälomaa viettää. Vaan tämä petopolitiikka – taas siihen pitää palata – se on muuttanut sen, ettei sitäkään hetkeä ole. Ennen ko löysättiin, ni nyt alko kutuhauen pyynnit ja kalastukset ynnä muut. Perheen elämähän on, toiset nousee viieltä, toiset nukkuu kaheksaan, sehän on joka perheessä on oma systeemi. Mutta ne tietyt hommat tehdään silloin tiettyinä, niinku porohomma. Talvella se on seittemän päivää viikossa, menee siellä neljä tuntia tai kaheksan tuntia tai kakstoista tuntia. Se kuitenkin, et se on tehtävä. Vaan sitte, ko tämä alkaa tämä vappaampi kausi, niin sitä vois harrastella ja tehä muuta. Siinä on vielä tuossa petohommassa semmoinen, että nuo paliskunnan rauhallisimmat alueet, niin ne ovat vallannu tämä haaskakuvaustoiminta, joka on vielä yks piru tähän meijjän elinkeinon uhkakuvaan. Ne porot siirtyy tuolta rajan varresta tänne kyliin ja sen näkee jo niiden porojen käyttäytymisestä, että nyt siellä on joku tuho tokassa, kun ne tulee ihan taloihin kesällä. Normaali ajassa oltais tuohon juhannukselle asti, niin lähettäis vasan merkkuuseen, jos ois niinko normaali, että vasat merkattais ja sitten tehtäis heiniä ja syksyllä erotusaitojen korjaukset ja taas se lähtis talvi käyntiin.

Poronhoitotyö tapahtuu aina porojen luontaisia kulkureittejä ja kerääntymisalueita hyödyntäen. Myös sääolosuhteet vaikuttavat, sillä porot kulkevat mieluiten vastatuuleen saadessaan näin vaistoillaan tietoa siitä, mitä edessä on. Porojen kokoaminen ja kuljettaminen erotuksiin on runsaasti työtä ja työvoimaa vaativaa sekä herkkää häiriöille. Porotokan liikuttaminen pakottamalla ei onnistu ja erilaiset eteen tulevat esteet ja yllätykset voivat hajottaa tokan, jolloin se on koottava uudelleen. (Mt., 16.)

Poronhoitotyö on kokonaisvaltaisesti elämistä ja olemista määrittävää työtä, joka edellyttää ammatillisen osaamisen ohella työn luonteeseen soveltuvaa elämänasennetta. Haastateltavien mukaan poroperheissä kasvaneiden ja ammattia sukuperintönä jatkavien on todennäköisesti helpompi sopeutua elinkeinon tulotason vuosittaiseen ja kuukausittaiseen vaihteluun kuin ulkopuolelta työhön mukaan tulevien. Säännölliseen kuukausiansioon ja varmaan tulotasoon tottuneet saattavatkin luopua elinkeinosta, kun eteen tulee vaikeampia aikoja ja tulojen saanti käy epävarmaksi tai työmäärä kasvaa syystä tai toisesta kohtuuttomaksi. Poroperheissä kasvaneille työn ja tulonsaannin vaihtelu sen sijaan kuuluu poronhoitotyön luonteeseen, johon on lapsesta asti totuttu.

M13: Sitte ku tullee ensimmäiset kovat ajat, niin ne herkästi sitte luopuu semmoset, jotka on ulkopuolelta tullu. Mutta sitte ne, jotka on siihen kasvanu ja on pitkät perinteet, niin vaikka tullee niitä vaikeitaki aikoja, niin ne jaksaa siinä kuitenkin pysyä matkassa vielä sitenki. Ei usko lopu heti, jos vähän vastustaa.

N10: Niin, kun on pienestä asti nähny, että vuojet vaihtelee, että on niitä pabojaki ja on niitä hyviä ja homma jatkuu.

Poronhoidon luonne työnä edellyttää monenlaista osaamista aina ammatillisista käytännöistä luonnontuntemukseen. Haastateltavat kokivat omaavansa nimeämättömiä taitoja ja osaamista, jotka ovat kerrostuneet osaksi persoonaa, kun on lapsesta asti kasvettu poronhoitajaperheissä.

H: Mitä kaikkia taitoja sinun näkemyksen mukaan poron hoidossa tarvitaan erikoisesti?

N14: Pitkämielisyyttä. Sitä.

H: Mistä se tulee se tarve?

N14: No sehän tulee siitä, kun on kasvanut siihen elämän piiriin. Siinä ei oikeestaan ole paljon selittämistä, kun se on vaan se veren perintö. Se on yksinkertaisesti sitä minun mielestäni.

Tämän kaltainen osaaminen on sekä arvoihin ja elämäntapaan liittyvää että merkityksellistä työn kannalta, sillä se synnyttää työn mielekkyyden kokemusta ja toimii perustana oppimisen halulle ja muun osaamisen rakentumiselle.

N13: Se saattaa lähteä jo siitä kodin arvomaailmasta, että arvostetaan niin erilaisia asioita. Tämmöisiä, millä yleensä ihmisten hyvinvointia mitataan. Sitä ei silmät aukene sitten enää aikaihminenä samalla lailla, kun meikäläisille, jotka on elänyt tätä elämää koko ikänsä.

Yhteistyön sekä poroeläimen ja luonnon vaatimuksiin sopeutumisen myötä poronhoitotyössä on myös osattava toimia järjestelmällisesti ja suunnitelmallisesti. Vaikka vapaus haastateltavien mukaan pitkälti määrittää työn arkea, on mukauduttava rytmittämään työtä ja tekemistä olosuhteiden ehdoilla ja otettava monenlaiset niihin liittyvät tekijät monelta suunnalta tarkasteltuna huomioon. Kun tilanne ja olosuhteet ovat kohdillaan, on osattava ryhtyä toimeen käskyjä tai valmista odottamatta.

M19: Siinä ko poromies ottaa poron sarvesta kiinni, se lähtee sen kans menemään ja se meneskellee sen kans sinne ja jos sen ottaa sitte semmonen tottumaton kiinni, niin ei se lähde mihinkään se poro. Se vetää niinkö väkisten sitä ja poro pannee vastaan. Sehän mennee vähän niinko sen poron ehoilla sinne, mutta se mennee sinne. Totta kai ko kaks on sitten, niin se menee sitten väkisten, mutta yksinkin.

Vähimmillään toimeen tarttumisen taidossa on kyse yksilön hyvästä ammatillisesta suoriutumisesta ja enimmillään koko poronhoitoyhteisön ja paliskunnan onnistuneesta poronhoitovuodesta.

Poronhoitotyön käytäntöjen arkinen hallinta lähenee haastattelujen perusteella osin intuition kaltaista ymmärrystä ja osaamista. Ammatillisia käytäntöjä on mahdollista opiskella Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa porotalouden koulutusohjelmissa tai näyttötutkintona, josta tutkintotodistuksen antaa Opetushallituksen asettama tutkintotoimikunta sekä

myös oppisopimuskoulutuksena, jolloin se voi olla tutkintoon johtavaa ammatillista peruskoulutusta tai näyttötutkintoon valmistavaa koulutusta (Saamelaisalueen koulutuskeskus 2015; Opetushallitus 2015). Poronhoitotyön osaaminen onkin mitä ilmeisemmin tasapainottelua intuitiivisen ymmärryksen ja rationaalisen ajattelun välillä. Poronhoitotyöhön kasvamisen myötä kehittynyt intuitiivinen ajattelu on ennalta vahvistunut ja vakaata käsitystä siitä, miten kulloinkin käsillä oleva tilanne tai haaste on mahdollista ratkaista.

M13: Luonnossa liikkuminen metsässä liikkuminen ja sen poron tunteminen aivan juurta jaksan, että sinä tunnet sen ja tiedät sen poron liikkeet. Minäkin oon tässä monta kymmentä vuotta ollut, niin siinä meni kauan. Vaikka minä aivan tuon korkusesta olin, niin vuosikautia meni, ennen kun tuolla porohommista, ettohommista kun niitä haetaan, niin voi sanoa, että nyt minä tiiän, että minä sekuntia ennen tiedän, mitä se poro seuraavaksi tekee. Minä jo tiedän sekuntia ennen, kun se tekee sen liikkeen, että mitä se tekee tuo poro kohta. Ne on semmosia asioita. Pitää poron ajatukset osata lukea. Ja kaikki se metsässä liikkuminen ja oleminen ja kaikki tämmönen.

Ajatteluun keskeisesti kuuluvana osa-alueena intuitiolla on myös oleellinen rooli sekä arkiajattelussa että uuden luomisessa (Raami & Mielonen 2011, 242, 252). Yleensä intuitio tarjoaa ongelmaan yhden näkemyksen tai toimintamallin. Intuitiivisesti syntynyt ratkaisu ei synny pelkästään päättelämällä, mutta saattaa joskus syntyä ilman selvästi tunnistettavaa rationaalista päättelyvaihetta ja vaikuttaa siten satunnaiselta. Pohjimmiltaan intuitiivisen ratkaisun voidaan kuitenkin ajatella olevan tiedon tuottamaa, sillä yleensä intuitiota ei ilmene asiasta, josta tekijällä tai kokijalla ei ole olemassa minkäänlaista etukäteistietoa. Alitajuntaan tekemisen, havaintojen ja kokemusten myötä kertynyt tieto onkin perusta, josta intuitiivinen ratkaisu nousee tietoisuuteen ongelmanratkaisun yhteydessä. Haastateltavan kertomus poron ajatusten lukemisesta osoittaa, että intuitioon perustuvia käsityksiä ei voi välttämättä siirtää muille puhtaana tietona. Intuition ei tarvitse silti aina olla oikea, vaan se voi osoittautua myös täysin virheelliseksi. Intuition paikkansapitävyys onkin testattava kokeilemalla, järjellä ja/tai muiden kanssa keskustelemalla. (Esim. Servan-Schreiber 1990, 170–171; Raami & Mielonen 2011, 246, 251–252.)

Poronhoitotyön osaamiseen haastattelujen perusteella selvästi kuuluu kokemisen, näkemisen ja tekemisen kautta syntyvää ja vaikeasti sanallisesti eriteltävää osaamista kutsutaan myös hiljaiseksi tiedoksi. Hiljainen tieto määritellään lähtökohtaisesti piileväksi, ei-kielelliseksi tiedoksi propositionaalisen, kielellisesti ilmaistavan tiedon vastakohtana. Ajatus tällaisen tiedon olemassaolosta ja tarpeellisuudesta päämääräsuuntautuneen inhimillisen toiminnan lähtökohtana on peräisin jo antiikin Kreikan filosofiasta. Platon toi esille ajatuksen tekijän tiedosta ja Aristoteleen ”tekhne”-käsite merkitsi ”järkiperaistä tekemisvalmiutta”, joka voi syntyä vain sellaiselle, joka on itse tehnyt jonkin asian ja voi sitä kautta aidosti sen tietää ja tuntea. Osaamisen, taitamisen ja toiminnan ohella hiljaiseen tietoon kuuluvat siis myös tuntemisen ja tuttuuden elementit. (Esim. Holma & Lappalainen & Pilkevaara 1997, 17–18; Carlile 2002, 445–449; Toom 2008, 36; Haldin-Herrgård & Salo 2008, 278–279; Pohjalainen 2012, 3–4.) Haastateltavat kuvaavatkin usein osaamistaan ja tietämistään poronhoitotöihin liittyvässä käytännön toiminnassa näiden elementtien kautta.

H: Kun sanoit, että katotaan ettei tuosta poroa tule, niin kuinka iso osa se sitä sinun osaamista poromiehenä on se, että sie tiität, että tuosta ei tule ja tuosta tulee?

M18: No kyllä se on, onhan se nyt. Silmähän siihen tottuu kyllä. Kyllähän sitä tietenkä joitakin lipsahdelee semmosiakin. Mutta taas vanhemman poronhan näkee karvastakin. Ja sitten, jos suuhun kattoo, niin kyllä sen näkee siitä ja sarvenpäistä, jos alkaa tulpistymään. Sieltä se tulee. Kyllä sen sieltä huomaa sen vanhemman vaatimen, et tuo pitää panna nyt jo teuraaksi, et se ei ole enään tuottava.

Hiljainen tieto on mahdollista tarkkarajaisesti määritellä tiedoksi, jota ei voida ilmaista sanoin (esim. Polanyi 1966, 4). Esimerkki tämän kaltaisen tiedosta on ihmisen kyky tunnistaa tutut kasvat, vaikka tunnistamisen vaatimaa ajatteluprosessia vaiheineen onkin lähes mahdotonta pukea sanoiksi. Laveampi määritelmä kattaa puolestaan kaiken sen geneettisen, ruumiillisen, intuitiivisen, myyttisen, arkkityyppisen ja kokemusperäisen tiedon, jota ihmisellä on ja jota ei voida ilmaista verbaalisin käsittein. Määritelmä sisältää ajatuksen, että olemme tietoisia vain murto-osasta informaatiota, jota aivomme prosessoivat. Koko tiedostamatta ja mää-

rittelemättä jäävä tiedon varanto on kuitenkin kokonaisvaltaisesti läsnä esimerkiksi käsien taitona ja aivojen syvien kerrosten tietona. Tämä tietovaranto ohjaa valintoja informaatiovirrassa ja auttaa toiminnassa ja ratkaisunneissa myös sitä kautta, että se mahdollistaa tiedon alitajuisen seulomisen ja tuottaa yksilölle kyvyn ohittaa informaatiotulvassa valtavan määrän tarpeetonta tietoa reagoimatta siihen. (Esim. Koivunen 1997, 78–79; Toom 2008, 34–46; Pohjalainen 2012, 2–4.)

Hiljaisen tiedon prosessoinnissa ihmisen muisti on keskeinen tekijä. Muistin kautta hiljaista tietoa välittyy kahteen suuntaan: toisaalta muistissa on valtava hiljaisen tiedon varasto, joka aktivoituu tarvittaessa ja toisaalta koodattua detajitietoa painuu koko ajan unohtuksiin muistin syvempiin kerroksiin, jossa se muuntuu hiljaiseksi tiedoksi. Ihmisen aivot eivät siis ole mekaaninen muistivarasto, vaan ne prosessoivat koko ajan vanhaa aineistoaan. Uusi tieto ja uudet kokemukset muovaavat vanhaa muistivarastoa. Ihmisaivojen olennaisin kyky onkin tämä jatkuva tiedon prosessointi sekä samalla tapahtuva unohtaminen. Kun tieto näennäisesti katoaa mielestä ja unohtuu, se kuitenkin painuu aivojen tietovarantoon ja muuttuu hiljaiseksi tiedoksi. Tämän prosessin kautta syntyy puolestaan mahdollisuus kokonaisvaltaiseen ajatteluun ja tiedon jäsentämiseen. (Koivunen 1997, 91–92; Toom 2008, 34–46; Pohjalainen 2012, 2–4.)

Poronhoitotyötä tekevän lapsuudesta alkava oppiminen ja sen myötä tapahtuva tiedon prosessointi ja unohtaminen kattavat monenlaiset työhön liittyvät tekijät, joista itse käytännön työn tekeminen on vain yksi osa-alue. Tärkeitä osaamisen ja prosessoinnin taitoja ovat myös esimerkiksi porokarjan jalostukseen ja laadun kehittämiseen liittyvät tiedot sekä näiden kautta syntyvä ymmärrys siitä, mihin suuntaan sekä oma että yleinen tilanne ovat kehittymässä.

M1: Se porokanta, se on mennyt minusta ihan pilaan. – – Minä muistan pikkupoikana, niin oli hirvaiden kokoset vaatimet. Nyt ne on ihan pikkukäppyröitä sen takia, kun ne kaikki pitää jättää juoksemaan ne vähäiset vasat, että ne ei lopu ne porot. Ja minunkin karjassa on, minä olen kyllä sanonu monellekin, että niitä saa käyvä katso-massa. Siellä on semmosta rupukkaa, jolla ei tee mitään. Ne vaan syö ja juuri ne saattaa jonkun vasan tuua, mutta ei niillä mitään tee. Se ei ole se karjan jalostaminen ihan pikkujuttu.

M14: Sehän siitä teurasvalinnasta on sillä lailla hyvä oppia, että se poron hoito on hyvin yksinkertaista hommaa, että kun osaa oikean poron jättää eloon ja oikean tappaa. Siinä on hyvä perussääntö. Muuta ei paljon. Sillä pääsee jo pitkälle.

H: Kuinkas pitkään sitä pitää opetella?

M14: Koko elämä.

Yksilöllisen ammattitaidon kannalta hiljaisen tiedon voidaan ymmärtää olevan kokemuksen ja hyvän ja harjaantuneen arvostelukyvyn tuottamaa ammattialan tietoa, joka on käytännössä havaittu käyttökelpoiseksi. Hiljainen tieto vahvistaa yksilön käytännöllistä valmiutta ja mahdollistaa keskittymisen tehtävän kannalta olennaisiin kysymyksiin, sillä osa toiminnasta on harjaantumisen kautta automatisoitunut. Hiljaiseen tietoon liittyy siis vahva kokonaisvaltainen intuitio ja kyky joustavasti ja nopeasti arvioida tilanteen vaatima tiedon taso sekä sen eksaktius ja perusteellisuus. Kyseessä on osaaminen, jonka varassa käytännössä hallitaan monimutkaisia työtilanteita ja jäsenetään ongelmia. Tämä osaaminen voi olla toiminnallista ja eettistä tietoa, jonka varassa ammattilaiset kykenevät toimimaan tilanteissa, joihin liittyy ennustamattomuutta ja arvoconflikteja. Hiljainen tieto kattaa myös sosiaaliset toiminnot ja sosiaaliset suhteet, sillä yhteiset käsitykset, normit ja arvot sekä vuorovaikutustaidot rakentuvat myös hiljaisen tiedon perustalle. (Esim. Holma ym. 1997, 18; Haldin-Herrgård & Salo 2008, 290; Pohjalainen 2012, 5; Markkula & Helander-Renvall 2014, 6.)

4.2 Työntekoympäristö

Hiljaisen tiedon voidaan katsoa olevan itsenäinen tiedon laji, jota ei voida välttämättä palauttaa propositionaaliseen, sanojen avulla ilmaistavaan tietoon. Hiljainen tieto taidon merkityksessä ei myöskään ole propositionaaliselle tiedolle alisteista. Yksilö, ryhmä tai organisaatio ilmaisevat hiljaista tietoa omassa osaamisessaan ja toiminnassaan käytännön yhteydessä. Taito on myös voimakkaasti sidoksissa siihen ympäristöön, jossa se on käytännön toiminnan yhteydessä opittu. Pelkkä faktojen oppiminen

ei kasvata taitoa, vaan sitä vahvistavat tekeminen, toiminta ja osallisuus tapahtumiin eli kokemus. Taitoa voidaan siis syvässä mielessä pitää myös tiedon perustana, sillä se on ratkaisevaa myös tietoisien, kielellisesti ilmaistavan tietämisen luomisessa. (Holma & Lappalainen & Pilkevaara 1997, 17; Parviainen 2006, 91–96; Toom 2008, 36; Haldin-Herrgård & Salo 2008, 278–279; Pohjalainen 2012, 3–4; Markkula & Helander-Renvall 2014, 6.)

Poronhoitotyöhön liittyvän tietovarannon ja osaamisen näkökulmasta hiljaisen tiedon asemesta tekijän tieto on käsitteenä osuvampi määrittely, sillä poronhoitotyöhön, elämäntapaan ja kulttuuriin kuuluu olennaisena juuri toiminta, tekeminen. Silti sekä ammatillinen osaaminen, elämäntapa ja kulttuuri rakentuvat vahvasti myös sanoin ilmaistavaan ja kuvattavaan tietoon ja taitoon. Näistä rakentuu se kokonaisvaltainen poronhoidon ja poroperheiden elinpiiri, jossa toiminta tapahtuu ja jonka rajapinta asettuu suhteeseen muiden elinympäristön toimintojen, elämäntapojen ja kulttuurien kanssa.

Työn keskeinen reunaehto on poronhoitajan työympäristö eli luonto. Luonto puolestaan muuntuu jatkuvasti sen mukaan, miten sääolosuhteet muuntuvat ja vuodenaajat vaihtelevat. Siihen vaikuttavat lisäksi muut luonnossa liikkuvat eläimet ja luontoa hyödyntävien ihmisten toiminta. Myös paikallisten maasto-olosuhteiden sekä vuosien välillä on eroja. Poronhoitotyö edellyttää kaikkien näiden tekijöiden tuntemusta sekä niiden yhteisvaikutuksen havainnointia ja ymmärtämistä. Työn onnistumisen kannalta keskeinen tekijä on maaston tuntemus, joka mahdollistaa työntekeympäristössä liikkumisen ilman kohtuutonta rasitetta tai pelkoa eksymisestä.

H: Onko sulle sattunut ikinä semmoista tilannetta mettässä, että oisit tuntenut jotenkin tarvetta tulla hysteeriseksi? Onko se sulle niin luontainen elinympäristö, että se on ihan sama?

M15: Ei, kun eksyy, niin se pitää lähtee kotiin.

H: Sulla on ihan oikeesti se?

M15: Olen minä eksynyt vaikka kuinka monesti, mutta ei se. Kyllä sitä, kun jonkun aikaa menee samaan suuntaan, että ei ala pyörimään. Kun koittaa mennä vähän semmoisia aukeita paikkoja, että alakais jotakin näkemään johonkin vähän kauemmaks. Talvella se on

vähän huono, kun on oikein pimiää ja kaks pimiää vastakkain, niin silloin sitä saattaa mennä.

Mikään ehdottomuus pettämätön paikallistuntemus eli taito lähteä koitiin, kun huomaa eksyneensä (Valkonen 2005, 15), ei kuitenkaan poronhoitotyössäkään ole. Asian voi myös tulkita siten, että kyseessä on taito sietää eksymisen tunne hätäntymättä, kuten eräs haastateltava maastossa liikkumista kuvaa:

N13: Ei sitä voi ajatellakaan, että sitä aina tietää missä on. Se pitää vain luottaa itseensä, että kyllä se tulee tuttukin paikka siitä. Kyllä se tietenkin vaatii semmoista tietynlaista luonteen lujuuutta tuo tosin, kun yksin lähtee tuonne metseen.

Myös Hannu Heikkinen (2002, 213) on tutkimusaineistonsa perusteella todennut, että kokeneetkin poronhoitajat eksyvät tilapäisesti aina silloin tällöin. Näihin eksymisiin liittyy jokin ympäristön havaitsemiseen liittyvä poikkeama, joka voi olla esimerkiksi valon määrään liittyvien olosuhteiden tai muu näkyvyyden muutos. Tämän seurauksena maaston kiintopisteiden tunnistaminen ja oman sijainnin ja kulkusuunnan suhteuttaminen näihin pisteisiin sekoittuu mielensisäisellä havaintokartalla, joka on muodostunut muistiin aiempien havaintojen ja kokemusten pohjalta.

Heikkinen (mt., 213) onkin tulkinut poronhoitajien suunnistustaidon ja automatisoituneelta vaikuttavan suuntavaiston perustuvan kokonaisvaltaiseen tilakäsitykseen, joka rakentuu kokemuksen myötä muistiin varastoituneista kiintopisteistä. Mieleen on näin rakentunut kolmiulotteinen ja ilmansuuntien suhteen melko staattinen tilamalli, johon oma kulkusuunta ja sijainti suhteutetaan automaattisesti. Kulkemisen edetessä mieleen rakentunut kognitiivinen kartta, kulkusuunta ja käsitys kulkutusta matkasta tarkentuvat tunnistettujen kiintopisteiden saavuttamisen myötä. Paikkamuistin kokonaisvaltaisuus ja tilan tajun kolmiulotteisuus tekevät mielensisäisestä kartasta hyvin maastoon ilmaantuvia uusia piirteitä kestävä. Kokonaiskuva maastosta ja omasta sijainnista ei siten rikkoudu, vaikka reitinseuranta hetkeksi herpaantuisi tai maastossa olisi tapahtunut jokin yllättävä visuaalinen muutos. Tähän mielensisäiseen

kognitiiviseen karttaan piirtynyt kuva ei välttämättä vastaa lainkaan paperille kuvattua karttaa ilmansuuntineen.

M15: Niin, kun en minä tiiä niistä suunnista, että mikä ilman suunta justiin. Aina kyselevät ja puhuvat niistä ilmansuunnista. En minä niistä niin piä väliä.

Heikkisen (2002, 213) tutkimuksen mukaan kartat ja kompassit voivat ollakin apuvälineinä sekä liian hitaita että teoreettisina malleina liian staattisia ja väärästä perspektiivistä esitettyjä. Näin ne saattavat sekoittaa havaittua ympäristöä ja jopa haitata tai hidastaa hiljaiseen tietoon perustuvan oman mielensisäisen kartan luentaa.

4.3 Ajankäyttö

Keskeinen perustelu poronhoitotyön mielekkyydelle oli haastateltavien mukaan vapaus. Perustelu vaikuttaa ulkopuolisen silmin hämmäntävältä, sillä poronhoitotyö näyttäytyy pikemminkin erittäin sitovana sekä vuorokausi-, viikko- että vuodenaikarytmin näkökulmasta tarkasteltuna. Vapaus saakin käytännön poronhoitotyössä monenlaisia sisältöjä, joiden koetaan erottavan poronhoitotyön muunlaisista kellonaikaan, sisätiloihin tai valtasuhteisiin sidotuista töistä.

M12: Onhan ne nauranukin. Ne sanoi, että mitä sinä kehtaat siellä metsässä kävellä, niin minä sanoin, että vaatimet ei ruukaa soittaa suuta, että ne saattaa mennä väärään suuntaan, mutta ei ne soita suuta.

H: sehän se on, mitä monet sanoo, että kun ei tartte kelloa kattoo. Vaikka sitten kuitenkin koko päivä mennee. Siinä on semmoinen riskiriita, että...

N9: Siinä tehdään pitkää päivää.

Poronhoitajien kuvauksissa työstään on piirteitä, jotka liittyvät käsitteeseen työn imu. Käsitteellä tarkoitetaan myönteistä ja motivoitunutta tunnetilaa, jota luonnehtii tarmokkuus, omistautuminen ja uppoutuminen. Toisin kuin hetkellinen ja spesifi flow-tila, on työn imu pysyvämpi ja

kokonaisvaltaisempi tila, joka ei kohdistu tiettyyn asiaan, tapahtumaan, yksilöön tai käyttäytymiseen. Työn imuun kuuluva tarmokkuuden tunne on kokemusta energisyydestä ja halua panostaa työhön sekä sinnikkyyttä ja ponnistelun halua myös vastoinkäymisiä kohdattaessa. Omistautuminen puolestaan on kokemusta merkityksellisyydestä, innokkuudesta, inspiraatiosta, ylpeydestä ja haasteellisuudesta työssä. Uppoutumiseen taas kuuluu syvä keskittyneisyyden tila, paneutuneisuus työhön sekä näistä kokemuksista syntyvä hyvän mielen tunne. Työtä tehdessä aika kuluu huomaamatta ja työstä irrottautuminen voi tuntua vaikealta. Käytännössä työn imu näyttätyy siten, että työhön lähdetään aamulla mielellään, työ tuntuu mielekkäältä ja mielihyvää tuottavalta. Työtä tekevä on myös ylpeä työstään ja kohtaa vastoinkäymiset sinnikkäästi. Tämän seurauksena hän on myös tuottava ja aikaansaapa sekä toimii työtovereidensa ja työpaikkansa hyväksi. (Esim. Schaufeli ym. 2002, 84–87; Schaufeli & Bakker 2003, 41; Hakanen 2009, 9.)

M19: Niin se on se vapaus, ko lähtee metsään ja siinä ei ole kukaan takana. Siinä on se vapaus.

Eteläisten paliskuntien petovahinkoalueilla poronhoito elinkeinona kohtaa ajankäytön näkökulmasta kaksi merkittävää uutta haastetta. Toinen näistä on se, että porot on petovahinkojen välttämiseksi kerättävä tarharuokintaan suureksi osaksi vuotta, mikä sitoo poronhoitajan kiinteästi työhönsä päivittäin. Toinen haaste on puolestaan se, että vapaan laiduntamisen aikoina petoeläinten tappamien porojen etsiminen vie suuren ja ennalta arvaamattoman ajan poronhoitajan työ- ja vapaa-ajasta. Lisäkuormaa ajankäytöllisesti aiheuttaa myös mahdollinen tarve tehdä palkkatyötä tai harjoittaa muuta yritystoimintaa taloudellisen toimeentulon turvaamiseksi.

N1: Niin se on pois perheen arjesta. Totta kai siten, jos ajatellaan, et teet kahta työtä ja pitkiä päiviä, niin näkyyhän se väsymyksenä. Ei sitä nyt ehkä jaksaa aina olla sitten siinä arjessa. Olen aina sanonutkin, et kyllä minusta tuntuu, että yhen kaheksan tunnin päivän, kun hoitaa, niin hyvä, että sen jaksaa tehdä, niin vielä sitten, jos pitää tehdä kaks. Ja sitten se ristiriita varmaan: pitäis olla kotona ja pitäis olla siellä ja pitäis olla täällä ja teet niitä valintoja, niitä joutuu tekemään.

Perheen päätulonlähteeksi tavoiteltaessa poronhoito onkin ajankäytöllisesti nykyisellään erityisesti petovahinkoalueilla sekä ympärivuotisesti että ympärivuorokautisesti työtä tai varallaoloa vaativa elinkeino, josta on vaikea irrottautua muun elinkeinon harjoittamiseen tai perhe-elämän, vapaa-ajan ja lomien viettoon. (Myös Pakkanen & Valkonen 2012, 22–27.)

Petoeläinten aiheuttamat vahingot ovat jatkuvasti lisääntymään päin myös pohjoisessa ja petojen tappamien porojen määrä on haastateltavien mukaan tuntuvasti lisääntynyt viime vuosina. Ajankäytön näkökulmasta muutos on kytköksissä suoraan työmäärään, sillä petovahinkokorvausten saaminen edellyttää raatojen löytymistä ja etsiminen puolestaan vie aikaa.

M15: No niin no sehän on siten, että niitä vaan pitää tämä kevätkausi olla, että jonkun melkein pitää olla jatkuvasti siellä ajamassa. Sehän on kaikki koko ajan kuluu, mitä siellä pitää ajaa. Pari miestä on melkein jatkuvasti siellä.

N13: Sitä ei uskalla jättää rauhaan hetkeksikään.

M15: No ei, jos sattuu vielä, että semmoiset tuiskuilmat, niin nehän ei löydä sitten muutaman päivän päästä enää mitään sieltä. Melkein pitää ajaa sitä jälkeä ja sittenkin vielä jää löytämättä niitä.

Myös pedon poistamiseen mahdollisesti saatavan poikkeusluvan seurauksena on löydettävä aikaa metsästykseen, joka on aikaa, osaamista ja kustannuksia vaativaa työtä. Metsästykseen käytetty aika on myös pois varsinaisesta poronhoitotyöstä ja sen rutiineista.

M10: Ei tämä ole leikkimistä noitten petojen tappaminen. Sehän on leikkiä, että metästetään. Sitten, kun alkaa, että joka päivä pitäis olla petoja tappamassa poronhoitoerotukset ja kaikki jää pois, kun ei jouda, kun pitäis tappaa. Sitten, kun yhen saa tapettua niin kaks tulee tilalle. Semmoinenhan se on täällä. Ei ole tulevaisuutta. Se loppuu tosiaan ihan.

Poroelinkeinoon kannattavuuden heiketessä selviytymiskeinona voi olla lisätulojen hankkiminen muusta ammatista tai elinkeinosta. Ratkaisuun sisältyy kuitenkin oma sudenkuoppansa, sillä muu työ ja tulonhankinta vaativat ajallista panostusta, joka jää puuttumaan sekä omista että palis-

kunnan yhteisistä poronhoitotoista. Tästä seuraa perheen porotulojen pieneneminen ja paliskunnan heikkeneminen kokonaisuudessaan, jos liian suuri osa poronhoitajista siirtyy sivutoimiksiksi. Paliskunnan yhteisten poronhoitotöiden ja yhteistoiminnan näkökulmasta jopa poroelinkeinoon perustuva ja suoraan siihen kytköksissä oleva lisätulon hankinta voi olla haaste.

M13: Nyt kun paljon puhutaan tästä poron lihan jalostamisesta jatkojalostamisesta. Se ei ole ihan ongelmaton asia sekään. Ihmiset, jotka sitä hommaa rupeavat harjottamaan. Yks paliskunnan osakashan se on. Se ottaa ja alkaa jatkojalostamaan ja myymään sitä poron lihaa, niin se on pois siitä yhteisen työn tekemisestä. Se on iso ongelma. Jos se kovin laajaksi menee se homma, niin sitten niitä ei ole niitä, kuka ne tuo ne porot siihen aitaan, mistä voidaan ruveta tekemään sitä tulosta.

Henkilökohtaisista taloudellisista ongelmista ja lisätulon tarpeesta huolimatta yhteisissä poronhoitotoissa mukana oleminen täysipainoisesti voi velvoittaa vastaansanomattomasti. Mukana olemiseen velvoittavat sekä oma porokarja että tiettyjen töiden yhteisöllinen luonne.

M1: No kyllähän ainahan se kotiinpäin joku tienisti olis. Vaan se, että kun poroja on noin paljon, niin se on lähettävä sinne porohommiin aina. Kaikki erotukset ja kaikki, niin minä olen pitänyt itsestään selvänä asiana, että silloin kun porohommista ollaan, niin minä olen kans siellä.

Poronhoitotyötä ei sen yhteisöllisyydestä johtuen voi siis väistää kovin helposti, jos kokee olevansa osa yhteisöä ja haluaa säilyttää muiden luotamuksen ja arvostuksen poronhoitajana. Ajankäyttö määrittyy poro-
hoitovuoden ja muiden sitä noudattavien toimijoiden mukaan itsestään selvältä tuntuvalla tavalla, vaikka oma taloudellinen toimeentulo saattaisikin edellyttää toisenlaista ajankäyttötapaa. Kyse ei aina näytäkään olevan yksilön henkilökohtaisesta, yksilöllisestä edusta, vaan yksilön edusta, joka muodostuu vasta yhteisön edun kiinnittyttyä siihen optimaalisella tavalla.

5 Elämäntapana

5.1 Kiinnittyminen

Poronhoito on lähes kaikilla aineiston haastateltavilla suvussa jo useammassa polvessa harjoitettu elinkeino. Poronhoitotöihin on lähdetty mukaan jo pienestä pitäen ja kiinnitytty työhön tavalla, jota on vaikea määrittää. Kiinnittymisen vuoksi poronhoitoa on myös vaikea verrata tai rinnastaa johonkin muuhun työhön ja elinkeinoon.

H: No miten te ootte rohkastunu lähtemään poronhoitajiksi?

M5: No se, että on pienestä asti ollu, eikä oikein osaa olla erillään. Kyllä kai se helpommalla leipä tulis muualta ja varmemmin.

Poronhoitotyöhön kasvamisen myötä siitä on muodostunut työn lisäksi elämäntapa, johon liittyy merkityksiä ja ulottuvuuksia, joita työhön pelkkänä ammatinharjoittamisena ja ansaintakeinona ei välttämättä liittyisi. Nämä merkitykset kannattelevat työn tekemistä myös esimerkiksi nykyisen kaltaisina, taloudellisesti vaikeina aikoina.

M2: No ehkä se on se verenperintö yks selittävä tekijä, että kun mieltii järkisyitä, niin eihän niitä välttämättä olis selkeesti tässä hetkessä.

Sukupolvien väliset yhteydet ovat ekososiaalisen näkökulman mukaan myös keskeinen hyvinvointiarvo. Yleisesti yhteydet mieltyvät lähinnä sukupolvien välisiksi hoiva- ja huolenpitosuhteiksi. Poronhoidossa sukupolvien väliset suhteen eivät kuitenkaan tule selitetyksi vain näillä ulottuvuuksilla, vaan niillä on keskeinen merkitys työssä oppimiselle ja osaamisen sisäistymiselle sekä työhön ja sitä kautta työtä tekevään yhteisöön liittyville emotionaalisille suhteille. Suhteiden kannalta merkityksellistä ovat ikä, sukupolviasema eli oma paikka perheen ja poronhoitotyötä tekevän yhteisön välisessä sukupolvien ketjussa. Poronhoidon vaatima yhteistoiminta edellyttää myös sukupolviälyksi tai sukupolvitajuksi nimettyä taitoa ja ymmärrystä tarkastella asioita muistakin kuin omalle ikäryhmälle tyypillisten tavoitteiden tai omien välittömien hyötyjen tai halujen perspektiivistä. (Virta 2011, 6; Karisto 2012, 228.)

M18: Onhan siellä monen ikäistä. Vanhemmat niin mehän sitten tiettenkin niitä syrjiä käännämme sitten. Nuoremmat haahuttaa perässä vain. Se vanhempi mies kääntää ne syrjät, että se poro menee oikeaan suuntaan.

Työn ja elinkeinon ohella useat haastateltavista kertovat poronhoitotyön merkitsevän heille keskeiseltä osin myös elämäntapaa. Poronhoitotyötä tekevien ja siinä eri tavoin mukana olevien ihmisten elämäntapa muovautuu sopeuduttaessa erilaisiin toimintaympäristöihin. Poronhoitotyötä tekevän identiteetti voikin usein olla ytimeltään juuri elämäntapaidentiteetti, joka erottuu muista elämäntavoista ja identiteeteistä erityisesti siksi, että sen omaavan elämäntapa seuraa poron vuotuista rytmiä ja luonnon kiertokulkua. Elämäntapa on käsitteenä kytköksissä myös perinteen käsitteeseen, vaikka muuttuikin voimakkaammin ajan myötä. (Heikkinen 2002, 193.)

Elämäntapaan kiinnittymisen keskiössä on poro, jonka merkitys ulottuu eläimen luonnollista vuotuista rytmiä ja sen määräämää poronhoitajan elämänrytmiä pidemmälle. Poron jälki ihmisen mielenmaisemassa on näkyvä ja niin pysyvä, että se itsessään kiinnittää poronhoitajan työhönsä ja elämäntapaansa lujasti, vaikka halua irrottautumiseen voi vaikeissa ja haasteellisissa tilanteissa olla. Se voi myös olla konkreettinen ja näkyvä syy, jonka vuoksi työhön ja elämäntapaan palataan takaisin, vaikka siitä on pyritty syystä tai toisesta irrottautumaan.

M9: Monihan on yrittänyt lopettaa tästä. Porohan on siitä pirullinen elukka, että se viepi miehen hautaan. Harva siitä pääsee kunnialla eroon. – – Siitä on tarinoita, että ne on lopettaneet ja muutaman vuoden olleet ja sitten ne on tulleet takaisin. Ja moni on voinut lopettaa kaks kertaa niin, että se on vielä kolmannen kerran tullu takaisin. Että siitä ei pääse eroon. Poro on tietynlainen, en minä tiedä, minkälainen shamaani se on kulkijana, että siitä ei pääse sitten pois, vaikka siitä haluaisikin pois.

Poronhoitajien identiteetti on nykyajassa kiinnittynyt lähinnä miesten elämäntapaan ja rytmittää miehen kautta koko perheen elämää. Tämä on ollut leimallista erityisesti suomalaiselle poronhoidolle, mutta tullut entistä vahvemmaksi osaksi myös saamelaista poronhoitoa modernisaation

eli talollistumisen ja elinkeinoistumisen myötä. (Heikkinen 2002, 193.) Myös tämän tutkimuksen haastatteluaineistossa on havaittavissa vahvasti miehisen elämäntavan korostuminen. Piirre ei kuitenkaan ole poissulkeva, sillä mukana on myös poronhoitotyötä tekeviä naisia sekä siihen jo sukutaustansa myötä vahvasti elämäntapasidonnaaisia naisia.

N11: No minä oon pienestä pitäen kuitenkin tykännyt poroista ja ollut niiden kanssa tekemisissä. Aika paljon olen kulkenut tuolla metsässä erotuksessa ja vasan merkityksissä. Tykkään poroista ja se on siten vetänyt.

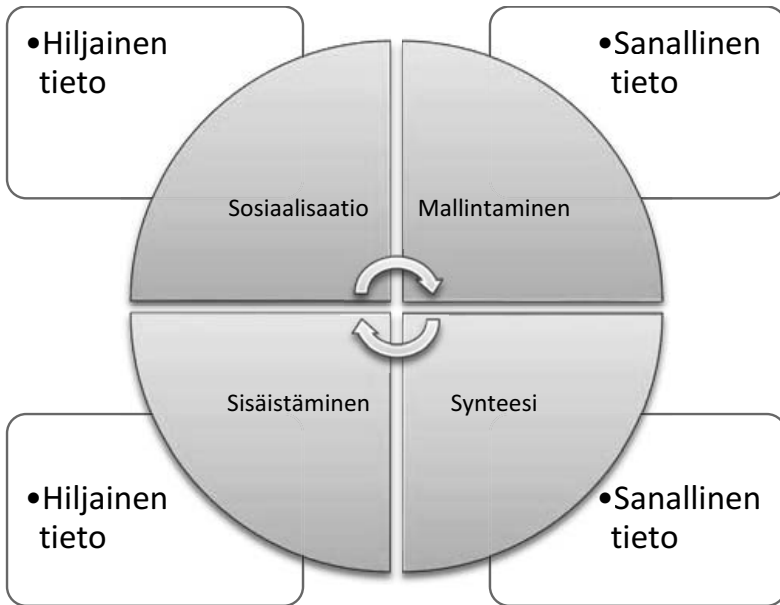
Heikkisen (2002, 186) mukaan elämäntapojen erot sekä erojen kautta syntyvä tarve jäsentää omaa erilaisuutta rakentavat kulttuurisia symbolijärjestelmiä. Nämä puolestaan vahventavat esimerkiksi sosiaalisen ympäristön järjestystä ja ilmenevät identiteettirakenteina määrittäen minän, meidän ja heidän välisiä rajoja ja perustelevat niitä. Näin poronhoidolle ominainen, luontosidonnainen elämäntapa voi tulla symboliksi, joka vahvistaa sisä- ja ulkoryhmien välisiä rajoja ja eroja. Elämäntavan erot vahvistuvat ajan kuluessa hienovaraiseksi merkitysjärjestelmäksi, joka siirretään tuleville sukupolville sellaisenaan. Tämä merkitysjärjestelmä voi säilyä yhteisössä, vaikka sen synnyttänyt elämäntapa lakkaisi. Tällaisia symboleja ovat olleet esimerkiksi suopunki ja vimpa, joiden käytön on tulkittu symboloivan saamelaisen ja suomalaisen poronhoidon eroja, vaikka käytännössä työvälaineet harvoin valittiin etnisin perustein. (Heikkinen 2002, 186.)

Kun poronhoitotyötä tekevien elämäntapa lähenee muun sosiaalisen ympäristön elämäntapaa, myös selvästi havaittavat symboliset erot vähenevät ja minän, meidän ja heidän rajapinnat liudentuvat. Elämäntapasidonnaisten ilmiöiden menettäessä kosketuspintansa alkuperäisiin lähtökohtiinsa ne muuntuvat merkitykseltään abstraktimmiksi ja poliittisemmiksi korostuen esimerkiksi juhlapäivinä sisäryhmien omina merkeinä. (Heikkinen 2002, 186–187.)

5.2 Sosiaalistuminen

Ammatillisen tiedon muuntumisessa yhteisölliseksi tiedoksi ja yhteisön yhteisen tiedon varaan perustuvaksi elämäntavaksi on ratkaisevan tärkeää

se prosessi, jossa tiedon muuntuminen tapahtuu. Organisaatioiden hiljaisia tietoa tutkineet Ikujiro Nonaka ja Hirotaka Takeuchi (1995) ovat kehittäneet organisaatioissa tapahtuvan tiedon tuottamisen nelikenttämallin, jonka mukaan tiedon kehittäminen tapahtuu vuorottain sanallisesti ilmaistavasta tiedosta hiljaiseksi tiedoksi ja päinvastoin. Tässä prosessissa yksilön tieto, kokemukset ja näkemykset siirtyvät organisaation käyttöön. Samalla tieto jalostuu ja sitä syntyy lisää. (Nonaka & Takeuchi 1995, 69–70; Ojala 1996, 144.)

Nonaka & Takeuchi 1995, 71–72.

Kuva 5. Tiedon prosessointi.

Tiedon muuntumisen prosessia koskevan kritiikin mukaan hiljainen, piiloinen tieto on aina artikuloimatonta ja taustaprosessin luontoista. Kun tieto muotoutuu tilaan, jossa yksilö pystyy tuomaan sen sanallisesti esiin, ei kyseessä ole enää hiljainen, vaan implisiittinen tieto. Tämän näkemyksen mukaan ainoastaan implisiittinen tieto hiljaisen tiedon ja eksplisiittisen tiedon välimuotona on kysyttäessä ymmärrettävästi kuvattavaa, kun

taas hiljainen tieto on aina piiloutuneena toimintaan. (Wilson 2002; Tsoukas 2002, 10–11; Virta 2011, 2; Pohjalainen 2012, 4.)

Vaikka tiedon prosessoinnin malli on tuotettu muodollisten organisaatioiden kontekstissa ja siihen liittyy edellä mainittu kritiikki tiedon sanallistamisesta, on se yksinkertaistavana ja pelkistävänä toimiva havainnoväline avaamaan tosiasiallisesti epämuodollisesti toimivaa poronhoitotyön työympäristöä sekä sen muovautumista elämäntavaksi. Prosessin ensimmäisessä vaiheessa tapahtuu sosialisatio, jossa joidenkin yksilöiden hallitsema hiljainen tieto siirtyy ja muuntuu myös muiden yksilöiden hiljaiseksi tiedoksi ilman, että puhuttua kieltä käytetään tiedon siirtymisen välineenä. Tämä merkitsee kokemustiedon jakamista yhteisessä toiminnassa sekä yhteisten ajattelumallien ja merkitysten luomista asioille. Tyypillisesti tällainen tiedon jakaminen tapahtuu poronhoitotyöhön kuuluvien toimintojen ja yhdessä tekemisen kautta ja tiedon sosiaalistamisprosessi tapahtuu sekä työtä tekevien, perheen jäsenten ja eri perheiden sekä sukupolvien välillä. Kokemukset siirtyvät tässä prosessin vaiheessa ilman kielellistä ilmaisua tarkkailemalla ja jäljittelemällä käytännön toimintaa. Samalla opitaan myös ajattelukulttuuria, toimintamalleja, normeja ja arvoja. (Esim. Nonaka & Takeuchi 1995, 59–70; Ojala 1996, 145; Holma ym. 1997, 37; Carlile 2002, 445–449; Virta 2011, 6, Markkula & Helander-Renvall 2014, 6.)

Vaikka kokemusten siirtyminen hiljaiseksi tiedoksi on jatkuvaa, on se poronhoitotyössä lähes kaikista muista ammattialoista poiketen vaihe, joka alkaa jo lapsuudesta ja saa tässä elämänvaiheessa erityisen painoarvon, joka puolestaan määrittää yksilön koko persoonallisuuden, ajattelun ja arvomaailman kehitystä.

N12: Elämäntapa ja se tyyli, mihin on tottunu pienestä asti. Kävin reissun muualla ja sitten huomasin siellä, ettei etelän kadut ole minua varten.

Tiedon prosessoinnin toisessa vaiheessa tapahtuu mallintaminen, jossa yhteisön ja sen toimijoiden kokemuspohjainen tieto muutetaan sanallisesti ilmaistavaksi tiedoksi. Tämän sanallisen tiedon avulla yhteisön toimintaa voidaan kehittää tarpeelliseen tai haluttuun suuntaan. Vaiheessa voi hyödyksi olla myös asiantuntija-roolissa toimiva ulkopuolinen tiedon

prosessoija ja mallintaja. (Esim. Nonaka & Takeuchi 1995, 59–70; Ojala 1996, 145; Holma ym. 1997, 38.)

Mallintamisvaiheen tärkeässä roolissa ovat vankan kokemuksen omaavat ammattilaiset ja poronhoitotyössä myös elämäntavassa kiinni olevat ikääntyneemmät yhteisön jäsenet, joiden kokemus esimerkiksi porovuosien vaihtelusta sekä aiemmista toimintatavoista ohjaavat nuorempien toimijoiden ajattelua, arvoja ja toimintaa. Vaihetta edistää tietoa vastaanottavien kiinnostus ja innostus sekä näiden myötä spontaanisti syntyvä tarve kysellä, pohtia ja eritellä esimerkiksi työvaiheisiin liittyvää tietoa. Elämäntapaan liittyvä tieto voi myös eriyttää yhteisöä ympäröivän yhteisön elämäntavasta. Poronhoitoon kuuluva tieto ja osaaminen siihen olennaisesti kuuluvista työvaiheista voi joskus olla jopa haasteellista ymmärtää yhteisön ulkopuolelta.

N9: Koulu alakoi sitten ja tietysti opettaja kyselee, että mitäs syyslo-maaviikolla. Poika viittaa hirveästi ja oli selostanut, että kun minä ammuin sitä siihen päähän ja sitten se rojautti ja jalat vaan sätkyttelee ja sitten puukolla pistetään ja veret otetaan ja kaikki tällaiset. Se oli ollut aivan kauhuissaan [opettaja], että tuommoinen. Mullekin sitten tultiin töissä sanomaan, että on teillä hirveän traumaattinen lapsi, että siis tuommoinen mielikuvitus voi olla. Sanoin, että ei kai se ollut mielikuvitusta, vaan se on ihan oikeasti totta. Kyllä siitä tulee niin traumaattinen ihminen. Minä sitten kysyin, että onko – – sinusta traumaattinen. No ei. Minä sanoin, että se on tehnyt sitä pienemmästä – – Mutta kun eihän näille kirkonkylällä oleville ole ollenkaan normaalia tämä, että näkis teurastuksen tänä päivänä.

Kolmannessa tiedon muuntumisen vaiheessa sanallisesti ilmaistavasta tiedosta syntyy uudenlainen sanallisen tiedon varanto, joka koostuu eri lähteistä kerätyn ja yhteen kootun tiedon synteisistä. Tämän prosessointivaiheen tieto on kaikkein helpoimmin jaettavissa sekä keskusteluna että erilaisessa kirjallisessa muodossa. Tässä vaiheessa tietoon voidaan yhdistää myös yhteisön ulkopuolelta tuotettua sanallisesti ilmaistavaa tietoa. (Nonaka & Takeuchi 1995, 59–70; Ojala 1996, 145, Holma ym. 1997, 38.) Poronhoitotyössä tyypillistä tämän vaiheen tietoa edustavat esimerkiksi tiedot maastosta ja kulkureiteistä, petojen liikkumisesta alueella sekä ulkopuolelta tuotettuna tietona säätiedot ja kartat.

N13: Minä oon aina tykännyt noista kartoista ja harrastanut niitä kartoja. Minä sitten tykkään noista ilmansuunnistakin.

Viimeinen tiedon prosessoinnin vaihe on sisäistäminen, jossa sanallisesti ilmaistu tieto muuntuu hiljaiseksi tiedoksi. Kyse on sanallisesti ilmaistavan tiedon soveltamisesta käytäntöön, joka on samalla myös toiminnassa ja työssä oppimista. Tietoa työssä käytäntöön sovellettaessa syntyy myös uutta sisäistä kokemustietoa sekä tarjoutuu hyvä mahdollisuus sekä yksilön että yhteisön toimintamallien ja ajattelutapojen uudistamiseen. (Nonaka & Takeuchi 1995, 59–70; Ojala mt., 145; Holma ym. mt., 38.)

Tiedon prosessoinnin neljä vaihetta käydään yhteisössä läpi kerta toisensa jälkeen, jolloin muodostuu niin kutsuttu oppimisspiraali. Yhteisön tiedon kehittymisen ja jalostumisen kannalta on tärkeää, että sen ajattelutavat, toimintamallit ja arvot edistävät jatkuvaa prosessointia. (Nonaka & Takeuchi 1995, 59–70; Ojala 1996, 144–145; Holma ym. 1997, 40–41.) Tämä vaihe tiedon muuntumisen prosessissa on myös haastattelujen perusteella merkityksellinen työn elämäntavaksi muuttumisen kannalta.

N16: Niin, ne [perheen lapset] on hirmu pienenä oppinu sen.

M20: Kyllä ne on oppineet sitten, että miten siellä. Eli siellä ei tartte hermostua, että kun mettään mennään, niin ei siellä tartte hermoilla. Siellä on kun kotona, että jos eksyt, niin siihen istahtaa ja miettii hetken, niin sitten tiedät ilmansuunnat, mikä on missäkin. Ja sitten pitää tietenkin tietää, oon aina neuvonut, että mihin päin joet virtaa, ne kaikki tuonne väylään menevät. Kaikki, kun tässä ei oo mitään selkää. Se on sitten tuolla ylempänä taas, mikä lähtee. Mutta tällä kohtaahan ei ole maanselkää, niin ne kaikki menee tuonne, virtaa samaan suuntaan. Se päävirtaussuunta on aina sama. Hyvin yksinkertaisia, tosi helppoja asioita.

Kun poronhoitotyön tekemiseen kuuluvaa käytännön tietoa moninaisine puolineen toistetaan tekemisen ja yhteisen keskustelun kautta, saa kehittyvä osaaminen mahdollisuuden muovata myös perheen yhteistä elämäntapaa poronhoitotyön tekemistä hyödyttävään suuntaan. Yksilön osaamisesta ja tiedosta tulee perheen ja perheiden kautta suvun ja yhteisön yhteistä osaamista ja tietoa, jonka varaan rakentuu myös laajemman yhteisön yhteinen elämäntapa.

5.3 Perheenjäsenyys

Lähes kaikissa haastateltavina olleissa perheissä poronhoitotyö on ammattina miehen työtä. Puolisot sen sijaan kertoivat olevansa poronhoitossa mukana varsin eriasteisesti. Mukana oli poronhoitotyöhön täysipainoisesti osallistuvia, määrättyssä roolissa toimivia, erityistapahtumissa (poroerotukset) mukana olevia, miehen työhön ja elämäntapaan oman työnsä ohella sitoutuneita sekä niitä, jotka kokivat olevansa lähinnä sivusta seuraajia.

N1: Minä en henkilökohtaisesti oo [mukana yhteisön toiminnassa]. Olen yrittänyt käydä, mutta en oo jotenki sopeutunut sinne, enkä oo hirveesti tekemisissä.

Lasten sen sijaan kerrottiin osallistuvan erilaisiin poronhoitotöihin ja tapahtumiin hyvin mielellään ja nuoret, vasta lapsuutensa taakse jättäneet haastateltavat kertoivat taustastaan samoin.

Sitoutuminen on kaksisuuntaista ja seuraavan sukupolven kiinnittyminen poronhoitoon pitää vanhempia kiinni ammatissa ja elämäntavassa, vaikka muutoin tulisi mieleen luopua poroista esimerkiksi taloudellisesti haasteellisten tilanteiden vuoksi.

N3: Sillon kun tuntuu, että pitäis heittää pois, niin sitten kun lapset kuitenkin on kasvaneet siihen, niin sitten se varmaan tulee se usko ja luottamus, että kuitenkin jaksetaan.

Poronhoitotyön vapaus–sitovuus-ulottuvuus vaikuttaa koko perheen arkirytmiin määrittäen myös sitä ratkaisevalla tavalla.

H: No mites naisena ja äitinä ajattelet tätä poroperheessä elämistä? Mitä se tuottaa ja miten sinun arki on erilaista, kun jonkun muun äidin arki?

N2: No onhan siinä paljonkin hyvää, mutta sitten on nämä petojutut varsinkin...

H: Voisitko kertoa siitä hyvästä?

N2: No hyvää siinä on paljonkin. Saa olla tuolla luonnossa perheen kanssa, eikä olla missään niin kun kellokortti, et se on vapaata sem-

mosta. Voijaan päättää, että lähetäänkö tänään tähän aikaan vai siirretäänkö.

Poronhoitotyön vapaus vaikuttaa olevan kytköksissä työn luonteeseen kuuluvaan mahdollisuuteen liikkua vapaasti. Vapauteen liittyy kuitenkin sitovuus-ulottuvuudella paljonkin huolta toimeentulosta sekä työn tekemisen mahdollisuuksista nykyhetkellä ja tulevaisuudessa. Vapaus työn tekemiseen ja liikkumiseen kiinnittää myös poronhoidon ulkokehällä olevan puolison ja muun perheen osaksi elämäntapaa, sillä se edellyttää näiltä työn luonteen ja vaatimusten ymmärtämistä ja joskus myös työn tekemisen mahdollistamista esimerkiksi työvälineiden ja varusteiden huoltamiseen osallistumalla.

H: No ootko kuinka paljon mukana näissä?

N10: Hyvin vähän loppujen lopuksi.

M13: Huoltojoukoissa.

N10: Tavallaan.

M13: Sitä se kyllä on, että huoltojoukoissa on kotona, että minä pysyn lähtemään mettään ja olemaan mettässä, että minulla on kaikki sitten valmiudet lähteä ja olla mettässä. Se emäntä hoitaa täällä sitten, että talo on siinä kunnossa. — Eikä talo pysty porohommaa pyörittämään, jos siinä ei ole koko talo matkassa. — Kyllä sen pitää olla tukena siinä matkassa. Pitää olla ehjät vanttuut ja ehjät välihousut.

Poroperheessä puoliso voi myös joutua valitsemaan, irtisanoutuuko miehen elämäntapaa määrittävästä ammatista ja valitsee elämäntapansa määrittäjäksi esimerkiksi oman työnsä tai perheen lapset.

M2: Meilläkin on jakautunu sillä tavalla perheessä työt, että minä teen muutakin työtä, ku oon porotyössä — mutta sitten se poronhoito on. Ja sitten meillä on aika selkeä jako ollu, et [vaimo] on kotona ja — ja kattoo meidän — lasten perään.

Vaikka valinta olisikin poronhoidon määrittämän elämäntavan ulkopuolelle asemoituminen, voi poronhoitoon kokea joutuvansa sitoutumaan

esimerkiksi puolestapuhujana tai viestinvälittäjänä ympäröivässä yhteisössä.

N8: Kun minun työ on sillä lailla hyvin erilainen, että ihan muutammat on joskus valittaneet näistä, että kun porot tulee pihaan. Oon silloin sanonut että, — puhelinnumero on tuo, että jos jotain poroista on, niin sinne pitää soittaa. Että en valitettavasti hoida poroja. Silloin alkuvaiheessa joku, kun me muutettiin vasta silloin tänne, niin silloinhan tuli. Varmaan poroja oli silloin enempi ja ne enempi sitten tulivat näihin kasvimaille ja pihoille, niin kyllähän silloin oli joitakin puhelimessa. Jos vastasin siihen puhelimeen, niin kyllähän sieltä aikamoista kielen käyttöä sitten joittenkin osalta tuli, että aika sillä tavalla ilkeästikin sanoivat.

Ulkopuoliseksi asemoitumisesta huolimatta poroperheen statusta on toisinaan kannettava ympäröivässä yhteisössä, vaikka se voi joskus olla jopa sosiaalinen taakka.

Puolison mukana olo ja sitoutuminen vaikuttavat myös siihen, miten perhe perheenä sitoutuu osaksi muuta poronhoitoyhteisöä ja elämäntapaa. Kun puoliso on sitoutunut poronhoitoon, tulee hänestä ja perheen lapsista myös osa poronhoitotyötä tekevää yhteisöä, sillä monet töistä ovat luonteeltaan sen kaltaisia, että avustavaksikin luettava työ on tärkeää ja välttämätöntä. Tällaisena monet haastateltavat mainitsivat esimerkiksi porojen aitaan ruokkimisen.

N7: Kyllähän sitä paljon on tekemisissä tässä talvet porojen kans, kun meillähän kaikki otetaan pois tuolta metsästä. Talven ovat tuossa kotonana, niin kyllä sitä kiintyy jollain lailla tiettyihin poroihin sitten ja kyllä se itku pääsee, jos ei näe.

H: Että koko perheellä sitten, kun ne on aidassa niin ruokitaan niitä?

N7: Niin joo.

Puolison sitoutumisen aste voi olla myös niin vahva, että se ylittää itse poronhoitotyötä tekevän sitoutumisen asteen. Tähän voivat vaikuttaa monet syyt, joista esimerkiksi persoonaan ja luonteenlaatuun liittyvä sitkeys tai optimismi vaikeissa tilanteissa voi olla yksi. Aineistossa oli kuitenkin viitteitä siitä, että poronhoitoon kiinni kasvaminen, sen muo-

vautuminen elämäntavaksi ja kulttuurinen kiinnittyminen poronhoitoon tekevät myös puolisoista vahvemmin poronhoitotyötä ja sen mielekkyyttä puolustavan.

N7: Minä en sulata ollenkaan, että tämän petohomman takia pitäis porohomma lopettaa.

Poronhoitoon liittyy perheen näkökulmasta myös monia erityisiä vanhempia ja lapsia yhdistäviä tekemisen ja oppimisen mahdollisuuksia. Esimerkiksi tekemiseen usein liittyväksi mainittu vapaus ja luonnossa liikkuminen antavat vanhemmille halutessaan mahdollisuuden ottaa lapset mukaan arkiseen työhön. Tätä muissa ammateissa harvoin ilmenevää mahdollisuutta voi hyödyntää sekä opettamis- että oppimistarkoituksessa. Sen merkitys sukupolvia sosiaalisesti yhdistävänä tekijänä voi myös olla tärkeä.

M20: Olen kaikille pojille opettanut, kuinka helppo siellä on nähdä ilmansuuntaa, se on valtavan helppoa.

Työhön oppimisen ja asioiden ymmärtämisen sekä sukupolvien välisen sosiaalisen siteen vahvistuessa syntyy myös positiivinen kehä, joka entisestään vahvistaa ymmärrystä ja perheen sisäistä luottamusta.

N17: Nyt me käytiin viikonloppu tuolla – ja äiti oli mukana. No eihän isä voinut. Kun me aateltiin aluks, että lähetään koko porukka. Mutta eihän sitä voi koko porukka lähteä. Kyllä jonkun pitää kumminkin niitä, että ei sitä uskalla luottaa keneenkään vieraaseen niin paljon, että, että varmasti tulis oikein ruuat.

Työn sitovuus ei tällöin enää näyttäydykään esimerkiksi vanhemman haluna asettaa työ perhe-elämän ja lasten kanssa vietetyn ajan edelle, vaan se ymmärretään työn vaatimuksena ja vanhempi nähdään tästä näkökulmasta tarkastellen erityisen luottamuksen ja kunnioituksen arvoisena.

5.4 Jäsenyys yhteisössä

Poronhoito on työtavoiltaan vahvasti yhteisöllistä, mikä edellyttää toimintaan ja työn tekemiseen liittyvää yhteistä tietopohjaa. Tarkasteltaes-

sa yhteisön suhdetta tietoon on keskeistä se, että yhteisö toimii tiedon tuottajana ja välittäjänä. Tieto voidaan siis ymmärtää yksilön mielessä olevan substanssin sijasta yksilön ja erilaisten tilanteiden väliseksi suhteeksi. Näin ajatellen tietäminen on kykyä toimia vuorovaikutussuhteessa toisten ihmisten ja asioiden kanssa. Tiedon ja todellisuuden välinen yhteys on jatkuvasti uutta luovaa eli yhteisö tuottaa ja rakentaa tulkintoja ja tietoa erilaisissa sosiaalisissa prosesseissa. (Esim. Nonaka & Takeuchi 1995, 59–70; Holma ym. 1997, 13–14, Virta 2011, 6.) Poronhoitotyön yhteisölliset toimintatavat asettavat vaatimuksia sekä vuorovaikutustaidoille että arvomaailmalle.

M13: Ja se on yks, että pitää olla semmonen ihminen, joka on yhteistyökykyinen ja pystyy porukoissa toimimaan ja kuuntelemaan toisia. Eikä aina ajattele siinä yhteistoiminnassa, että en tee, jos tästä ei ainoastaan mulle ole hyötyä. Pitää tehdä silloinkin, vaikka tästä ei välttämättä suoraan ole mulle nyt hyötyä, että tästä on tälle toiselle henkilölle ja toiselle tämän yhteisön osakkaalle hyötyä. Se on yks tärkeä ominaisuus kanssa.

Yhteisöt ja yhteisöllisyys ovat harvaan asuttujen alueiden hyvinvoinnin ja turvallisuuden keskeisiä kulmakiviä. Poronhoito on elinkeino, joka kiinnittyy vahvasti pohjoisten harvaan asuttujen alueiden perinteiseen elämäntapaan ja kulttuuriin. Ammatin ylisukupolvinen jatkuvuus ja yhteisöllinen sidonnaisuus tekevät siitä muita ammatteja sidotumpaa suhteessa omaan itseen ja yhteisöön. Heikentynyt taloudellinen kannattavuus ja sen myötä vähenevä poronhoitoa harjoittavien määrä haastaa yhteisöt sekä työnteon, elämäntavan että kulttuurin näkökulmasta.

H: Onko tässä nyt sitten kuitenkin poronomistajien kesken jonkunlainen yhteisymmärrys, että te ette tartte keskenään riidellä, vai onko sisälläkin erimielisyyttä?

M9: On erimielisyyksiä on.

H: Miten se jakaantuu?

M9: No se jakaantuu puolesta ja vastaan. On lähteneet siihen, että antaa tulla niitä petoja, käydään hakemassa Lapista lisää poroja. Sieltä saadaan rahat, suuria rahoja. – – Tietynlaiset on tässä palis-

kunnassa poron omistajina semmoisia, että niillä ei oo minkään näköistä kulttuuria taikka semmoisia perinteitä poron hoitoon, vaan ne on tulleet vähän niinku soitellen sotaan. Halutaan vaan, että tämä se on hyvä hanke. Ja osa on tullut rahalla mukaan. Siinä on tullut vaikeuksia, että ei tämä nyt mikään kultakaivos olekaan — ja ei ole semmoista kulttuuria siitä, että poroja teurastetaan ja myydään se ja sieltä saadaan se tuotto. On haettu se helpompi tie. On, niin voidaan sanoa, että moni on ihan synnyynnäinen laiska tähän hommaan.

Tiukentuvien tilanteiden seurauksena yhteisöllisyyteen on tullut sekä murentumia ja säröjä että aiempaa voimakkaampaa yhteenkuuluvaisuuden tunnetta jäljellä olevien ammatinharjoittajien ja perheiden kesken. Erityisesti eteläisissä paliskunnissa on tapahtumassa polarisoitumista petovahinkojen aiheuttaman ahtaalle joutumisen seurauksena. Ääripäissään asennoituminen voi olla esimerkiksi siinä, tavoitellaanko taloudellista toimeentuloa poronjalostuksen ja lihanmyynnistä saatavan tuoton kohe-
nemisen kautta vai halutaanko toimia nykytilanteen asettamassa kehyk-
sessä petovahinkokorvausten maksimoimisen kautta. (Myös Pakkanen & Valkonen 2012; 26–27; Vaarala ym. 2012, 93–101.) Pohjoisempana tämän kaltaiset vastakkainasettelut eivät vielä haastatteluajankohtana ole olleet yhteisöllisyyden näkökulmasta keskeinen kysymys.

M14: Sillä lailla olen kuullut, että tuolla etelämpänä tuo petohomma on saattanut vähän repiä hajalle paliskuntaa. Mutta kyllä meillä on minun mielestä vielä aika lailla pysynyt yhtenäisenä paliskunta näistä vastoinkäymisistä huolimatta. Että puhalletaan yhteen hiileen. Se on varmaan isona erona, kun mietitään, että miksi jotku paliskunnat alkaa mennä ihan kuppikuntiin, niin tulee niitä, että aletaan tarhaamaan poroja ja sitte ku hoidetaan vain sitä omaa poroa omassa aidassa, niin sitä ei ole semmosta yhteisöllistä vastuuta enään siitä asiasta. Mutta meilläkin kun on kolme neljäsosaa poroista tuolla talvitokassa luonnonlaitumilla, niin siellä on vähän kaikkien poroja. Sitä hoidtaan yhdessä, vaikka siellä on sadan ihmisen porot, toistakisan ihmisen porot. Ja sinne vaikka mennee ykski mies, se on kaikkien poroja hoitamassa. Niin sieltä sitten tulee se yhteisöllisyys siihen hommaan. Noissahan se varmaan noissa paliskunnissa menee herkästi siihen kuppikuntahommaan, kun siellä on se yhden miehen

*tai kahden kolmen miehen tokka, jota hoidetaan, keskitytään siihen. Niitä tulee joka puolelle paliskuntaa, niin sitä ei ole sitä ihan yhte-
näistä paliskuntaa enää olemassa.*

Keskeinen yhteisöä ja yhteisöllisyyttä koossa pitävä voima on luottamus ja usko siihen, että kaikki pyrkivät yhteiseen päämäärään ja yhteiseen etuun. Sen vastavoimaksi asettuu yksilöiden halu irtautua yhteisöistä ja suuntautua toimimaan omaksi hyväkseen. Yhteisön hyvinvoinnille ja koossa pysymiselle välttämättömän luottamuksen varaan rakentuvat demokraattiset toimintatavat, hyvät ihmissuhteet ja työilmapiiri sekä mahdollisuus keskittyä työn tuloksen kannalta olennaiseen toimintaan. Yhteisöllisen toiminnan ja luottamuksen murentuminen johtaa äärimmillään niin sanottuun vapaamatkustajan ongelmaan, jossa pelkistetysti on kyse siitä, missä määrin vapaamatkustajuutta tavoittelevan kannattaa satsata voimavarojaan yhteisen päämäärän hyväksi, jos päämäärä on saavutettavissa ilmaiseksi muiden työpanoksella. Äärimmillään vapaamatkustajuuden riski yhteisöllisen päämäärän suhteen on siinä, että kaikki asettuvat tähän asemaan ja päämäärä jää saavuttamatta. (Hyypä 2005, 33–35.)

*M13: Meillä on toimiva järjestelmä ollut. Kyllä se on ollut varmas-
ti 35 ja enempikin vuotta. Ja se on tosi hyvä minusta ollut. Se on
ollut helppo hallita. Ja se on ollut toimiva. Paliskunnalla on ollut
yhteismyynti. Paliskunnan yleinen kokous antaa paliskunnan halli-
tukselle ja poroisännille tehtäväksi niinkun kevätkokouksessa ja val-
mistella ja mahdollisesti sopia jo tulevan teuraskauden lihakaupat.
Niinkun kaikkien osakkaiden porot. Paliskunta antaa valtuudet,
että saatte tehdä kaupat ja myydä paliskunnan porot. Ja se on ollut
hirveän toimiva ratkaisu, että meilläkin on ollut iso se teurasmäärä,
niin se on ollut kans jonkinlainen kilpailuvaltti. On pystytty neu-
vottelemaan lihan ostajien kanssa siitä hommasta. Mutta nyt, kun
tämä on tämä suoramyyni. Sitä on hehketettu ja pommitettu, että
se se on nyt se pelastuksen tuoja, niin kyllä se aina varmasti on sille,
joka sitä harjoittaa, niin kyllähän se varmasti paremman hinnan siitä
saa, mutta se sitten jossakin paikassa se ontuu. Se on aivan varma.
Se on ollut niin monesti nähtävissä, että se ontuupi. Näkeehän, no
monta paliskuntaa minäkin oon seurannut sivusta. Minä aika paljon*

tunnen poroihmisiä laajalta alueelta, niin kyllä minä oon kattonut, missä se suoramyynänti jatkojalostus on, mitä on mennyt, että se lähes kaikki, niin kyllä sieltä kuuluu jatkuvasti, että on ongelmia porojen käsillesaamisen kanssa, että ei saada poroja käsille. Sillon kun kaikki puhalttaa... Tämähän on paliskuntajärjestys semmoinen tietynlainen kolhoosi, että siinä yhdessä tehdään. Ja minä oon kyllä niin vahva paliskuntajärjestelmän kannattaja ollut aina, että se on niin kauan kun kaikki tekevät yhdessä ja yhteen hiileen puhalletaan, niin silloin on meidän puolelta ainakin kaikki mahdollista, että kaikki homma toimitiipi. Se ei ole ainakaan meistä kiinni se homma.

Runsastuneet petovahingot ovat vaikuttaneet yhteisöllisyyteen erityisesti eteläisissä paliskunnissa myös siten, että ne ovat lisänneet sekä poronhoitotyön määrää että sitovuutta vahinkojen etsimisen ja toteamisen sekä aitaan ruokkimisen vuoksi. Petovahingot ovat myös vähentäneet paliskuntien poromäärää ja heikentäneet kannattavuutta, joten poronhoitotyössä mukana olevien pää- ja sivutoimisten määrä on vähentynyt. Näin myös yhteisöllisesti tehtävää työtä jakavien määrä on vähentynyt ja poronhoitoyhteisö pienentynyt. (Kainulainen 2011; Pohjola & Valkonen 2012; Oinas 2014.) Petovahinkojen osalta kestävämmällä pohjalla olevissa pohjoisissa paliskunnissa saattaa tilanne vielä yhteisöllisen työn tekemisen näkökulmasta olla varsin hyvällä tolalla, sillä mukana on nuoria ja erotuksiin sekä muihin arkisiin työtoimiin on saatavissa riittävästi tekijöitä ympäri vuoden.

M17: Meillä nyt on vielä tällä hetkellä semmosta kahenviiden ja kolmenviiden välillä olevaa nuorta porukkaa, niin meillä on aika hyvin sitä olemassa. Meillä ei ole tällä hetkellä mettässä, niin esimerkiksi siellä ei ole työvoimapula. Meillä ei ole ollu tähän hetkeen asti vielä ainakaan teurastamalla työvoimapula ja me nämä käytännön hommat ollaan saatu ihan, oikeestaan voi sanoa, että hyvin hoidettua.

Pohjoisissa paliskunnissa poronhoidon kustannusten kasvu on saattanut kuitenkin johtaa tarpeeseen kasvattaa karjan päälukua (Nieminen 2008, 67–73), jolloin myös tehtävän työn määrä yksilötasolla on kasvanut ja päätoimisesti työtä tekevien määrä vähentynyt. Suuren poroluvun ylläpitäminen edellyttää kuitenkin entistä tiiviimpää yhteistyötä ammatissa

mukana olevien kesken, jotta yhteisöllisesti tehtävät työt on mahdollista hoitaa tarpeen mukaisesti. Yhteiseen työhön osallistuminen on siis kriittinen kysymys erilaisistakin tilanteista tarkasteltuna.

M13: Ne ihmiset, jotka sitä harjottaa sitä suoramyynä, lihan jalostusta, niin ei niitä näy tuolla [paliskunnan yhteisissä töissä]. Se aiheuttaa taas sitten jonkunlaista kismää, että noilla on nyt mennyt se henkilökohtaisen edun tavoittelu edelle siitä yhteisen hyvän tavoittelusta.

Paliskunnan yleisestä tilanteesta ja koosta tai työtä omassa työporuksaan tekevien tilanteesta riippuen voi myös suhtautuminen jalostustyöhön tai muuhun välttämättömään lisäansion hankkimiseen vaihdella ja aiheuttaa ristiriitoja. Osa haastateltavista kokee paliskuntansa tilanteen siinä määrin tiukaksi, että vähäisetkin poissaolot esimerkiksi työläimmässä erotusvaiheessa saattavat aiheuttaa ongelmia työn sujuvuuden kannalta. Osa puolestaan näkee, että tämä kysymys ei ole haasteista lainkaan keskeisimpiä.

H: No mitä mieltä sie oot siitä sitten, ku tästäki on erilaisia näkemyksiä, että onko se hyvä vai huono, että sitä jalostustyötä on? Onko se niitten ihmisten työpanos pois siitä yhteisestä poronhoitotyöstä vai onko se hyvä lisätienesti?

M17: No minä näen sen, että se ei missään nimessä ole pois poronhoitotyöstä itsessään. Siinäki voi olla niin paljon paliskuntakohtaisia eroja. Meillä on taas se, että ku meillä on niin sekasin kaikkien omistajien porot, niin jos meillä nyt erotuksessa tulee vaikka sanotaan [x-määrä] teurasta ja meillä on [x-määrä] osakasta, niin siinä ei kuitenkaan niitä teuraita ukkoa päälle tule kerralla oikein mahottomasti. Sillon se tarkoittaa sitä, että semmonen ihminen, joka leikkaa kaikki omat porot, niin se kevyesti kahessa kolmessa päivässä kuitenkin leikkaa ne poronsa pois. En minä ole nähny sitä kyllä ongelmaksi. Sehän on aivan, miten se tehhään.

Tekijän tietoa on vaikeaa tuottaa ja ilmaista, joten se tavoitetaan yhteisössä parhaiten seuraamalla ja havainnoimalla työn prosesseja ja ihmisten tapaa toimia vuorovaikutuksessa. Jotta taitoa ja osaamista voitaisiin hyö-

dyntää yhteisössä, on ainakin osa siitä kyettävä saamaan kielelliseen tai muiden merkkien muotoon. Tämä edellyttää tekijän tiedon käsitteellistämistä eli sen tietoista analysoimista, jäsentämistä ja luokittelua. Tällöin tieto muuntuu kommunikoitavaksi informaatioksi ja siitä voi sitä kautta tulla tai siitä voidaan muokata ja rakentaa tietoisesti yhteistä tietoa. (Nonaka & Takeuchi 1995, 59–70; Holma ym. 1997, 18.) Poronhoitotyöhön kuuluvia keskeisiä foorumeja, jossa yhteisön yhteisestä tekijän tiedosta muodostetaan käsitteellistettyä informaatiota, ovat paliskuntien kokoukset, joissa päätetään esimerkiksi teurastussuunnitelmista.

M17: No paliskuntahan tai paliskunnan yleinen kokoushan tekee joka vuosi teurastussuunnitelman, mikä on. Se on tietty prosentti, mitä kunkin poronomistajan pitää siitä omasta karjastansa tappaa, että se luku saadaan pysymään siellä suurimman sallitun alle.

H: Mutta jokainen sitte ite päättää, että mikä se on se poro, joka...?

M17: Joo. Jokainen. Eliikkä siinä teurastussuunnitelma antaa, että vaikka sinun pitää jollakin tietyllä prosentilla yli neljäkymmentä tappaa, niin sinä saat täysin itte määrätä, että mitä ne on ne neljäkymmentä poroa, mitä sinä tapat. — Että ne voi olla vassoja, ne voi olla vaatimia, ne voi olla hirvaita, että se on jokaisen oma asia päättää, miten.

Ilman poronhoitotyötä tekevien sanallistettua ja hiljaista tietoa ei päätöksenteko voi onnistua lopputuloksen kannalta optimaalisesti. Hiljainen tieto onkin yhteisön keskeistä henkistä pääomaa, joka muodostuu yhteisön sekä yhteisön kollektiivisesta että sen jäsenten yksilöllisestä osaamisesta, tiedoista ja taidoista. Erityistä merkitystä sillä on yhdessä käytännössä työskenneltäessä, sillä suurin osa tällöin tarvittavasta yhteisestä osaamisesta on myös yhteisen kokemuksen kautta hankittua hiljaista tietoa. Näin myös ryhmä on yhdessä toimiessaan osaavampi kuin kaikkien jäsentensä osaamisen summa. (Nonaka & Takeuchi 1995, 59–70; Koivunen 1997, 188.) Olennaista yhteisessä osaamisessa on myös tunnistaa ne rajapinnat, jossa yksilötason osaamiset risteävät sekä löytää jokaiselle oma paikkansa.

N17: Niin eihän se välttämättä ehkä vieras näe, että ois jotakin tapahtunut siellä [porotokassa], että ei se sitä osaa sitte kattookaan välttämättä.

N18: Tai jos tulis kipeäksi joku.

N17: Niin, kyllä.

H: Niin.

N17: Ja siitäkkin voi sanoo, että en miekään, mie oon niin vähän kumminkin, että vaan yleensä se kerran päivässä siellä ollu, että en miekään osaa nähdä, että jos joku [poro] on sillä tavalla erilainen, kun vain siinä tapauksessa, kun se todella on siellä syrjässä tai makkaa tai vastaavaa. En miekään näe semmosia ensimmäisiä merkkejä, mitä taas sitte esim. isä näkee tosi helposti, että jos jollakin ei ole joku että. Ei sitä sillä tavalla nää, vaikka näkeekin.

Yhteisön yhteisen osaamisen ja yksilön osaamisen yhteensovittaminen ja kehittyminen poronhoitotyössä edellyttää tekijän tiedon sekä ennakoitun ja suunnitelmallisen oppimisen lomittumista toisiaan täydentävästi. Kokemuksen perusteella kertynyt tekijän tieto on siinä mielessä rajoituttu, että se kattaa huonosti kokemuspiirin ulkopuolelle jääviä asioita. Kognitiivisen, tietoisesti tapahtuvan oppimisen kautta on mahdollista saavuttaa myös tämä tekijän tiedon ulkopuolelle jäävä tiedon alue. Ennakoivan ja suunnitelmallisen oppimisen kautta on mahdollista tiedostaa ja muuttaa tekijän hiljaisen tietoa, joka saattaa stabiilin perusolemuksensa vuoksi joskus olla muutosta ja uudenlaisten ratkaisujen keksimistä ehkäisevää. (Esim. Varila 1992, 50–51.)

Poronhoitoyhteisöt ovat pitkän olemassaolonsa aikana muuttuneet ja kehittyneet monin tavoin, mikä osoittaa sanallisesti ilmaistavan tiedon olevan yhteisöissä ja työn tekemisessä tärkeässä asemassa. Työ on teknistynyt sitä mukaa, kun se on ympäröivän yhteiskunnan teknistymisen myötä. Myös yhteisölliset työn tekemisen tavat ovat muuttuneet tarpeen ja mahdollisuuksien mukaan. Esimerkkinä tällaisesta työkäytännöstä on Kemin-Sompion paliskunnan vasanleikkuu, jossa naisten ja lasten tekemän kiinniotustyön merkitys on nykypäivänä erittäin keskeinen. Toimintaa kuvatessaan Timo Helle (2015, 31) kuitenkin toteaa, että monen asian oli muututtava, ennen kuin naisista ja lapsista tuli varteenotettavia työntekijöitä vasanleikossa. Aiemmin vasat saivat merkin korvaansa kohta synnyttyään ja hihnavasotus eli vasovien vaadinten kiinni pitäminen vasotuskangessa oli miesten työtä. Tästä käytännöstä luovuttiin Kemin-

Sompiossa 1960-luvun alkupuolella (Hannula 2000; Helle mt., 31). Keskeisiä tekijöitä muutoksen mahdollistumisessa ovat olleet Helteen mukaan (mt., 31–35) naisten töihin kuuluneiden maataloustöiden vähäneminen, kulkuyhteyksien paraneminen metsäautoteiden myötä sekä asenteiden muuttuminen erityisesti lasten työhön osallistumismahdollisuuksien osalta.

6 Kulttuurina

6.1 Yhteinen järjestelmä

Jotkut haastateltavat kuvasivat poronhoitoa ja sen merkitystä itselleen elinkeinon ja elämäntavan ohella kulttuuri-käsitettä käyttäen.

M3: Elinkeino ensin ja sitte elämäntapa ja sitte siinä tulee vielä nämä kulttuurilliset perinteet. Iänkaiken ollu meidänki suvussa.

Kulttuuri käsitteenä voi yleisessä kielenkäytössä merkitä yhteisön tai koko ihmiskunnan henkisten ja aineellisten saavutusten kokonaisuutta, yksilön tai yhteisön henkisten tai ruumiillisten kykyjen kehittämistä ja kehittyneisyyttä, ajattelu- ja toimintatapojen kehittyneisyyttä tai vaikiintuneita toimintatapoja (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2008). Kulttuurin käsite voi pitää sisällään myös ajatuksia ihmisryhmien yhteisistä arvoista, elämäntavasta, tiedoista ja taidosta sekä niiden siirtymisestä sukupolvelta toiselle.

Poronhoitoyhteisössä toimitaan ja työskennellään kaiken aikaa hiljaisen ja piilevän tiedon ja sen luoman todellisuuden ehdoin. Nämä piilevät tekijät rajoittavat sitä, mitä yhteisössä voidaan ja halutaan tiedostaa ja nähdä. Kulttuuri puolestaan muodostuu tässä kontekstissa ja merkitsee sitä kaikkea, minkä varaan arkielämän tiedot, taidot, uskomukset ja käyttäytymismallit perustuvat. Samalla se määrittää sen, miten nämä kaikki tiedot, taidot, uskomukset ja käyttäytymismallit hankitaan, siirretään ja ilmaistaan. Yhteisölle muodostuukin sen jäseniä yhdistävät tietoinen ja tiedostamaton yhteisen tiedon järjestelmä, joka määrittää sen näkökulman, jonka kautta tietoa tuotetaan ja todellisuutta määritellään. Kulttuuri syntyy ja vaikuttaa yhteisössä ja on yhteisön kannalta rationaalinen tapa jäsentää tietoa ja erotella olennaiset asiat epäolennaisista. (Esim. Holma ym. 1997, 14–15, Haldin-Herrgård & Salo 2008, 292; Pohjalainen 2012, 5.)

M13: Kyllä tämän porotalousringin ulkopuolelta siihen on aika hankala tulla. Kyllä se pitää olla siellä. Se ei ole ainoastaan verissä, se on luissa ja ytimissä se poro. Minäkin oon ollut neljäkymmentä vuotta porohommissa. En oo mitään muuta tehnyt koskaan, ku ollu poro-

hommissa. Minun uran aikanakin tähän on ollut monta tulijaa. On aina tullut sivusta. Ne on hoksannut, että tuo on mukavaa ja hyvää hommaa, että hän alkaa. Ne on jonkun vuoden ollut ja sitten ne on lähtenyt yhtä hopusti, kun on tulleetkin. Ne on nähneet, että tämähän ei kultakaivos ole. Tässä varmasti on niin niinkun taloudellisessa mielessä, niin tässä on huonoja aikoja. Mutta sitten on taas semmosia tasasempia ja parempiakin aikoja. Niin semmonen ihminen, joka on tottunut isoihin rahoihin ja tasaisiin tuloihin, niin ei varmasti tule. Mutta semmonen, jolla se on elämä kaikki kaikessa, semmonen ihminen tässä pärjää, että se pystyy jonkun vuoden menemään hyvinkin niukoilla tuloilla. Mikä ei aina kylläkään jollakin, joka nuori ja on investoinut ja laittanut vehkeitä ja ostanut poroja, niin semmosella se on varmasti tiukkaa, kun tulee tämä aika, niinkun nyt on.

Työtä tekevän yhteisön kulttuuri saa alkunsa yksilöiden tasolla ja on siten myös yhteisössä toimivien yksilöiden potentiaalia. Yksilöt käyttävät kulttuuria vahvistamaan ideoitaan, tunteitaan ja tietojaan, jotka ovat sopusoinnussa uskomusten kanssa sekä torjumaan niitä ideoita, tunteita ja tietoja, jotka eivät ole uskomusten mukaisia. Työyhteisön kulttuuri jättää myös aina jotain ulkopuolelle, sillä muutoin yhteisö olisi vain sekava kokoelma jäsentensä erilaisia haluja ja kykenemätön toimimaan päämääräsuuntautuneesti. (Esim. Hampden-Turner 1991, 11; Lämsä ym. 2004, 177; Harisalo 2009, 264–267.) Kulttuurin sisällä eläminen ja oleminen edellyttävät jatkuvaa osallistumista sen toimintoihin ja mukana pysymistä sen uudistumisessa. Ideoiden, tunteiden ja tietojen sopusointu kulttuurin suhteen voi murentua, kun yksilö vaihtaa näkökulmaa ja kiinnittyy osaksi jotakin muuta ympäröivän yhteisön kulttuuria riippumatta siitä, onko valinta tämän kulttuurista irtoamisen suhteen tarkoituksellista vai tahatonta.

M13: Monesti on kuullut, että perustellaan silläkin, että no sehän on hyvä, että kaivokset, että poromiehet pääsee kaivokselle töihin. Minusta tämä ei ole ihan ongelmaton asia. Tällä lailla murennetaan justiinsa, tämä on yks taktiikka, millä murennetaan tämä poroelinkeinin pohja. Ei se monta vuotta tartte tätä työtä tehdä, niin se on se porotalous jäänyt jo.

Parhaimmillaan kaikki yhteisön jäsenet saavat kulttuurista eväät ja mahdollisuuden omien kykyjensä toteuttamiseen sekä yksilötasolla että yhteisesti. Kulttuuri voi myös sisältää erilaisia tapoja, jotka palkitsevat onnistunutta toimintaa ja onnistuneita yksilöitä. Poronhoitotyössä palkinto voi tulla esimerkiksi luottamuksena osaavaan työn tekemiseen, merkkien tuntemiseen tai lasten mukaan ottamisena pieniin, mutta tärkeisiin ja välttämättömiin työtehtäviin. Kulttuurin syvään juurtunut ja osittain tiedostamaton luonne osoittaa, että yhteisö ei voi aloittaa tyhjästä, vaan sen jäsenten on saatava uskomuksensa ja käsityksensä jostakin. Kun tämän yhteisen tieto- ja kokemusvarannon ympärille rakennetaan yhteistä toimintaa, mahdollistuu samalla myös näiden käsitysten vahvistuminen ja uudistuminen toistuvassa prosessissa. Mikäli jokin yhteisön sisältä tai ulkopuolelta tuleva paine kuormittaa yhteisön jäsenten välisiä suhteita liikaa, voi kulttuuri myös toimia kasvualustana kateuden ja jännitteiden syntymiselle yhteisön jäsenten välille. Tällöin kulttuuri voi alkaa vaikuttaa negatiivisesti tavoitteiden toteutumiseen. (Schein 1987, 19–20; Hampden-Turner 1991, 12; Harisalo 2009, 273.)

M13: Tietenkinhän on paliskuntia, missä on riitojakin, mutta meillä on ihan hyvin kyllä. Ja sekin on varmaan sitä kun täällä on poroihmiset on ammatti-ihmisiä. Tietää, että kaikilla meillä on nyt yhteiset intressit tässä.

Lähtökohtaisesti työtä tekevien yhteisöjen kulttuurit ovat mielekkäitä ja johdonmukaisia. Kun kulttuurin olemus ymmärretään, nähdään myös se, miten järkevää kulttuuria on noudattaa, vaikka sen arvoja ja lähtökohtia ei hyväksyttäisikään. Jotta kulttuuria voitaisiin arvostaa, on ymmärrettävä se, että sen toiminnot ovat johdonmukaista seurausta yhteisön uskomuksista ja olettamuksista. Epäloogisuuden vaikutelma johtuu usein siitä, että yksilöt erehtyvät pitämään kulttuurin perusolettamuksia ominaan. Jos työtä tekemään suuntautuneen yhteisön kulttuuri olettaa jonkin ryhmän olevan osaamattomia, huolimattomia tai laiskoja, se saattaa johtaa jatkuvaan neuvomiseen tai valvomiseen. (Hampden-Turner 1991, 13.)

N13: Se on tärkeätä, kun mennee tuonne porohommiin, niin se pitää olla aika nöyrä. Että ei pidä olla silleen ensimmäisenä suuna päänä.

Siinäkin on ollut mulla opittavaa, että ei pidä olla heti neuvomassa ja määräälemässä toisia.

Epäluottamuksesta ja siitä seuraavasta ohjeistamisesta ja neuvomisesta voi erimielisyyksien ohella seurata yhteistyön tekemisen näkökulmasta myös se, että jatkuvan ohjauksen ja valvonnan kohteena olevat lakkaavat ajattelemaasta itsenäisesti tai pyrkivät rentoutumaan heti, kun valvonta katkeaa. Tämä seuraus taas saa ohjaavat ja valvovat yhteisön jäsenet varmistumaan siitä, että heidän käsityksensä oli oikea ja ohjauksen ja valvonnan käytännöt vahvistuvat. (Hampden-Turner 1991, 13.)

Haastatteluaineistojen perusteella on kuitenkin ilmeistä, että kaikissa paliskunnissa sekä poronhoitotyötä tekevien, perheiden, eri sukupolvien ja perheiden muodostamien yhteisöjen keskinäisiä suhteita hallitsee enemmän luottamus kuin epäluottamus. Yhteisö kestää ja siihen katsotaan myös kuuluvaksi ristiriitoja, joiden kautta mahdollistuu työn tekemisen, yhteisön ja kulttuurin mukautuminen kulloinkin vallitseviin ristipaineisiin sekä kehittyminen eteenpäin poronhoitotyön ehdoilla.

H: Sitten tämä tilanteen kehittyminen ja huonontuminen, niin onko se vaikuttanut täällä teijän paliskunnassa millään tavalla teijän keskinäisiin väleihin? Tehän ootte jonkinlainen kuitenkin, työyhteisöhän se paliskunta jollakin tavalla on. Niin onko se vaikuttanu siihen?

M18: Joo. Kyllähän se jonkun verran vaikuttaa tietenkin siihenkin. Kyllä se vaikuttaa.

H: Tuleeko siitä erimielisyyttä vai isompaa yksimielisyyttä vai?

M18: No ei siitä nyt kauhean isoa erimielisyyttä, mutta aina jotakin pientä. Mutta sehän kuuluu siihen. Sehän kuuluu siihen porohommaan, että aina tulee jotakin sanomista. Kyllä se kuitenkin loppupelissä sitten.

H: Te yhdessä pystytte tekemään töitä?

M18: Niin yhdessä pystytään tekeen töitä joo. Ja se on pakko pystyä.

Kulttuurin voidaankin väittää rakentuneen keskinäisen luottamuksen varaan, mikä taas voi perustua siihen, että poronhoitotyössä yhteisen tekemisen osuus ja välttämättömyys on varsin vahva. Sitä myös vahvistavat

kaikkien yhteisön jäsenten mukanaolon sallivat käytänteet, jotka ovat erityisen vahvoja joissakin paliskunnissa.

N13: Mehän asumme siellä mettässä sen kaks kolmatta viikkoo, niin kyllä se varmaan justiin tätä porukkaa on semmoinen yhdistävä juttu, että siinä raatataan kaikki asiat ja kuulumiset. Sitten minkä nimisiä lapsia on kenellekin syntynyt ja minkälainen merkki. Joku pikkumies on saanut tai tyttö on saanut merkin, että minkälainen merkki sillä on. Sitä puidaan sitten ja semmoisia.

Koko poronhoitotyön tavoin voidaan myös kulttuurin taso jaotella kolmeen ulottuvuuteen. Tällöin näkyvin – joskaan ei aina tulkittava – taso on se, jolle sijoittuvat kulttuurin artefaktit eli ihmisen tekemät esineet ja rakennelmat ja muu ihmiset rakentama fyysinen ja sosiaalinen ympäristö. Näitä voivat poronhoitotyössä olla esimerkiksi erotuspaikat rakennuksiin ja aitoineen, erilaiset työn tekemisen perinteiset ja nykyaikaiset välineet, työn tekemisen tulos eli poronliha ja lihajalosteet sekä se kirjoitettu ja puhuttu kieli, joka ohjaa ja määrittää poronhoitotyön tekemistä ja yksilöiden ja yhteisön jäsenten käyttäytymistä. Tämä kulttuurin taso on esimerkiksi tutkijan tai muun havainnoijan helpointa tavoittaa silloinkin, kun kulttuurin jäsenet eivät välttämättä itse tiedosta omia aikaansaannoksiaan. (Schein 1987, 31–32.)

Kulttuurin toisen tason muodostavat puolestaan arvot ja arvojärjestelmät. Ne ilmoittavat yhteisön jäsenille sen, miten asioiden tulisi olla ja saattavat olla vastakohta sille, miten asiat todellisuudessa ovat. Arvot perustuvat sekä yhteisön hallitsevien jäsenten että poronhoitotyössä myös aikaisempien sukupolvien hallitsevien jäsenten käsityksiin todellisuuden luonteesta. Ne ovat voineet muuntua yhteisiksi oletuksiksi vain sen kautta, että ne ovat jollakin tavoin osoittautuneet poronhoitotyön ja yhteisön sekä niiden säilymisen kannalta paikkansapitäviksi ja toistuvasti luotettavalla tavalla toimiviksi. Arvoista monet ovat tietoisia ja selkeästi ilmaistuja. Käytännössä ne eivät kuitenkaan välttämättä osoita sitä, miten yhteisö tai sen jäsenet toimivat tilanteissa, joissa näiden arvojen tulisi päteä. (Schein 1987, 33–35; Pirnes 1996; Mäkipeska & Niemelä 2005, 20–22, 61–69; Harisalo 2009, 266–267.)

Kolmas kulttuurin taso on syvin ja näkymättömin perusoletusten taso. Perusoletukset syntyvät jatkuvasti toimivien ongelmanratkaisukeinojen

muuttuessa itsestäänselviksi toimintatavoiksi. Ne ohjaavat piilevästi yhteisön käyttäytymistä ja ohjaavat sen jäsenten havainnointia, ajattelua ja tuntemista. Ne saattavat usein olla vastaansanomattomia ja kiistattomia, joten niiden muuttaminen voi olla vaikeaa. Aiemmasta toimivuudestaan huolimatta ne saattavat varsinkin muuttuneissa olosuhteissa vääristää tosiasioita ja johtaa piilevien merkitysten muodostamaan väärinkäsitysten kehään, jos yhteisö joutuu sovitteluun toimintaansa toisenlaisesta kulttuurista tulevien yksilöiden ja yhteisöjen toimintaan. (Schein 1987, 32 – 37; Pirnes 1996; Mäkipeska & Niemelä 2005, 20–22, 61–69; Harisalo 2009, 266–267.)

Yhteisöjen sisäinen kulttuuri on tärkeää erottaa vallitsevan ympäristön makrokulttuurista, joka puolestaan koostuu kansakunnan tai maantieteellisen alueen kulttuurista. Silti esimerkiksi juuri poronhoitokulttuuri heijastaa laajemman kulttuurin teemoja ja tapoja, eli se on yleisempien suomalaisten sekä pohjoisten, lappilaisten tai saamelaisten alueellisten tapojen erityismuoto. Kehittymisessään se joutuukin huomioimaan makrokulttuurin, jossa se toimii (myös Pakkanen & Valkonen 2012, 28–31).

Yhteisön kulttuuri hallitsee tapaa, jolla yhteisö käsittelee tärkeää sosiaalista pääomaansa tietoa. Kulttuuri vaikuttaa myös siihen, miten yhteisö jäsentää sisäisiä suhteitaan ja arvojaan ja toimii kaikilla tasoilla alitajuisesta näkyvään. Monimutkaistuvassa ja jatkuvasti muuttuvassa ympäristössä yhteisön kulttuurin ymmärtäminen ja hallinta ovat elintärkeitä kulttuurin sopeutumisessa tapahtuviin muutoksiin. Kulttuuri voi myös toimia selittävänä tekijänä siinä, miksi yhteisö ei onnistu sopeutumisessaan tai kykene muuttamaan riittävällä tavalla säilyäkseen. Kulttuuri sisältää kuitenkin myös ne voimavarat ja tekijät, jotka antavat sille joskus ainutkertaisia etuja muutos- ja sopeutumistilanteissa muihin kulttuureihin verrattuna. (Hampden-Turner 1991, 10; Pirnes 1996; Mäkipeska & Niemelä 2005, 22–24, 61–69.) Poronhoidossa nämä molemmat kulttuurin osatekijät ovat monin eri tavoin läsnä. Sopeutumista heikentää esimerkiksi kamppailu elintilasta poroeläimen ja petoeläimen välillä sekä näitä puolustavien kulttuurien välillä. Ainutkertaisia etuja ja menestystekijöitä ovat puolestaan lihan laadun ja tuotantotapojen eettisyyden korostuminen ja elinkeinon hyvä kyky vastata näihin tulevaisuuden haasteisiin.

Heikkisen (2002, 186) mukaan poronhoitajien kulttuurista identiteettiä voidaan jaotella esimerkiksi sukupuolen, etnisyyden, kielen, iän,

poronhoidon päätoimisuusasteen tai maatalouteen sekoittuneisuuden mukaan. Yhteinen nimittäjä kaikille on kuitenkin kantamuodostaan tunturipeurasta kesytetty poro. Poron ympäristösidonnaisen käyttäytymisen vaikutus ihmisen toimintaan sekä poron käyttäytymiseen vaikuttaminen ihmistoimin on Heikkisen (mt.) mukaan kaikkien poronhoitokulttuurien rakenteellinen ydin sekä porokeskeisen maailmankuvan perusta. Poronhoidon tapaa taas määrittää olennaisimmin poron käyttäytyminen kussakin ympäristössä. Poronhoitokulttuurissa havaittavat erot syntyvät poron, luonnonympäristön ja muun toimintaympäristön kokonaisvaikutusten summana.

Kulttuurin käsite kiinnittää poronhoidon usein saamelaiskulttuuriin ja saamelaisuuteen alkuperäiskansana. Tässä tutkimuksessa poronhoito kulttuurisena muotona näyttäytyy osana perinteistä suomalaista kulttuuria, sillä haastateltavat ovat pääsääntöisesti ei-saamelaisia. Taustaltaan erityisesti miehet ovat lähes poikkeuksetta osa jatkumoa, jossa poronhoitoa on suvussa harjoitettu jo useiden sukupolvien ajan. Huomio kiinnittyykin keskeisesti siihen, että he ovat lapsuudestaan asti sisäistäneet poronhoitoa koskevaa tekijän tietoa, jota voidaan kutsua hiljaiseksi tiedoksi tai ekologiseksi perinnetiedoksi (Markkula & Helander-Renvall 2014, 6). Ymmärrys siitä, mitä poronhoito käytännössä on ja mitkä ovat sen tekemisen ehdot, perustuu tähän tietoon, jota voi olla hyvinkin vaikeaa siirtää osaksi poronhoidon ulkopuolisesta kulttuurista tulevan tietoa ja ymmärrystä.

M2: Juuri tämä poron ruokintahomma: mulla on kaks semmosta hyvää tuttua, kelle tiiän, että voi soittaa lyhyelläkin varoajalla. Ne käy ja ne tietää sen, että ne on poromiehiä. (– –) Se on varsinkin, jos useamman päivän olet pois, niin se on ihan eri juttu. Siellä pitää olla ihminen, jolla on silmää nähdä se, että jos siellä tulee ongelmia, ihan mitä tahansa. Että sitä, mitä ei tavallinen, joka ei oo siinä poronhoi-dossa kiinni, ei näe.

Poronhoidon kulttuurinen ulottuvuus rakentuu sekä toistuvan työn tekemisen että siihen liittyvän elämäntavan varaan. Kun nämä saavat yksilön, perheen ja sukupolvien yli ulottuvan mittakaavan, syntyy kulttuuri, joka muovaa yksilöä voimakkaammin kuin yksilö kulttuuria. Näin poronhoitajaperheeseen syntyvän lapsen persoona, kehitys ja kas-

vu vertautuvat niihin keskeisiin tekijöihin ja arvoihin, joita poronhoito kulttuurina edustaa. Lapsen on myös itse muodostettava oma suhteensa poronhoitoon, jonka toiminnot ympäröivät hänen elämismaailmaansa monin tavoin pienestä pitäen.

Ydinkysymys kulttuuriin kiinnittymisessä sekä ulkoisesta että sisäisestä maailmasta käsin tarkasteltuna on suhde poroon, joka on eläimenä tässä kontekstissa erityislaatuinen. Vaikka poro on elinkeinon näkökulmasta tulonlähde, sen merkitys mielenmaisemassa on huomattavasti laajempi. Kysymys elinkeinon kannattamattomuudesta ei siten ratkea vain esimerkiksi kannattavampaan tuotantoeläimeen vaihtamalla.

H: Sitä ei sitten kuitenkaan oo helppo vaihtaa johonkin muuhun, josta saa sen tulon?

M18: Ei, ei. En alkais kyllä poroa vaihtaan mihinkään muuhun. Sitten lopettaisin kokonaan. Niin, ettei löytys korvaavaa, ei.

H: Et se ei oo niin kuitenkaan puhtaasti se tulonlähde, vaan sillä on joku itsenäinen merkitys?

M18: On sillä joku joo, on sillä muukin merkitys kun se tulonlähde. Se on justiin se, että se on niin vapaa, sitä lähetään ja tullaan ja saa olla ulkona ja.

Yksilön suhdetta ja suhtautumista poroon kulttuurin ydinkysymyksenä arvioidaan myös ulkoapäin. Perheen lapset voivat olla persooniltaan, kiinnostuksen kohteiltaan ja kehitymispotentiaaliltaan erilaisia suhteessa poronhoitotyöhön, elämäntapaan ja kulttuuriin. Osaaminen ja taitavuus tässä suhteessa ei luonnollisestikaan mittaa vanhempien rakkauden määrää lapsiinsa, vaan toimii enemmänkin takeena siitä, että poronhoitoa jatkamaan ryhtyvät ne, joilla on parhaat taidolliset sekä asenteelliset valmiudet työhön. Huomion kohteena ovat siis sekä lasten että lastenlasten kiinnostus poroihin ja porotöissä mukanaoloon kuin taidolliset valmiudet suoriutua työssä.

M12: Niillä on kummallakin työllä hirveän hyvä näkömuisti ja nyt tällä pojalla. Sen näkee kyllä. Sitä on mukava seurata.

N9: Vanhemmalla pojalla on erinomainen silmä. Se aina soittaa, että sellaiset merkit korvassa.

Myös omaa osaamista ja mielenkiintoa on arvioitava suhteessa työn ja kulttuurin vaatimuksiin. Osaamisen puute tai keskeneräisyys on tunnistettava ja siihen on rakennettava sopiva suhde, sillä vastuu seurauksista voi olla suuri. Myös muiden taidot suhteessa omiin on tunnistettava ja tunnustettava. Perheen sisällä vanhempien ja lasten välillä tämä voi olla yksinkertaista ja luontevaa, kun vanhemman polven kokemuksen myötä karttuneet taidot harvoin kyseenalaistuvat.

M11: Isähän on ollut ihan poron hoidolla ja maataloudella elänyt. Jopa saattanut välillä menestyäkin.

M12: Jokaisessa asuinpaikassa, missä on [suvun jäsenet] asuneet on ollut poroja. Isähän oli semmoinen huippuporomies, että sitä arvostettiin laajalla alalla. Ja mulla piti pentuna jo ruveta yrittämään pyrkiä samalle tasolle. Se oli niinku vähän kisa.

Kulttuuriksi muotoutuminen edellyttää mielensisäistä syvärakennetta, joka perustuu sekä arkiseen työn tekemiseen että elämäntapaan. Haastattelujen perusteella kulttuurin sisäistämässä ja siihen identifioitumisessa on jotakin hyvin samankaltaista kuin esimerkiksi sukupuoli-identiteettiin kasvamisessa. Kun arki, tekeminen ja elämänrytmi rakentuvat poron ja sen luontaisen rytmin mukaan, muovautuu identiteetti niiden perusteella niin vahvasti ja minäkuvaan kiinnittyen, että se ulottuu maailmankuvaan asti. Poromies tai poronainen identiteetin ulkopuolelle jää samalla tavoin yhtä vähän muuta tilaa kuin esimerkiksi sukupuoli-identiteetin ulkopuolelle. Vaihtoehdot poron ympärille rakentuvan työn, elämäntavan ja kulttuurin ulkopuolella saattavat siis henkilökohtaisella tasolla olla varsin vähissä.

6.2 Suhde luontoon

Poronhoidon luontosuhteessa on keskeisesti kysymys siitä, mikä on yksilölle ja yhteisölle mahdollista tai mahdotonta luonnon asettamissa puitteissa. Olennaista on siten kokemus siitä, miten luonto olioineen ja prosesseineen määrittää ihmisen elämisen ja toimeentulon mahdollisuuksia. (Haila & Lähde 2003, 9.) Tekijän tieto on keskeisessä asemassa myös poronhoitoa harjoittavien ja siihen mukaan kasvaneiden luontosuhteessa.

H: Miten tällä hetkellä yleisesti tässä yhteiskunnassa, Suomessa tai EU:ssa ymmärretään poroelinkeinoa?

M17: No varmastikin aika huonosti. Ainakin näin päättäjätasolla. Olen muutaman kerran käynyt erinäköisten asioiden takia eduskunnassa, niin eihän niillä kansanedustajilla ole mitään käsitystä koko hommasta. Kyllähän kuitenkin, jos nyt puhutaan normaalista etelässä asuvasta ihmisestä, niin kyllähän se aika tällä lailla vieras asia tämä porohomma on niille.

H: Uskotko, että sitä pystyy selittämään semmoselle, joka ei yhtään tajua vai onko se ihan toivoton paikka?

M: No minä olen pyynnöstä – – pitäny tämmösiä pienimuotoisia esitelmiä tästä porohommasta. Jos esimerkiksi auditoriossa hotellissa tai tällä lailla kertois, niin siitä ei tule, en edes ala siihen. Me hypätään autoon ja mennään tuonne aidalle, niin siellä minä pystyn selittämään huomattavasti paljon paremmin tämän asian. Mulla on yleensä aina silloin mukana kartta, missä näkyy meidän paliskunta ja paliskunnan rajat ja sitten siinä näkyy erotuspaikat. Siitä kun sitä alkaa kertomaan, että porot on tällä alueella ja ne pitäis tänne saaha ja näin, niin kyllä se huomattavasti paljon enemmän aukasee ihmisten silmiä.

Haastateltavien kertomuksista ilmenee poronhoitotyön ja luonnon tiivis ja käytännöllinen suhde. Työtä tehdään luonnon huomassa ja armoilla, joten on tärkeää osata tunnistaa luonnon antamat merkit ja signaalit säistä ja niiden muuttumisesta. Myös paikallinen maasto on tunnettava ja osattava suhteuttaa tieto säihin ja vuodenaikojen ja vuosien välisiin olosuhdevaihteluihin. Lisäksi on osattava tulkita poron ja muiden eläinten käytöstä, joka on sekä säistä ja olosuhteista että eläimen ominaisuuksista riippuvaista. Osaamisen ja tiedon on oltava sekä kokonaisvaltaista että konkreettista ja käytännöllistä, jotta arkinen työ sujuu onnistuneesti.

N13: Niin, jos siinä on lunta siinä jäljessä, se otetaan kinnas pois ja kokeillaan, että mihinpäin se on kallellaan siinä.

M16: Niin, että koparat sieltä.

*N13: Käet on muutenkin jäässä, niitä ei ole erikoisen mukava ko-
keilla.*

*M15: Joo joskus, kun on semmoinen lumi, niin siitä ei näe, eikä sitä
voi koittelemallakaan tietää, kun se on oikein semmoista pölylunta,
että mihin ne on oikein... Muuta, kun siitä muodosta sitten, kun
vähän matkaa kattoo, että miten se on kulkenut.*

Poronhoitotyössä suhde luontoon todellistuu arkisina ilmiöiden ja ha-
vaintojen kautta.

*M14: Mutta kyllähän poromies loppujen lopuksi niin kohtuullinen
luonnonsuojelija on ollu iän päivää, kun se kuitenkin se poromiehen
leipä on kiinni siitäki, että miten se luonnossa menee ja miten se poro
pärsjää. Ei sitä kyllä oikein paatunu luonnontuhooja kestä olla tai
sitte sitä syö sen oman elinkeinonsa.*

Arjen näkökulmasta keskeisiä ilmiöitä ja havaintoja ovat esimerkiksi
paikkaan orientoituminen ja oman sijainnin tunnistaminen maastossa
sekä tietoisuus näiden asioiden tosiasiallisesta haastavuudesta sekä so-
peutuminen tähän epävarmuuden tilaan työhön väistämättä kuuluvana
elementtinä niin, että pystytään suoriutumaan tehtävistään siitä huolimatta.

*N13: Ei sitä voi ajatellakaan, että sitä aina tietää missä on. Se pitää
vain luottaa itseensä, että kyllä se tulee tuttukin paikka siitä. Kyllä
se tietenkin vaatii semmoista tietynlaista luonteen lujuuutta tuo, että
yksin lähtee tuonne mettään.*

Suhde luontoon on myös yksilön havaintomaailmaa ja kokemusta laa-
jempi tekijä ja kytkeytyy osaksi vallitsevaa ympäristöä, aikaa ja kulttuuria.
Kun poronhoitotyö marginalisoituu yhteiskunnan mittakaavassa ja po-
ronhoitajien määrä paikallisesti vähenee, myös erot muuhun yhteiskun-
taan ja sen ymmärrykseen luonnosta ja luonnon merkityksestä saattavat
kasvaa.

*M9: Niiden poromiesten ja poroperheitten määrä on huomattavasti
pienentynyt. Ne henkilöt on kuolleet ja menneet manan majoille ja
usia ei oo tullut siihen. Se tietynlainen ero kasvaa jatkuvasti, se tie-
tynlainen juopa siihen porotalouden ja muitten välille. Yhä kauem-*

min kun mennään yhä vähempi ja vähempi on siinä porotaloudessa. Se ei niin kosketa sitten, kun sanotaan vaikka ennen sotia taikka soti-en jälkeen heti 50-luvulla. Se on ihan erilainen se tilanne ollu. Puhumattakaan siitä, kun mennään kauemmaksi tuonne Etelä-Suomeen, niin totta kai se juopa kasvaa vielä suuremmaksi. Ei sitä ymmärretä sitä asiaa sitä todellisuutta ja hätää, mikä se on.

Poronhoito on nykyisessä tilanteessaan osa koko yhteiskunnan muutosta. Arvot ja asenteet elävät ja muuntuvat rakentaen tulevaisuutta yhä uudelleen. Uudet sukupolvet saavat arvonsa toisenlaisesta todellisuudesta kuin aiemmat ja tällä hetkellä vallalla olevien kulttuurien säilyminen tulevaisuudessa edellyttää myös toisenlaista arvomaailmaa asenteineen. Jotta esimerkiksi luontosuhteen rakentuminen uudelleenlaiseksi, osittain perinteisestä poikkeavaksi mahdollistuu, on joistakin perinteisistä käsityksistä kasvettava irti jopa lapsesta lähtien.

M9: Kun noiden lasten kans ollaan katsottu pikkukakkosta, niin ei siellä enää puhuta niikun silloin, kun poika oli pieni, niin siellä oli satu, iso paha susi. Eipä siellä enää oo isoa paha sutta. Ei semmoista oo olemassakaan. Se varmasti susi on kiltti hännän heiluttaja, joka syö hiiriä vain. – – Tässähän se nähdään se, miten sitä on muokattu sitä ihmisten mielipidettä. Sitä on koko yhteiskunta lähtenyt muokkaamaan.

Esimerkiksi luontosuhteen muuntuminen ja luontoon liittyvien arvojen lähestyminen erilaisista tulokulmista voi ajauttaa toimijat törmäyskursille. Lähtökohtaisesti samaankin päämäärään – luonnon merkityksen ja arvokkuuden tunnustamiseen – pyrkivä ajattelu ja toiminta voi olla uhka eri tavoin ajattelevalle ja toimivalle.

N12: Yhtenä iltana selitin minun filosofiaa ja näkemystä, että tavaltaan tuo suhtautuminen luontoonkin on jakaantunu kolmeen osaan. Nämä yltiösuojelijat on siellä luonnon alapuolella ja ihannoit sitä, että ”jee jee, mahtavaa, huippua, aivan uskomatonta”. Kaivosporukka on siellä yläpuolella, että ”kaikki sileeks vaan”. Ja poromiehet on siinä keskellä, ei luonnon yläpuolella eikä alapuolella, mutta sen kanssa rinta rinnan. Tietää, että luonto osaa olla julma ja se kyllä ottaa, mutta se myöskin antaa paljon.

Erityisiä kärjistyksiä syntyy tällä hetkellä juuri petoeläimiin liittyvissä kysymyksissä.

M2: Helsingissä kun kävin, niin siinä pihalla oli susien puolesta mielenosoitus ja Lappi suurin piirtein tuomittiin, että se on petojen surma. Tai siinä oli Lappi – petojen surma otsikolla. Niiden kanssa juttelin, niin ei niillä ihmisillä oikeesti ollu käsitystä siitä, mitä se on täällä paikanpäällä. Sen näki. Siinä oli nuoria ihmisiä, ketkä oli saaneet sen tiedon toki. Ne puhu niin vakuuttavasti susien puolesta, että ne oli sen tiedon saanu jostakin, mutta eipä ne tullu kun kutsuin, et tulkaa tänne syksyn ajaksi kattoon, mitä se on oikeasti paikanpäällä. Että se tuntuu, että tässä asiassa nyt mielikuvat ja todellisuus on aika kaukana toisistaan tällä hetkellä.

Heikkinen (2002, 331–332) on poroelinkeinoon sopeutumista koskevassa tutkimuksessaan todennut poronhoitajien olevan marginaalissa politiikan, lainsäädännön sekä usein myös tutkimuksen suhteen. Lainsäädäntö, politiikka ja tutkimus toimivat omista tulokulmistaan ja omilla tai yleistävillä ehdoillaan. Esimerkiksi kysymys lisäruokinnasta voi politiikan ja tutkimuksen näkökulmasta olla teoreettista keskustelua luonnonmukaisuudesta tai elinkeinon alkuperäisyydestä. Poronhoitajan arki ja vaihtoehdot ovat taas konkreettisten valintojen tekemistä esimerkiksi siitä, säästääkö työtä ja rahoja, jolloin porokarja menehtyy nälkään vai lisätäkö henkilökohtaista panostusta, jolloin työn ja kulujen määrä lisääntyy, mutta porokarja säilyy. Sama asetelma on myös keskustelussa luonnon suojelemisesta, joka voi saada sekä ideologisia että käytännön sanelemia ulottuvuuksia.

6.3 Osa yhteiskuntaa

Yhteiskunnan eri kulttuurit kohtaavat toisensa näkyvimmillään mediasa. Media sekä tarjoaa keskustelufoorumin että tuottaa siihen informaatiota omasta tulokulmistaan. Näin muotoutuvat ja tulevat julki ne vaihtoehdot, joista myös poroelinkeinoon harjoittajien on pyrittävä löytämään ne keinot, jolla toimintaympäristöön on mahdollista sopeutua. Näiden julkisten keskustelujen merkitys poronhoidon tulevaisuudelle on ratkai-

seva, sillä ne muovaavat merkityksiä, joita poronhoito yhteiskunnassa saa. Esimerkiksi poronhoito elinkeinona ja pientyöllistäjänä, jolla tulee olla taloudellista kannattavuutta tai poronhoito perinteisen, historiallisen pohjoisen kulttuurin ilmentymänä ovat tulokulmia, jotka ehdottomina, toisensa pois sulkevana näkökulmina voivat johtaa poronhoidon näivettymiseen pelkäksi kannattavuusongelmien kamppailussa häviämään tuomitukseksi, vanhakantaiseksi elinkeinoksi tai matkailua ja kulttuurisia ihanteita palvelevaksi eksoottiseksi näytelmäksi. (Heikkinen 2002, 335–336.)

Poronhoitolaki määrittää poronhoitotyön arkea ja sen lähtökohdista seuraa, että poronhoitotyö tapahtuu yhä edelleen perinteiseen tapaan luonnossa. Vaikka tarharuokinta on osassa palikunnista tullut vakiintuneeksi tavaksi talviaikaan, on poronomistajalla poronhoitolain 41 §:n mukaan oikeus poroerotuksessa ottaa omat poronsa tai osa niistä hoidettavikseen enintään seuraavan kesäkuun 15. päivään saakka. Poronhoitolaki siis edellyttää, että porojen on saatava laiduntaa vapaasti suurimman osan vuotta.

Porojen vapaa laiduntamisoikeus on poronhoitokulttuurin keskeinen perusta. Porojen ja poronhoitajien luonnossa liikkuminen ratkaisee myös sen, mitä muita yhteiskunnan toimintoja se kulttuurina kohtaa ja millä tavoin. Kohtaamistilanteissa on mahdollisuus sekä yhteistyöhön että ristiriitoihin, jotka muotoutuvat sekä toimijoiden asemaan perustuvien intressien että henkilökohtaisten asenteiden mukaan. Nämä tekijät taas ovat sidoksissa aikaan ja sen myötä tapahtuviin yhteiskunnallisiin muutoksiin myös laajassa mittakaavassa, vaikka konkretisoituvatkin poronhoidon arjessa pieniltä näyttävinä seikkoina.

M14: Sehän nyt tuo rakennepolitiikka on ajanu siihen, että kun alettiin eloporotuen rajaa nostamaan asteittain tuonne kahdeksänkymmeneen, niin totta kai ne keskitty ne porot sitten. Jäi ne pikkukarjat pikkuhiljaa pois sieltä. Ja se nyt oli kyllä huono. Kun kylässä oli kaikilla vähän poroja, vaikkei ollu kun muutamia tai muutamia ryhmiä, niin se oli kuitenkin töissä matkassa. Ja vaikkei niin paljon olis töissäkään käyny, niin se kuitenkin ymmärsi sen homman. Se ei alkanu siitä valittamaan, jos se poro käveli siitä pihan läpi, kun sillä oli ittelläkin poroja. Mutta kun saattaa olla, että jos ne keskittyy kylässäkin vain yhdelle ne porot, niin sittenhän siinä herkästi tulee niitä

konflikteja kans sitten sieltä kautta. Sitä puolta ei ole ehkä ajateltu niin paljon sillon, kun sitä politiikkaa alettiin ajamaan, että ne keskitetään niinku maatalous isoihin yksiköihin.

Intressit, asema ja asenteet saavat myös erilaisia oikeutuksia ja perusteita eri tulokulmista tarkasteltuna. Myös poroelinkeino sisällä voivat intressit vaihdella paliskunnittain tai jopa paliskuntien sisällä tilanteista riippuen.

H: Onko siellä kaikilla samanlaiset intressit?

M3: Eihän se siinä on, että kun ne vaihtelee. Nuo itärajan paliskunnat on kaikista ja eteläisin on, tosin kyllä tuolla pohjoisessakin paliskuntia, missä on isot petovahingot. Mutta kun se on pieni porukka valtakunnassa kuitenkin poroihmiset ja poroelinkeino, niin se pitäis olla niin solidaarista porukkaa, että kaikki lähtee. Oli niitä vahinkoja tai ei. Toisella on isommat ja toisella on pienemmät.

Erilaiset todellisuudet ja eri tavoin ymmärretyt totuudet lomittuvat toisiinsa monimutkaisesti. Poroelinkeino on kuitenkin pieni toimija koko yhteiskunnan tasolla ja sen vaikutusmahdollisuudet näyttäytyvät pieninä. Vaikuttamismahdollisuuksien puute on tunne, jolla on myös henkilökohtaista merkitystä ja vaikutus siihen, miten mielekkäänä poronhoitokulttuuriin kuuluminen näyttäytyy.

M3: Nykyisessä tilanteessa me poroihmiset ollaan ihan avuttomia valtion lainsäädännön suhteen. Ne tekee ihan mielivaltaista politiikkaa. Kasvatetaan petokannat ja vedetään korvaukset alas ja jätetään maksamatta, niin sitä tuntee ihminen itensä niin pieneksi ja heikoksi, kun ei mitään pysty tekemään.

Haastatteluaineistot antavat moniulotteisen kuvan kulttuurisista kohtaamistilanteista poronhoitotyön ja poroperheiden sekä muun ympäristön välillä. Poronhoito kulttuurisena toimintamuotona edustaa sekä perinteistä että myös monin paikoin katoamassa olevaa kulttuuria ja asettaa sen siksi altavastaajan asemaan monissa tilanteissa.

M2: Niin tai mietipä sinä, jos omassa työssä kuulisit sinun työstä tuommosta herjaa ja panettelua koko ajan, niin jaksasko sitä tehdä

pitkään. Sitä on tosi paljon ja yleensä nimettömänä, totta kai. Eihän sitä päin naamaa sitten monikaan tuu sanomaan. Ne, ketkä tulee, niin niiden kanssa sitten pystyy keskustelemaan ja harvoin se siihen päättyy, että se on edelleen vahvasti sitä mieltä. Voihan se olla sitä mieltä, mutta kuitenkin pystyy sanomaan. Eikä edes kannata lähteä mihinkään huutokilpailuun. Lehtien palstoillakin mun mielestä täällä on paikallisesti hyvin pitänyt maltti, et poromiehet ei oo lähteny niihin, vaikka siellä tulee välillä ihan täyttä potaskaa, mitä sinne kirjotetaan. – – Niihin ei yleensä anneta mitään vastinetta, koska se oravanpyörä lähtee liikkeelle, koska siellä suurin osa niistä on semmoisia. Niissä voi olla pieni totuuden siemen, sitten se asia on paisuteltu. On juteltu ihmisten kanssa ja kaikki on lyönyt siihen vähän lisää, niin sitten se on semmonen ihan käsittämätön asia.

Heikkisen (2002, 226) mukaan poronhoidolle on tyypillistä keskittyminen käytännön poronhoidon rajaamaan sosiaaliseen ympäristöön. Poronhoitokulttuurin sosiaalisen ympäristön rajautuneisuus voi johtaa siihen, että muiden kulttuurien kannanotot ja suhtautuminen poronhoitoon suljetaan mielellään kokonaan pois omasta arkitietoisuudesta. Yksisuuntaiselta tuntuva negatiivinen keskustelu saattaa myös aiheuttaa lisää ahdingon tunnetta muutoinkin vaikeaksi koetuissa tilanteissa. Sosiaalisen ympäristön rajautuneisuus voi kulttuurin muuhun yhteiskuntaan sovitautumisen näkökulmasta olla kuitenkin kriittinen piirre, sillä esimerkiksi media käyttää nyky-yhteiskunnassa vahvaa mielikuvavaltaa.

Mielikuvien osalta poronhoitoon saattaa liittyä poronhoitoalueen ulkopuolella myös tietämättömyyttä, joka tekee elinkeinosta, elämäntavasta ja kulttuurista mystisen ja vieraan.

NI18: No en nyt sitä ensimmäisenä oo tietenkään mainostanu, että meillä on poroja. Mutta yleensä näin ko ajattelee ihmisistä, niin on ne ollu vähä ihmeissään, että mitä. Mitä etelämpää, niin sitä enemmän ihmeissään. Ja joskus ulkomaillakin ne nauro ihan ihmeissään, että poroja voi olla.

Väärinkäsitysten mahdollisuus koetaan todennäköisenä, joten puhetta poroista saatetaan joissakin tilanteissa välttää. Näin usein siksi, että tietämättömyys saattaa leimata poronhoitoon kiinnittyneen nimenomaan jol-

lakin tavoin huonommaksi tai alempiarvoiseksi suhteessa poronhoidon ja poronhoitoalueen ulkopuolella eläviin suomalaisiin.

N17: Ja mullakin kyllä aina tulee välillä, että kehtaako sitä nyt sanoa, että mitä ihminen ajattelee, jos sanon, että meillä on poroja, et aatteleeks se, että asun jossain mökkeröisessä ja jotenki tosi kummallisessa elämässä. Kun ihan samalla laillaahan sitä asutaan ja eletään sitä elämää. Mutta se on ollu aina välillä semmoinen kysymys, että kehtaako sitä nyt sanoo, että meillä on poroja. – Ehkä se jotenkin, että kun siitä ei puhuta, että välillä tuntuu, että ne luulee, että se on jotenkin semmosta jälkeenjäänyttä, vois sanoo.

Kysymys on siis siitä, uskaltaako luottaa keskustelukumppanin ymmärrykseen, tietoon ja tiedonhaluun. Kokemukset kohtaamistilanteista ovat voineet olla negatiivisia tai epäluottamus voi juontua muiden kokemuksista tai uskomuksista. Keskustelunavaukset ovat sosiaalisia riskitilanteita, joita on punnittava eri näkökulmista ja suhteutettava omalle asemalle puheesta mahdollisesti syntyvät edut ja haitat tapauskohtaisesti.

H: Miten semmoset ihmiset, jotka ei ole poroelinkeinossa, niin miten ne ymmärtää poroelinkeinon harjottajaa?

M17: En ole ainakaan semmosissa ihmisissä, jotka täällä on ollu ja asuu täällä, niin en ole törmänny ainakaan minkäänlaisiin ongelmiin semmosten kanssa.

Eri intresseistä ja asemista tarkasteltuna kohtaamistilanteissa keskeinen mielipiteitä jakava kysymys, on kysymys petojen määrästä ja petojen määrän lisääntyminen. Näkökulmien yhteensovittaminen olisi tärkeää, mutta käytännössä se voi olla haasteellista, sillä näkökulmat voivat olla jyrkästikin jakaantuneita ja vakiintuneita.

M2: Tuntuu, et on selkeästi kaks leiriä, et pitäis saada yhteen hiileen puhaltamaan ja ymmärtää se, että pedotkin sopii luontoon, kunhan niitä on sopiva määrä.

Luontosuhteen käytännöllisyys ja konkreettisuus tuottaa poronhoitotyössä myös petokysymyksen osalta käytännön tilanteita, joita ei muista kulttuureista ja ideologisemmista luontosuhteista luontoa ja sen tapah-

tumia tarkasteleva juuri kohtaa. Nämä kohtaamistilanteet muovaavat ja eriyttävät luontosuhdetta muista kulttuureista enenevästi poikkeavaan suuntaan.

H: Ymmärretäänkö sitä yleensä sitten, ku aletaan näistä petoasioista puhumaan?

M14: No ei varmaan.

N12: Suoraan sanoen ei. Se ainakin semmonen olo itelle tulee.

M14: No niin ne vähän liian kiltteinä nähdään, että se ei ole sitä todellisuutta nähny. Kyllä sen kun näkeepi, sen revityn poron, että on selekäfileet syöty ja sitten se on vielä hengissä ja korppi seisoo seljän päällä ja elävä poro, niin kyllä siinä vaiheessa varmaankin monelakni aukeais silmät, että ei se ihan leikkiä ole niiden petojen kans se homma siellä.

Haastattelujen perusteella poroelinkeino vaikuttaa olevan kriisitilanteessaan kulttuurisesti marginaalissa. Petojen aiheuttamat vahingot ovat saataneet elinkeinon ahtaalle erityisesti eteläisissä paliskunnissa, mutta tilanne on vaikeutumassa myös pohjoisilla haastattelualueilla. Tilanteeseen kaivataan ratkaisua, mutta selkeää ja nopeaa vaihtoehtoa ei uskota olevan näköpiirissä. Petojen vähentäminen on yksinkertaisin vaihtoehto, mutta poronhoitotyöstä aikaa vievään metsästystehtävään ei ole mahdollisuutta riittävästi irrottautua ja viranomaisten tosiasialliset mahdollisuudet voivat olla vähäiset. Yleisen ilmapiirin koetaan myös olevan enemmän petoeläinten suojelun kuin poroelinkeino puolella.

N8: Tuntui, että se oli hirveämpi rikollinen se, kun sudet tappoi, kun jonkun ihmisen. Otsikot, lehdet vetivät jumalattomia otsikoita.

M10: Sivuilla isot otsikot.

N8: Niin ja media veti niitä samoja vanhoja petokuvia, missä kurkusta vedetään, raahataan lumihangessa niitä susia. Kun oli se, sai silloin tappaa niitä, niin niitä vuodesta toiseen niitä samoja kuvia aina oli. Että ja kyllä se sekin on. Se on hirveän herkullinen aihe tuo, että kun joku susi on esimerkiksi vaikka kaadettu, että susi on tapettu.

M10: Sillä pääsee otsikoihin.

N8: Niin sillä pääsi otsikoihin. Se ihan kauheasti kiinnosti.

Asetelmassa poronhoitajien tarve vähentää petojen määrää muuntuu ulkopuolisten ymmärryksessä poronhoitajien omaamaksi petovihaksi ja haluksi poistaa luonnosta koko petoeläinkanta. Lähtökohtaisesti keskustelun tarkoitus ja tavoite olisi kuitenkin päästä kaikkia osapuolia tyydyttävään yhteisymmärrykseen luontoon luonnostaan kuuluvien petoeläinten poroeläinkehityksen kannalta siedettävästä ja kestävästä määrästä.

M17: Ainahan täällä petoja on ollu, ainahan ne täällä on ollu. Eihän siitä pääse yli eikä ympäri. Kyllähän niitä minun mielestä tuolla joutaa olla, mutta se, että sen määrä pitää olla vain semmonen, että se on kestettävissä. Sehän on nuo petokorvaukset, vaikka siitä sanotaan, et yhdestä vaatimesta korvaus, minkä siitä saa, niin sehän on hyvä. Siis rahallisesti sehän on tosi hyvä. Mutta se, että jos se tosiaan on nuori vaadin, minkä se tappaa, niin siinähan saattaa mennä samalla niin seitsemän, kahdeksan vasaa. Sillä lailla se on.

Kärjistynyt tilanne taas tuottaa poroeläinkehityksen sisällä mielikuvan poroeläinkehityksen yhteiskunnallisesta aliarvostuksesta sekä tietoisesta ja tarkoituksellisesta alasajosta, joka seuraa, kun annetaan petojen hallitsemattomasti tappaa poroja. (Myös Vaarala ym. 2012, 83–85.)

7 Muutoksista ja murroksista selviytyjänä

7.1 Toimeentulon mahdollisuudet ja elinkeinon jatkuvuus

Kuten muutkin elinkeinot, on poronhoito elinkeinona taloudellisen toimeentulon hankkimiseen tähtäävää toimintaa. Henkilökohtaisesti tavoiteltu tulomäärä voi elinkeinon näkökulmasta vaihdella pienestä lisätulosta perheen koko toimeentulon saamiseen. Kun tarkastellaan poronhoitoaluetta kokonaisuutena, on haastatteluaineistossa mukana pohjoisia paliskuntia, joilla taloudellinen kannattavuus on vielä kohtuullisella tai jopa hyvällä tasolla.

M17: Täytyy sanoa, että meillä nyt ihan kohtuullisen hyvin on mennyt nyt. Tänäkin vuonna luultavasti muutamalla sadalla porolla teurasmäärä nousee tälle vuodelle. Ja se, että me ollaan nyt onnistuttu siinä, että me ollaan nyt esimerkiksi vasojen keskipainoa, mitä ollaan myyty, niin se on tässä kuuden viimesen vuoden aikana se vasan keskipaino semmonen 3,3 kiloa noussut koko paliskunnan myynnissä

Sekä hyvässä tilanteessa että huonossa tilanteessa olevissa paliskunnissa käsitys siitä, mikä tulomäärä on riittävä, vaihtelee kuitenkin perhe- ja yksilökohtaisesti. Paliskunnan yleiset ja yhteiset sekä perheen omat taloudelliset vaikeudet ovat elinkeinosta ja tulonlähteestä riippumatta aina stressitekijöitä ja tuottavat arkeen monenlaisia haasteita.

M11: Piti tappaa siitosvaatimia, että sais vähän rahaa. – – Tapoin nuoria, oikein hyviä vaatimia, mutta ne piti tappaa. Se rupesi se homma tuntumaan siltä, kun aina ne vasat meni, eikä tuloja tullut, että tämä homma ei enää kannata. Sitten sitä alkoi tulla semmoista sitten, että ei kärsinyt rahaa panna enää edes ajeluun tuolla, että ois porotöissä käynyt. Eikä ollut niin, että ois voinut laittaa kelkkoja tai autoja ostaa. Kun ei oo rahaa, niin ei oo.

Jotta poronhoidosta on mielekästä puhua elinkeinona, on kuitenkin välttämätöntä, että toiminnan taloudellinen tuotto on sen aiheuttamia kuluja suurempaa. Kannattavuuden näkökulmasta huomioon otettaviksi tulevat myös esimerkiksi elinkeinon harjoittamiseen käytettävä aika sekä

muut yksilölliset voimavarat, joita työn tekeminen vaatii. Nämä tekijät vaikuttavat omalta osaltaan siihen, kuinka suuri tuotto elinkeinosta on saatava, jotta sen harjoittaminen on mielekästä.

Yleisestikin kohoamaan taipuvaisten kustannusten tavoin ovat myös poronhoitotyöhön liittyvät kustannukset, investoinnit ja juoksevat kulut, kasvaneet. Esimerkiksi työvälleinä tarvittavien moottorikelkkojen hintojen nousun ohella liikkumisen kustannuksia nostavat sekä polttoaineiden hintojen nousu että petovahinkojen vuoksi lisääntyneet ajokilometrit.

M10: No siinä rahaa mennee, kun siellä joutuu kulkemaan ja etsimään niitä raatoja. Joka ei oikeastaan kuuluis poronhoitoon yleensäkään, jatkuva raatojen etsiminen.

H: Kuinka usein sitä pitää lähteä?

M10: No ihan melkein päivittäin se on. Se tulee omasta pussista. Ei sitä kukaan maksa. Sillainhan se on vaikuttanut ja mennyt. Se ei oo enää oikein täällä poron hoitoa, kun petojen ruokkimista poroilla.

Kustannusten nousu ei sinänsä olisi ongelma, mikäli sitä voitaisiin kompensoida elinkeinosta saatavien tulojen avulla. Elinkeinoon päätulonlähde, poronliha, on nykyisellään hintatasoltaan kannattavuuden kannalta toimiva ja poronlihan kysyntä olisi hyvällä tasolla. Ongelmana tulonmuodostuksen kannalta on kuitenkin se, että petoeläinvahingot verottavat karjaa jo niin runsaasti, että lihaa ei riitä myytäväksi.

M8: No lähinnä kustannukset on noussu, polttoaineet ja nämä tosiaan. Mutta kyllä suurin syy on petohomma. Libaahan kyllä menisi kaupaksi, ko ois mistä vain myydä. Että se ei siitä oo kyllä. Ja tietenkin liballahan hintaakin kyllä on, että ei sen puoleen. Mutta sitten, kun eiota joutuu myymään, niin se ei tuota mitään.

Myytävän lihan puutteesta johtuvan tulon vähenemisen ohella toimeentuloa heikentää sekä välittömästi että pitkällä tähtäimellä porokarjan laadun heikkeneminen.

N4: Ja on siinä sekin, että sen lisäksi, että se leikkaa sitä tuloa, niin kyllähän se sitä jalostustyötä huonontaa. Et sää teet monta kymmentä

vuotta töitä sen eteen, et sulla on hyvä karja ja sinä tiettyjä ominaisuuksia haluat niistä jalostaa ja sitten peto syökin ne parhaat vaatimet. Niin siellä meni ne vasat ja se vaadin ja se työ on tavallaan aloitettava taas alusta.

Toimeentulon ja arjessa selviytymisen kannalta merkityksellistä on myös se, että yhteiskunnan taloudelliset tukijärjestelmät eivät nykyisellään välttämättä tunnista poroelinkeinon tosiasiallista tilannetta tietyillä alueilla.

H: Miltä se näyttää nyt sitten elinkeinon tulevaisuus ja tilanne?

M4: No ei se raposelta näytä tossa rajan pinnassa varsinkaan.

Poroelinkeinon harjoittaminen on yritystoimintaa, jonka lähtökohtaisesti tulisi elättää elinkeinonharjoittaja perheineen. Poro on myös omaisuutta ja pääomaa, joka on ainakin teoriassa muutettavissa rahaksi. Käytännössä rahaksi muuttamisen vaihtoehtona on joko porokarjan myynti toiselle elinkeinonharjoittajalle ja elinkeinon lopettaminen. Tähän tarvitaan kuitenkin kiinnostunut ostaja, joita ei pahimmilta petovahinkoalueilta ole välttämättä helppo löytää.

M9: Kyllä minä oon harkinnut hyvin vakavasti sitä, että jos joku ostaja löytyisi, niin minä kyllä raskisin luopua poroista.

Toinen vaihtoehto on lihan myynti ja oman karjan pienentäminen sitä kautta. Pahimmilla petovahinkoalueilla karjat ovat kuitenkin jo nyt käymässä siinä määrin pieniksi ja heikoiksi, että edes poroperheissä pöytään ei riitä enää poronlihaa.

N15: Mutta olemme ostaneet ruokaporot. Me emme ole raskinu omaa syödä. Rahalla ostettuja.

Karjan pienentäminen uhkaa myös pääomaa ja tulonmuodostusta tulevaisuudessa.

N8: Ei itellekään syödä. Nytkin, kun pojat on ollut hirvimetsällä, niin on sieltä tullut hirven lihaa, mutta eihän me olla loppujen lopuksi poronlihaa paljon itekään syöty ja onko myytykään paljota mitään.

M10: No ei, kun pitää olla se kahdeksan kymppin raja, jotta jos siinä pysyy, sen tukihomman saa. Koko ajan taistella siinä.

Maa- ja puutarhatalouden kansallisista tuista annetun lain (28.12.2001/1559) 14 §:n mukaan Suomessa porotaloutta pohjoisella tukialueella harjoittavalle poronomistajalle voidaan myöntää tukea eläinten lukumäärän perusteella. Tuki voidaan myöntää luonnollisille henkilöille tai samassa taloudessa asuvalle perhekokonaisuudelle, ruokakunnalle. Tuen saamiseksi ruokakuntaan kuuluvien henkilöiden tulee omistaa poronhoitovuoden päättyessä vähintään 80 eloporoa. Tukeen oikeuttavien eläinten omistusoikeus ja määrä perustuvat lähtökohtaisesti kultakin poronhoitovuodelta laadittuun viralliseen poroluetteloon. (Valtioneuvoston asetus 336/2017.)

Toimeentulo on väistämättä kytköksissä muuhun hyvinvointiin ja sosiaalisiin suhteisiin. Poroelinkeinoon uhkaksi muodostunut petovahinkojen aiheuttama toimeentulon heikkeneminen vaikuttaa kokonaisvaltaisesti sekä perheisiin että koko poroelinkeinoa harjoittavassa yhteisöön.

M13: Mutta kyllä petohomma on viimeisen viiden vuoden aikana aivan järkyttävä ollut. (– –) Kyllähän tästä tulee taloudellisia vaikutuksia, mitkä on ensimmäinen. Sitä kautta tulee sitten sosiaalisia vaikuttajia niin perhetasolla kun laajemmalla tasollakin, paliskuntatasolla. Ei se voi olla vaikuttamatta. Sehän on selvä asia, kun tilanne tiukkenee. Kyllä siellä kyynärpäät nousee sitten.

Suurpetoeläinten ja liikenteen sekä muiden lainsäädännössä erikseen määriteltyjen tekijöiden poroelinkeinoille aiheuttamien vahinkojen korvaamisen tarkoituksena on korvata poronomistajalle vahingon seurauksena aiheutunut taloudellinen menetys. Riistavahinkolain (27.2.2009/105) 2, 4 ja 13–15 §:ien mukaan suurpedolla tarkoitetaan karhua, sutta, ahmaa ja ilvestä. Suurpedon aiheuttamana porovahinkona korvataan porolle poronhoitolaissa tarkoitettulla poronhoitoalueella aiheutunut vahinko. Porovahingosta voidaan korvata enintään suurpedon tappaman tai suurpetovahingon takia lopetetun poron käypää arvoa vastaava määrä puolitoistakertaisena. Vasonnan ja marraskuun viimeisen päivän välisenä aikana suurpetojen tappamat tai suurpetovahingon takia lopetetut poronvasat korvataan vasahävikkikorvauksen mukaisessa menettelyssä.

Joulukuun ensimmäisestä päivästä alkaen suurpetojen tappamat poronvasat tai suurpetovahingon takia lopetetut poronvasat korvataan porovahinkojen korvaamista koskevan säännöksen nojalla.

M5: Kyllä tuo valtion lainotuksien varmaan pitäis tulla sen takia, jos petokannat on nostettu aivan huippuunsa ja sitten korvaukset leikataan. Sitten kun siinä on vielä se, että nämä julkitulleet korvaukset, niin nehan on niistä löydettyistä vaan, mutta sitten ne, jotka jää tuonne metsiin, mitä ei saada. Sehän ei pitkään se elinkeino kestä sitä. – – Puhumattakaan, että vielä pitäis nuorten alkaa siihen jatkamaan.

Porovahingosta suoritettava korvaus maksetaan poronomistajalle tai, jos omistajaa ei tiedetä, paliskunnalle. Korvauksen määrää laskettaessa otetaan vähennyksenä huomioon se määrä, jolla poroa voidaan käyttää hyödyksi. Maaseutuvirasto antaa tarkemmat määräykset porovahinkojen korvaamisessa käytettävistä käyvistä arvoista porolajeittain vähintään viiden vuoden välein. Käypä arvo määritetään porolajin keskimääräisen painon ja porolajikohtaisen siitoskertoimen sekä poronlihan tuottajahinnan perusteella. Poronlihan tuottajahinta lasketaan kolmen viimeksi kuluneen poronhoitovuoden tuottajahintojen keskiarvona.

Paliskunnalle voidaan maksaa poronomistajille edelleen jaettavaksi vasonnan ja marraskuun viimeisen päivän väliseltä ajalta laskennallisin perustein määräytyvää korvausta suurpetojen aiheuttamien vahinkojen vuoksi kadoksiin jääneistä poronvasoista (vasahävikkikorvaus).

H: Onko teillä hyvin tullut niitä vasoja nyt sitten kuitenkin vielä vai?

M13: Kyllä niitä tulee kesällä, mutta kun ne häviää. Mutta nyt ootan, että kun tuo susihomma, jos ei uusia laumoja tule, niin pikkusen odotukset on positiivisemmat nyt. Nuo sudet, kun ne oli, kesänkin melksas. Ne söi kesällä niitä vasoja, joista ei tiennyt mitään, jotka jäi kaikki korvausten ulkopuolelle.

Vasahävikkikorvaus lasketaan paliskunnittain poronlihan tuottajahinnan ja poronhoitoalueelle arvioidun vasontaprosentin sekä paliskunnan alueen vaadinten määrän ja paliskunnan alueelle arvioidun suurpetojen aiheuttaman vasakuolleisuusprosentin perusteella.

Laskennassa käytettävä poronlihan tuottajahinta on määrättävä kolmen viimeksi kuluneen poronhoitovuoden tuottajahintojen keskiarvona. Valtioneuvoston asetuksella vähintään kolmen vuoden välein annetaan tarkemmat säännökset poronhoitoalueella arvioidusta vasontaprosentista ja paliskunnittain arvioiduista vasakuolleisuusprosentteista. Vasahävikkikorvaus maksetaan vuosittain paliskunnille Paliskuntain yhdistyksen hakemuksesta maa- ja metsätalousministeriön päätöksellä noudattaen valtionavustuslain (27.7.2001/688) säännöksiä.

Poikkeuksellisen suuresta porovahingosta voidaan maksaa erityistä korvausta, kun paliskunnan porovahinkojen määrä kolmelta edelliseltä vuodelta suhteutettuna eloporojen ja teurasporojen yhteismäärään ylittää valtioneuvoston asetuksella tarkemmin säädettyä vähimmäismäärän. Erityisenä korvauksena maksetaan porovahinkojen korvaamista koskevan säännöksen mukainen korvaus kaksinkertaisena. Korvaukseen oikeutetut paliskunnat vahvistetaan maa- ja metsätalousministeriön hallintopäätöksellä.

Korvauksen saamisen mahdollisuuksista huolimatta poroelinkeinon kannattavuus on vaakalaudalla, sillä vahingonkorvaukset eivät kata tosiasiallisia taloudellisia menetyksiä. Nykyiset poronhoitajat eivät saa työstään riittävää toimeentuloa ja uusien, nuorten ammatista kiinnostuneiden mukaantulo on liian riskialtista erityisesti pahimmilla petovahinkoalueilla.

H: No luuletko, että tää on tullut tiensä päähän täällä tää?

M12: No jos ei tuo petopolitiikka muutu, niin se on tullut. Me vanheetaan. Meille ois nytkin kaks nuorta miestä ollut tulossa. Ne ois satsannut porokarjoihin. Kyllä meillä piti sanoa, että älkää ottako velkaa, että täällä ei oo tulevaisuutta täällä alalla. Nuorissahan se ois se tulevaisuus ja ihan hyviä työmiehiä, mutta ei sitten tohdi sanoa. Miksi sitä samanlaiseen kurimukseen toisia ihmisiä, kun ite.

Elinkeinon kehityksessä porokarjan laatu ja laadun kautta määrittyvä tuotto on keskeinen tekijä. Poronhoito on tästä näkökulmasta oleellisesti myös porokarjan laadun kehittämistä eli jalostamista. Jalostusmahdollisuuksien ollessa ihanteellisimmillaan voi poronomistaja kehittää karjansa tuottoa valitsemalla siitä teuraat ja sukua jatkavat eläimet siten, että kar-

jan koko ja laatu säilyvät riittävänä tai kasvavat sekä eläinten painon että määrän osalta.

M9: Joskus seitsemänkymmentäluvun lopulla vasojen keskipaino olisi voinut olla joku seitsemäntoista kiloa. Sitten siitä lähtien aina, silloin ei ollut petoja, niin aina laitettiin se paras poro kasvamaan ja se huono tapettiin, ne huonot pois sieltä. No sitten tuli tämä loisrokotus. Sillä saatiin nostettua keskipainoa, koska vaatimien kunto nousi, niin se oli paremmassa kunnossa, kun se vaso ja teki isompia vasoja.

Eteläisissä paliskunnissa tilanne on kuitenkin pitkään ollut se, että aiempien vuosikymmenien aikana harjoitetun laadunjalostuksen jälki on kaatoamassa eli yksittäisten eläinten koko on pienentynyt ja porojen määrä vähentynyt. Toisistaan riippuvaisia nämä tekijät ovat siten, että porojen määrän väheneminen ja petojen aiheuttama luonnonvalinta johtavat siihen, että sukua jatkamaan on jätettävä eläimiä, jotka eivät laadullisesti ole tarkoitukseen parhaita mahdollisia.

M1: Kun niillä ei peto-ongelmaa oo, niin sieltä löytyy yhdet poronhoitoalueen parhaat porot. Ne on julmat ja niillä on vasoja ja ne on isoja ne vasat. Se keskipaino on ihan eri kaliperia, mitä meikäläisen vasoilla on. Siellä, jos on vasa jätetty ja se ei oo kasvanu, niin ne tappaa sen. Vaan ei se meikäläisellä kestä sitä tehdä. Kyllä se on kaikki käppyrät leimattava.

Koska jalostus on pitkästä työtä, ei tilannetta ole poronhoitajien näkemysten mukaan nykyiseltä pohjalta enää kovin helppo korjata.

M9: Se jos otetaan se jalostusaste, mistä minä puhuin, että siihen päästiin siihen maksimiin tai suunnilleen maksimiin, se on puoli vuosisataa. (– –) Silloinhan se lähti kasvamaan 80—70-luvun lopulla. Kabeksankymmentä, silloin oli se hillitön vasojen leimuu, niin se kestäisi varmasti sen 20—30 vuotta. Ei se sen joutuimmin nouse.

Nyt tapahtuvien vahinkojen seuraukset eivät siis ole hetkellinen ongelma, joka on korvattavissa taloudelliset vahingot korvaamalla, vaan kyseessä on pitkälle tulevaisuuteen vaikuttava tapahtumakulku. Seuraukset vaikuttavat poronhoidon kannattavuuteen sekä työn tekemisen sisältöön

vielä pitkään siinäkin tällä hetkellä epätodennäköiseltä vaikuttavassa tapauksessa, että suurpetovahinkojen määrä saataisiin nopeasti myös eteläisissä paliskunnissa alennettua poronhoidon kannalta kestävälle tasolle.

Jatkuvuuden osalta haaste on erityisesti eteläisissä paliskunnissa myös se, että elinkeinon tulevaisuudennäkymiin luottavia ei löydy suvusta, yhteisöstä tai ympäristöstä.

H: Miten nää ihmiset luopuu? Myykö ne ne vieraille vai paneeko ne ne teuraaksi vai mitä ne tekee?

M8: No nykyään, kukapa niitä ostaa niitä poroja enää, että kyllä ne teuraaksi menevät. Ja varsinkin isompia karjoja, niin ei sillä oo ostajia.

Jatkuvuus ja sen velvoittavuus ulottuu yli sukupolvien ja tekee luopumisesta vaikeaa, vaikka muut seikat poronhoidon lopettamista puoltaisivatkin.

N5: Ja ehkä se, että se tavallaan se perinnön paine sieltä, että oonko minä nyt, joka katkaisee sen vanhan perinteen, joka on sukupolvelta toiselle jatkunut. On se sitte, kun on se seuraava sukupolvi kiinni siinä, niin sitä on sitten toisaalta kauheeta lapsillekin selvittää, että nyt niitä ei olis.

Iso kysymys perheen sisällä on myös se, että nuori polvi ei välttämättä näe kaikilla alueilla poroelinkeinoja enää mielekkäänä vaihtoehtona oman tulevaisuutensa kannalta. Kun omassa perheessä on lapsesta asti saanut seurata kamppailua, jota on käytävä perheen taloudellisen toimeentulon sekä poronhoidon muun yhteiskunnan arvoihin ja tilanteeseen sopeutumisen puolesta, voi valinta olla yksinkertaista. Luopuminen perheen monet sukupolvet ylittävästä elinkeinosta ja elämäntavasta ei kuitenkaan ole perheen sisällä kivutonta.

M9: Poikahan sanoi ihan suoraan, että häntä ei kiinnosta.

H: Miltä se tuntui?

M9: No en pystynyt sanomaan mitään siihen. Meidän suvussa on ollut poroja. Minun sukuni historia on yhtä pitkä, kun – – paliskun-

nan historia porotaloudessa. Meidän suvussa on ollut niin pitkään poroja, kun – paliskuntaa on kirjoitettu, niin eipä siinä...

H: No luuletko, että se sanoo niin sen takia, että tää tilanne on mikä on, vai onko se vaan ihmisenä jotenkin, että sitä ei ois kuitenkaan kiinnostanut? Miten oot sen itelles tai selittikö hän sitä?

M9: Ei se selittänyt. Ilimeisesti se on nähnyt sen, että tämä on tietynlaista elämistä porojen kans, että sitä ei enää saa sitä rahaa samalla lailla, kun aikaisemmin. Ne kultaiset vuodet tässä ammatissa on menneet, ne on menneet, se on yksinkertainen totuus. Kulut on kasvaneet polttoainekulut kaikki muut. Se on kaikki on noussut ja sitten, kun tämä, että se tuotto katoaa, niin millä sitä kattaa niitä kuluja, ei millään.

Haasteellisissa tilanteissa kamppaileminen saattaa olla myös jo nykyiselle poronhoitotyötä tekeväälle sukupolvelle syy, joka saa vanhemmat kehottamaan lapsiaan muuhun työhön tai jopa suorastaan kieltämään ammattiin ryhtymisen.

H: Kysyn vielä sultaki, että jos lapset sanoo, että hekin alkaa poromiehiksi ja poronaisiksi niin mitä sanosit?

N6: No ei saa kyllä alkaa...

Tämä asenne on valittava, vaikka ollaan oman kokemuksen kautta tietoisia ammatin hyvistä puolista ja työn mielekkyydestä. Vaikka itse työ koetaan monipuolisena, vapaana ja oman lapsen kiinnostus työtä kohtaan on pienestä pitäen nähty vahvana ja lapsi ominaisuuksiltaan työhön sopivana, voi paliskunnan tilanne olla siinä määrin raskas ja haasteellinen, että porojen säilyttämistä seuraaville polville ei pidetä järkevänä.

M10: Työ ois mukava, kuka tykkää, niin sehän on monipuolinen.

H: Niin.

M10: Joka päivä erilainen ja ite saa päättää vähän aikataulujen kanssa. Siinä mielessä, joka tykkää.

H: Sekö se sitä poikaakin kiinnostaa?

M10: Useinhan se on.

N8: Se on pienestäkin ihan ollut kiinni siinä.

M10: Pienestä pitäen ollut porossa minun mukana siellä metsässä.

N8: Ihan niin pienestä, kun...

M10: Alta kouluiän kuitenkin.

N8: Niin oli joo. Se oli tosi innokas.

M10: Sunhan piti viedä se väkisellä päivähoidon, kun sillä meni puheet koviksi, kun se oli meidän mukana tuolla metsässä.

H: Niin justiin.

*N8: Siellä se oli ihan kokonaan ja se oli ihan sairas, jos ei päässyt jon-
nekin kesämerkkiin ja muualle. Se oli tosi kiinnostunut siitä.*

*H: Niin, niin, ettei tarttenut pakottaa, että lähettekö. Piti hakea pois,
että älä menekään.*

*N8: Jos oisi ollut sillai, että se tilanne toisenlainen, niin varmaan...
Mutta kyllä oisin silti kannustanut hakemaan jonkun muun amma-
tin siihen. Mutta oisin varmaan sillä lailla, että olis säilytetty, että
olisi pystynyt sitten jatkamaan tätäkin porojen hoitoa.*

H: Se on tämä petokysymys sitten se.

*M10: Sehän se on ratkaisut ja se on kaikista ratkaisevin. Kymmenen,
toistakymmentä... silloin 2000-luvun alussahan se alako oikein pa-
hana täällä. Se on nyt ollut toistakymmentä vuotta.*

Yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti on merkille pantavaa, että tilanne on tältä osin nykyhetkellä varsin poikkeuksellinen. Poroelinkeino on monista siihen liittyvistä sopeutumista edistävästä tekijöistä sekä sen pohjoi-
siin olosuhteisiin soveltuvuudesta johtuen ollut varsin realistinen keino hankkia perheen elanto jo monien sukupolvien ajan. Mahdollinen jat-
kuvuuden katkeaminen onkin vaihtoehto, jonka seurauksista ei vielä ole yhteiskunnallisesti laajempaa tietoa tai kokemusta.

7.2 Sisäiset voimavarat

Poronhoidon taloudellisen kannattavuuden monista syistä johtuvasta heikentymisestä huolimatta sen rooli on haastateltavien elämässä vahva. Motivaatio poronhoidon harjoittamiseen ja sen näkeminen mielekkäänä ja antoisana työnä on säilynyt. Poronhoidolla on selvästi myös ansainnan ohella muuta, ratkaisevaa merkitystä haastateltavien elämässä., vaikka sitä voi olla vaikeaa sanallistaa jopa itselleen.

M6: Joku viehäte siinä täytyy olla.

M14: On siinä se oma eksotiikka ja kyllä kai se on ollu mahtavan näköistä tai on vieläkin. Poikasenaki muistaa, kun enskertoja vietiin tokkaa täältä (– –) hämärässä. Monta tuhatta poroa mennee (– –) aijan laitaan ja siellä kun ite ajelee hännillä, niin onhan se ollu aika vaikuttavia hetkiä.

N12: On. Tulee vieläki semmosia itelläki, että tästä minä tykkään, tämän takia tässä ollaan.

Vastaaviin tuloksiin on päätynyt myös Hannu Heikkinen (2002) poronhoidon jälkiteolliseen yhteiskuntaan sopeutumista koskevassa tutkimuksessaan.

Kun lähtökohdaksi asetetaan se, että poronhoito merkitsee poronhoitajille ja heidän perheilleen työtä, elämäntapaa ja kulttuuria, on haastetilanteessa selviytymisessä kyse varsin moniulotteisesta asiasta. Kaikki elementit sisältävät mahdollisuuksia sekä onnistumiseen että epäonnistumiseen. Aineistoa kokonaisuutena tarkastellen ollaan veitsen terällä, jolloin pienetkin muutokset voivat kallistaa tilanteen kumpaan suuntaan tahansa. Poronhoidon jatkuvuutta vastaan vaikuttavat muutokset voivat kaataa elinkeinon, johon lähtökohtaisesti on sukupolvien saatossa kutoutunut suuri määrä selviytymisen keinoja.

Selviytymisessä ovat mukana sekä henkilökohtaiset työn tekemiseen ja osaamiseen, elinkeinon kannattavuuteen, perheeseen ja yhteisöön sekä kulttuuriin ja siihen sukupolvien myötä rakentuneeseen omaleimaisuuteen ja sopeutumiskykyyn vaikuttavat tekijät. Viimekädessä on kyse siitä, millaisen painoarvon kussakin tilanteessa nämä kaikki jatkuvuutta tukevat ja sitä vastaan asettuvat tekijät saavat. Kokonaisuutena arvioiden

jatkuvuuden kannalta on puolestaan se, että selviytymistä edistäviä yksittäisiä tekijöitä voidaan haasteellisissa tilanteissa riittäväällä tavalla kohdalla tukea ja vahvistaa. Koska kyse on kokonaisen ryhmän työstä, elämäntavasta ja kulttuurista, ei selviytymistä ole syytä asettaa vain yksilön haasteeksi ja tavoitteeksi vaan asiaa on tarkasteltava sekä yhteisöllisen että erityisesti yhteiskunnallisen vastuun kysymyksenä.

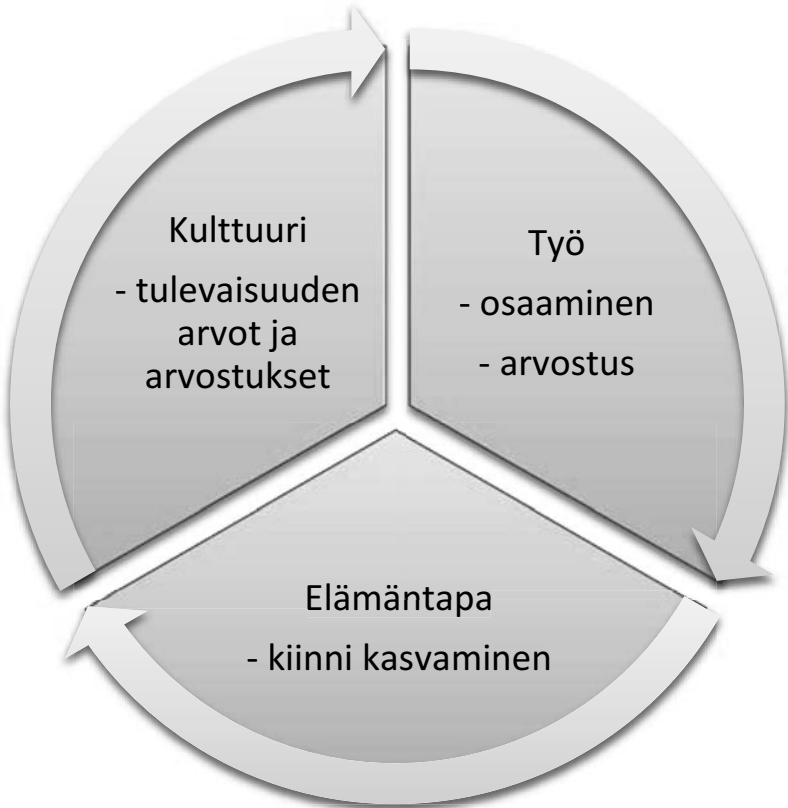
M11: Se on ainoa hirveän vanha, ikivanha ammatti, joka loppuu minun sukupolveen. Ajattelen vaan, että miten se loppuu ja kuka vastaa sitten loppuun siitä. Paliskunta, jos siellä tyhjiö on siinä sitten, että... Pitemmälle eipä sitä tiedä.

Kriiseistä ja haasteellisista tilanteista selviytymistä analysoitaessa käyttökelpoinen käsite on resilienssi. Tekniikan alan käsitteenä se merkitsee materiaalin kimmoisuutta eli joustamis- ja palautumiskykyä tilanteessa, jossa siihen kohdistuva, kokoonpuristava voima lakkaa. (ks. Räikkönen 2013, 34.) Asiaa voidaan havainnollistaa esimerkiksi siten, että liian hauraasta materiaalista valmistettuna palloksi tarkoitettu esine murskaantuu ja menettää muotonsa puristusvoiman vaikutuksesta, kun taas liian kovasta materiaalista valmistettuna se säilyttää muotonsa, mutta ei täytä palloksi tarkoitettuna esineen tarkoitusta. Riittävän joustava ja kimmoisa materiaali saa esineen sekä joustamaan että säilyttämään muotonsa voimien kohdistuessa siihen.

Vaikeista kokemuksista selviytymistä yksilötasolla tarkastelleen Boris Cyrulnkin (2012) mukaan resilienssi muodostuu ihmisen sisäisen ja ulkoisen todellisuuden, henkilökohtaisen ja sosiaalisen muutoksen välissä ja kietoo nämä kaksi eri puolta yhteen. Resilienssissä ei ole kyse yksilön vahvuudesta tai heikkoudesta, haavoittuvuudesta tai haavoittumattomuudesta, vaan minän sopeutuvuudesta ja kehityskelpoisuudesta. Lannistumattomuus ja lannistuneisuus, haavoittumattomuus ja haavoittuvaisuus ilmenevät tilannekohtaisesti ja vaihdellen. Resilienssin teoriassa kriisiytymisen nähdään tapahtuvan ensisijaisesti yksilön ulkopuolella ja yksilön tehtävänä on kyettävä hallitsemaan tilanteessa syntyviä tunteita. Järkytyksen tunteiden ohella kriisitilanteeseen joutuneen on kestävä stressiä, joka voi muodostua pitkäkestoiseksikin. Resilientti yksilö ei kuitenkaan ole supervoimainen, vaan hän kykenee käsittelemään tilannetta suhteessa omaan persoonaansa ja voimavaroihinsa siten, että suojautuu prosessin myötä kriisin aiheuttamilta musertavilta vaikutuksilta. Näin

hän kykenee saavuttamaan riittävän myönteisen mielentilan, jotta säilyttää lannistumattomuutensa ja toimintakykynsä tapahtuneesta kriisiytymisestä huolimatta. (Mt. 253–257.)

Resilienssiin eli kykyyn joustaa ja mukautua paineen alla ja selviytyä haasteista murentumatta liittyy ominaisuuksia, jotka voivat kiinnittyä yksilöiden kautta yhteisöön ja kulttuureihin. Pääpiirteittäin ominaisuuksia voidaan kuvata kykyinä ajatella positiivisesti ja keskittyä olennaiseen sekä joustaa uusissa tilanteissa. Myös sosiaaliset taidot, järjestelmällisyys sekä kyky joustavuudesta huolimatta noudattaa suunnitelmia sekä taito tarttua tarpeen vaatiessa toimeen aloilleen jäämisen asemesta kuuluvat ominaisuuksiin, joita haastavista tilanteista selviytyminen vaatii.

Kuva 6. Resilienssin kehä.

Yksilöinä ihmiset ovat resilienssin näkökulmasta hyvin erilaisia. Porolinkeinoon on sukupolvien myötä kuitenkin kutoutunut monin tavoin piirteitä, jotka tukevat yksilön joustavuutta ja mukautumiskykyä sekä haasteista selviytymistä nimenomaan työn tekemisen näkökulmasta ja lujittuvat yksilöiden välityksellä osaksi yhteisön lujuuutta. Keskeinen selviytymistä tukeva tekijä on osajaksi kasvaminen ja sen myötä kiinnittyminen osaksi sukupolvien välistä osajien ketjua.

H: Mikä tässä on sitten tässä, että niin vaikeassa tilanteessakin loppujen lopuksi ihmiset kuitenkin haluaa mennä eteenpäin?

M14: Se on varmaan se verenperintö ja kun sitä on aikanaan kasvanu siihen matkaan. Kyllä minäki, ku pikkupoikana ukin matkassa kuljin, niin ne on vaan jääny sillä lailla takaraivoon ja päähän ja että sitä on sitten halunnu jatkaa itteki.

Pienestä pitäen omaksutulla osaamisella on myös erityislaatuista merkitystä ammatillisesta näkökulmasta siinä mielessä, että se tuottaa nuoria taitajia jo vaiheessa, jossa se vain harvoissa muissa ammateissa on mahdollista.

M18: Jollain tavalla täytyy kasvaa ja innostua siihen. Muuten siitä ei tule mitään. Väkipakolla jos se viedään sinne, niin siitä ei kuule tule ei kerta kaikkiaan mitään.

Resilienssin edellyttämän positiivisen ajattelun näkökulmasta keskeinen piirre on kuitenkin se, että ammattiin pienestä pitäen kasvamisen myötä myös innostus ja mielenkiinto tulevat testatuiksi käytännössä. Ammattiin ryhdyttäessä jo tiedetään, että työ kiinnostaa ja omat taipumukset ja osaaminen ovat kasvun myötä suuntautuneet siten, että ammatissa selviytyminen on realistisesti ajatellen mahdollista. Samalla on opittu vanhempien antaman mallin ja omien lapsuuden kokemusten kautta hyväksymään ja pitämään luonnollisena porovuosien luontaista vaihtelua.

M20: Kun tuossa alussa selitin sinulle sitä sopulivuotta, silloin 70-luvun alussa. Olen monelta vanhalta poromieheltä kuullut, että sopulivuosi tietää huonoja porovuosia.

Tähän hyvien ja huonojen porovuosien jaksottaiseen vaihteluun on myös opittu suhtautumaan positiivisesti ja uskotaan, että useidenkin huonojen vuosien jälkeen ovat väistämättä edessä jälleen hyvät ajat. Tämä usko sekä innostus poronhoitotyön tekemiseen sinänsä synnyttää myös positiivista työn imua ja antaa tekemiselle merkityksen. Yhteisen taustan ja kokemuksen myötä asenteesta tulee myös jotakin jonka voi oletusarvoisesti nähdä myös muiden yhteisön jäsenten kantavana voimana.

N13: Sehän se varmaan on, että siinä pitää olla muut arvot paljon tärkeemmät, kun se raha.

Jaetun arvomaailman merkitys voi olla henkilökohtaisella tasolla niin suuri, että vaikka lähtökohtaisesti on kyse elinkeinosta, jää työn taloudellinen tarkoitus toisarvoiseksi itse työn tekemisen rinnalla.

M20: En mie mistään niin paljon tykkää, kun porohommista. Miehän nautin aivan täysin rinnoin, kun saan siellä olla. Siinä on se juttu. Aivan tosi, en minä mitään tienaa niin, mutta olen kasvanut siihen eurosokeaksi, että minua niin harmittaa, kun joka asia verraatan, että mitä siitä tienaa. Kaikki asiat lasketaan rahassa.

Taloudellisen kannattavuuden vaatimuksesta ei käytännön arjessa päästä kuitenkaan eroon, vaan se tulee vastaan tavalla tai toisella. Perheellisten on otettava huomioon koko talous ja sen jäsenten tarpeet ja vaatimukset. Vaikka puoliso ei olisikaan mukana elinkeinon harjoittamisessa, sen haasteet ovat erityisesti taloudellisessa mielessä koko perheen haasteita.

N16: Mutta toisaalta taas näin äitinä, kun periaatteessa huolehdin laskut maksuun ja näin, niin olisi se kiva, kun miehellä olis se tili-päivä. Että saisin ne laskut maksaa. Ettei minun tarttis aina miettiä, että mistä taas tuohon raapasen, kun on tulossa lainanlyhennykset tai joku tämmönen.

Taloudellisen ahdingon aiheuttamaa stressiä voi kuitenkin perheessä lievittää se, että poronhoito on perheen yhteistä ja perhettä yhdistävää toimintaa. Lasten ilo ja innostus eivät ratkaise taloudellisia ongelmia, mutta tuottavat hyvää mieltä ja tulevaisuuden uskoa, joka jaksamisen näkökulmasta voi olla pientä, mutta ei missään tapauksessa merkityksettömää.

N16: Se [lapsi] on aivan sekasin näitten porojen kans. Siis sillä lailla, että se ei mitään muuta tekisikään, kun olis porohommissa. — Ja se tuntee porot periaatteessa ulkonäöstä kesällä ja talvella, kun on eri karvat, niin se tuntee. Se osaa hahmottaa merkkejä, mutta panepa koulussa vaikka 6 x 6 kertolasku, niin en jaksa, en jaksa. Ja aamulla, jos lähdet kouluun, niin se on hirveän vaikea herätä. Mutta sitten taas, kun lähdetään poroaidalle, niin se on välittömästi. Mielenkiintoa on, niin se on. Sen kans, kun lähdet hoitamaan poroja, niin se ei kaks tuntia riitä.

Elinkeinon tulonmuodostus koostuu monista tekijöistä, joista jokainen on haasteena erillinen, vaikka kutoutuukin osaksi kokonaisuutta, joka taas ratkaisee sen, onko toiminta taloudellisesti kannattavaa vai ei. Positiivista asennetta tilanteeseen voi parhaimmassa tapauksessa onnistua löytämään yksittäisistäkin myönteisistä kokemuksista ja kiinnipitävistä tekijöistä, jolloin tilanne ei näyttäydy hallitsemattomana huolien täyttämänä vyyhtenä. Osa resilienssiä on myös kyky löytää haasteiden vyyhdestä selviytymisen kannalta olennainen tekijä. Mitä paremmassa tilanteessa poronhoitaja tai koko paliskunta on, sitä yksinkertaisempaa on luonnollisesti myös tämän tekijän löytäminen.

M17: Minä ajattelen tai olen aina ajatellu sillai, että sillä ei ole mitään merkitystä se, että talven lopussa, kuinka paljon mulla on luvuis-sa niitä poroja. Vain sillä on merkitystä, että mitä minä saan niitä myytyä vuoden aikana. Se on se asia, mikä siinä ratkaisee.

Mielenkiinto työtä kohtaan perustuu keskeisellä tavalla myös työn kannalta kaikkein olennaisimpaan tekijään eli poroon. Puheen kääntyessä tähän eläimeen haastateltavat joko suorasti tai epäsuorasti ilmaisevat poron tärkeyden elämisensä ja arkisen toimintaympäristönsä kannalta. Poron kuuluminen elämään ja asuinympäristöön sekä oman elämänrytmin kutoutuminen yhteen poroeläimen luontaisen rytmin kanssa koetaan arvokkaaksi ja tärkeäksi oman maailmankuvan ja hyvinvoinnin kannalta. Poro on poro ja sellaisenaan arvostettu ja ainutlaatuinen elävä olento.

H: Mikä merkitys sulle on porolla?

M18: No joo. Kyllähän se tietenkin on ihan - poro on poro. Ei sille muuta voi olla. Kun siihen on kasvanu siihen. Sitä arvostaa. Sitä arvostaa sitä poroa niin paljon.

Poron arvostaminen ja tunteminen merkitsevät työn tekemisen kannalta myös sitä, että taitoa tuntea poron luonto ja olemus halutaan kehittää ja hyödyntää. Poron ja luonnonolosuhteiden muodostama kombinaatio on kokonaisuus, jonka mukaan työssä joustetaan ja ollaan valmiita valitsemaan erilaisista keinojen vaihtoehdoista, jotta päästään tarkoitettuun päämäärään. Työn sisään rakentunutta joustamisen kykyä ilmentää myös se, että poronhoidossa on ollut omaehtoinen valmius lähteä mukaan tekniseen kehitykseen. Tämän myötä työn fyysinen rasittavuus on samalla vähentynyt.

M19: No kyllähän poronhoitajalla vaatii tietenkin ensinnäkin sen, että se osaa metsässä kulkea ja se tietää mistä porot kulkee. Ei se tule, että se kartalta laitat sormen, että tuut tuosta tuohon, vaan se täytyy mennä, mistä ne porot menevät. Ittehän se täytyy myödätä sieltä, että nyt me menemme ja sitten ko me tulemme, me tulemme. Ei poromiehellä saa olla kello käessä se täytyy tulla sen luonnon ehdoilla sinne. Totta kai nykyisten on pikkusen helpompi lumi ko tulee. Mutta ennen, ko käveltävä oli 80-luvullakin, niin ei ollu yhtään mönkijää, ei yhtään moottoripyörää, ei mitään. Kävelemällä tuotiin net porot ja kesällä kyllä onnistu, et ei siinä mitään ollu. Jos se tänäpäivänä epäonnistu, se huomenna lähettiin uudestaan. Ei siinä ollu mitään vaihtoehtoja. Pitkiäkin matkoja kuljetettiin silloin niitä poroja ja ei minusta siinä ollu mitään. Aikaa oli ja jos ei tänä iltana keritty aitaan, niin huomen illalla keritään. Kyllähän nykyisten on kokonaan erilainen, ko se mönkijäaika on, niin kyllähän se tietenkin helpompi on nyt olla. Mutta se, että onko taloudellisesti, niin ei varmaan ole niin. Kustannukset on kovat.

Resilienssiä ylläpitävä voimavara on myös hiljainen tieto eli se osaaminen, jonka varaan ammattitaito perustuu. Nykypäivän ammateista vain pieni poikkeuksellinen osa on sen kaltaisia, että niihin vaadittavaa osaamista ja taitoja on mahdollista järjestelmällisesti harjoittaa jo pienestä pitäen. Tämä osaaminen on siinä määrin luonnollista, itsestään selvää ja

hiljaiseksi tosiasiallisestikin jäävää, että sen puuttuminen tulee esiin vasta käytännön toiminnassa.

H: Jos työvoima vaikka loppuu sitten, että poromiehet käy niin vähiin, niin pystyykö kuka tahansa tuolta ulkopuolelta tulemaan mukaan?

M19: No ei se kyllä pysty tuleen muuta ko aidalle auttamaan, se on se huono kaveri. Se on huonompi sille poromiehelle ko yksin olla. – – Se on kuitenkin, että siihen täytyy kasvaa siihen työhön.

Sekä yksilön että koko yhteisön ja kulttuurin tasolla keskeinen selviytymistä tukeva ja edesauttava tekijä on myös yhteisöllisyys. Yhteisöllisyys on muiden taitojen tapaan käytännössä opittua ja keskinäisessä kanssakäymisessä monin tavoin mitattua.

H: Onko tässä paliskunnassa hyvä yhteishenki sitten yhä edelleen?

N13: On kyllä. – – Täällähän on ollut aina semmoinen, että työt hoidetaan, vaikka ois jotakin henkilökohtaista. Työt on pakko hoitaa. Eihän siitä muuten tule mitään. Meitä on niin vähän täällä ihmisiä. Se on pakko tulla toimeen. Se on mullekin ollut tuossa porohommassa kaikista parhaita asioita se, että oon oppinut yhteistyöhön siellä.

Markku T. Hyypä (2005, 33–44) on tarkastellut yhteenkuuluvuuden tunteeseen perustuvan me-hengen merkitystä työyhteisöissä ja todennut, että kiireen ja kyräilyn poistaminen työyhteisöissä lisää työtoveruutta ja sosiaalista tukea. Myös vanhemman työntekijän mentorointi eli hiljaisen tiedon siirtäminen nuoremmille vaikuttaa yhteisöön positiivisesti. Työpaikan me-henki syntyy hänen mukaansa yhteisten tavoitteiden tunnistamisesta, oman työn arvostamisesta, työtyytyväisyydestä, ammattiosuamisesta sekä myös työyhteisön vapaaehtoisesta harrastustoiminnasta. Työyhteisön tuki ja osallisuuden tunne saattavat kantaa parhaimmillaan poronhoitajia ja heidän perheitään ohi varsinaisen työhön liittyvän toiminnan.

N1: Sen oon sanonukin [mies], että kun hän on siellä, että hän siellä niitten ihmisten kanssa käy läpi ja jakaa niitä kokemuksia, mitä on. En ymmärrä, koska en oo ite koskaan ollu siinä elämässä mukana, mutta näkisin juuri sen, että se onkin varmaan niitten ihmisten mer-

kitys, joka siellä on ollu. He jakavat niitä ja auttavat toinen toisiaan, niin sehän on aivan valtava merkitys. Muistan, että silloin, kun meillä oli [lapset] pienempiä ja se kuormitus oli isompaa, niin kyllähän sulle ne porokaverit hoiti niitä poroja silloin, että ei tarvinnu joka päivä käydä ruokkimassa sitten. Että semmosta yhteisöllisyyttä tukea on ollu.

Maaailman muuttuessa monimutkaisemmaksi ja ympäristöstä tulevien haasteiden käydessä monitahoisemmiksi ja niiden vaikutusten heijastuminen myös poronhoitotyötä tekevien yhteisöjen sisäisiin suhteisiin edellytetään yhteisöissä toimivilta ihmisiltä monipuolisia ja luovia ratkaisuja sekä osaamisen jakamista muiden toimijoiden kanssa. Siksi onkin tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että poronhoitotyössä välttämätön yhteisöllisyys ja yhdessä tekemisen taito ovat sekä yksilöiden, yhteisöjen että kulttuurin tasolla syvään juurtunutta. Syvään juurtunut yhteisöllisyys tuottaa myös luottamusta, jonka varassa on mahdollista saada osaaminen ja tahto täysipainoisesti käyttöön yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. (Mäkipeska & Niemelä 2005, 32–33; Pakkanen & Valkonen 2012; Vaarala 2012, 93–101.)

Yhdessä tekemisen taito yleisesti sekä yksittäisten työvaiheiden suorittaminen siten, että muut hyötyvät toiminnasta päämääräsuuntautuneesti, on kunnia-asia jo poronhoitotyötä opettelevalle. Yhteistyötaitoihin kuuluu myös se, että ymmärretään työn vaativuus ja virheiden mahdollisuus sekä osataan suhtautua niihin siten, että päämääräsuuntautunut yhteistyö voi jatkua riittävän saumattomasti.

H: Mikä siinä voi tapahtua se kaikkein kamalin katastrofi, jonka takia ett oot yötäskään nukkunut? Mitä oot silloin pelännyt?

N13: Siellä voi sattua niin paljon kaikkea. Ensinnäkin se, että kun sun pitää niin seurata koko ajan, että missä olet ja...

M15: Missä kaverit on.

N13: Niin ja missä kaverit on.

H: Onko niissä sitten sattunut koskaan mitään semmosta isompaa ongelmaa?

N13: Eihän se sillä lailla, että taphtuis onnettomuutta, vaan se, että möhlää siellä.

M15: Ketjussa viiiään poroja aitaankin. Se alkaa olla vähän tiivistä hommaa siinä. Että ei aja sitten sinne sekaan eteen poroja.

H: Onko koskaan kukkaan tehnyt niin?

M15: On monestikin.

N13: Voi voi, joka kerta, joka kerta siinä joku on. Sitä sitten kiitelään tietenkin asianmukaisesti.

Poronhoitoyhteisöissä luottamus ei perinteisesti perustu juridisten sopimusten varaan, vaan rakentuu ihmisten välisten psykologisten sopimusten varaan. Nämä sopimukset voivat olla suullisesti sovittuja tai ääneen lausumattomia, hiljaisia sopimuksia. Ne perustuvat vastavuoroisuuteen ja siihen, että kaikki sopimuksessa mukana olevat hyötyvät yhteistyöstä riittävällä tavalla. Käytännössä koeteltuna sopimuksellisuus ja luottamus vahvistuvat, kun kaikki osapuolet tuovat yhteiseen tekemiseen oman, parhaan mahdollisen panoksensa ja apunsa niissä rajoissa kuin on mahdollista. (Mäkipeska & Niemelä 2005, 32–33.)

M7: Kyllä sitä löytyy omasta porukasta [apua työhön]. Ja kyllä varmaan naapurikin sieltä tulee, jos tarve vaatii. Mutta sehän on kuitenkin siinä omassakin hoitamista.

Tätä kautta rakentuu myös sekä poronhoitotyötä tekevien keskinäinen että perheenjäsenten ja sukupolvien välinen keskinäinen arvostus ja kunnioitus. Muutoin epävarmaksi käyvässä ja muuttuvassa ympäristössä tämä rakentaa myös poroperheiden arkisen selviytymisen ja hyvinvoinnin kannalta tärkeää sosiaalista ennustettavuutta ja johdonmukaisuutta sekä sitä kautta myös turvallisuutta ja varmuutta, jota taloudellinen epävarmuus tällä hetkellä eteläisistä paliskunnista käsin laajeten vaikuttaa liiallisesti nakertavan. (Mäkipeska & Niemelä 2005, 32–33; Pakkanen & Valkonen 2012; Vaarala ym. 2012.)

8 Lopuksi

Tutkimuksen keskeisinä teemoina ovat kysymykset siitä, miten yhteiskunnalliset ja ympäristölliset muutokset heijastuvat poronhoitajien ja heidän perheidensä sosiaaliseen ja taloudelliseen hyvinvointiin ja keskinäiseen yhteisölliseen toimintaan sekä miten nämä muutokset ja murrokset vaikuttavat poronhoitajien välisiin suhteisiin sekä tämän kautta elinkeinon yhteisöllisiin poronhoidon käytäntöihin. Tutkimuksen aineisto on kerätty Hallan, Näljängän, Hossa-Irnin, Kemin-Sompion, Muonion sekä Lapin paliskunnista haastatteleamalla paliskunnissa poronhoitoa harjoittavia henkilöitä ja heidän perheitään. Yhteensä tutkimusaineistossa haastateltavia on kolmekymmentäkahdeksan kahdestakymmenestä eri perheestä. Naisia aineistossa on kahdeksantoista ja miehiä kaksikymmentä. Haastateltavien tarkkaa ikää ei ole haastatteluissa kysytty, mutta karkeasti määritellen mukana on opiskelu- ja ammatinvalintavaiheessa olevia nuoria henkilöitä, nuoria ja keski-ikäisiä lapsiperheellisiä sekä isovanhempi-ikäisiä poronhoitotyötä tekeviä henkilöitä.

Haastateltavien kertomusten perusteella poronhoito merkitsee heille perheen elinkeinoa, elämäntapaa sekä kulttuuria. Lähtökohtana aineiston jäsentämisessä on ollut se, että poronhoito on ennen kaikkea työtä myös perheen näkökulmasta. Jäsennyksessä poronhoito muuntuu elämäntavaksi ja kulttuuriksi työn ja tekemisen kautta määrittyen. Näin ollen käsitevalintojen taustalla oleva teoreettinen viitekehyskin määrittyy työhön ja työyhteisöihin liittyvien käsitteiden ja tutkimuksen kautta. Työn tekemistä olen tarkastellut hiljaisen tiedon viitekehyksessä ja yhteisöllisyyden ja kulttuurin rakentumista hiljaiseen tietoon perustuvan organisaatiokulttuurin kehityksessä.

Poronhoitotyön osaamiseen ja hallintaan kuuluu runsas määrä vaikeasti sanoiksi puettavaa hiljaista tietoa, jota on otettu haltuun tekemisen myötä usein jo lapsesta lähtien. Luonto työympäristönä muuntuu vuodenaikojen, vuosien välisten vaihteluiden, paikallisten maasto-olosuhteiden sekä muiden luonnossa liikkuvien eläinten ja luontoa hyödyntävien ihmisten mukaan. Näitä tekijöitä on osattava havainnoida sekä ymmärrettävä niiden yhteisvaikutuksia. Tämä hiljaiseen tietoon perustuvan ammatillisen tiedon varanto on oleellinen osatekijä poronhoidon muovautumisessa omaksi elämäntavakseen ja kulttuurikseen, sillä sen

siirtymisellä on ylisukupolvinen ulottuvuus. Se vaikuttaa myös siihen, että työ siihen liittyvistä haasteista huolimatta koetaan pääsääntöisesti mielekkääksi. Työhön lähdetään mielellään ja se tuntuu merkitykselliseltä ja mielihyvää tuottavalta. Työstä ollaan myös ylpeitä ja vastoinkäymisiin suhtaudutaan sinnikkäästi selviytymiseen luottaen.

Ammatillisen osaamisen ohella poronhoito edellyttää työn tekemiseen soveltuvaa elämänasennetta. Lähes kaikki haastateltavat ovat sitä mieltä, että poronhoitoon on varsin vaikeaa tulla ulkopuolelta eli lapsuudenkodista, jossa siihen ei ole pienestä pitäen opittu ja kasvettu. Monissa perheissä elämäntapaidentiteetti perustuu erityisesti poronhoitotyötä tekevän miehen identiteettiin poronhoitajana. Lähes kaikki miehet ovat taustaltaan poroperheissä kasvaneita jo useiden sukupolvien ajalta. Mukana on myös poronhoitotyötä tekeviä naisia sekä poronhoitotyöhön sukutaustansa myötä vahvasti elämäntapasidonnaisesti kiinnittyneitä naisia. Näin poronhoito määrittää perheiden elämäntapaa monelta suunnalta ja pitkällä ajallisella ulottuvuudella.

Elämäntapaidentiteetin kiinnittyneisyys moniin suuntiin sekä historiallisuus tekevät poronhoidosta useimmille velvoittavaa suhteessa aiempiin sukupolviin sekä sitovaa suhteessa omaan itseen ja yhteisöön. Yhteisöllisyyden näkökulmasta elämäntapa on kuitenkin monin osin murroksessa heikentyneen taloudellisen kannattavuuden ja sen myötä vähentyneen työntekijämäärän vuoksi. Toisaalta vaikeissakin tilanteissa olevissa paliskunnissa haastateltavat kokevat jäljellä olevien yhteistyön ja yhteenkuuluvuuden osin lisääntyneen haasteiden kasvettua.

Elämäntapaan liittyy myös useissa haastatteluisa mielekkyyden ja motivoinnin perusteena toimiva vapauden kokemus. Vapauden kokemus on jotakin, mihin on kasvettu kiinni jo lapsuudessa ympäröivän elämäntavan ja arvomaailman myötä. Ulkopuoliselle vapaus saattaa näyttäytyä paradoksaalisena ja yllättävänä kokemuksena, sillä haastatteluisa tulee vahvasti esille se, että poronhoito on ajallisesti sitovaa ja luonnonolosuhteiden, vuodenaikojen ja poroeläimen vuosirytmien suunnasta määrittävää työtä. Vapaus saa kuitenkin käytännön poronhoidossa monenlaisia sisältöjä, joiden koetaan erottavan työn muista kellonaikaan, sisätiloihin tai valtasuhteisiin sidotuista töistä.

Pohjoisilla haastattelualueilla poronhoito näyttäytyy yhä edelleen riittävän kannattavana, jotta myös nuoret ovat valmiita jatkamaan elin-

keinossa mukana. Tutkimuksen aineistot osoittavat kuitenkin, että yhteiskunnalliset ja ympäristölliset muutokset ovat eteläisissä paliskunnissa merkittävästi heikentäneet poronhoidon kannattavuutta ja työn tekemisen mielekkyyttä. Erityinen haaste poronhoitotyön arjessa on petoeläinten lisääntyminen ja kasvaneiden vahinkomäärien vaikutus poronhoitotyön taloudelliseen tulokseen. Perheiden taloudelliset tilanteet ovatkin näillä petovahinkoalueilla varsin kriisialttiita. Myös ajankäytöllisesti ollaan epämielekkäässä tilanteessa, sillä taloudellinen tuottavuus ei kasva työhön käytettävän ajan lisääntyessä, vaan se on päinvastoin jatkuvasti heikkenemässä. Kannattavuutta heikentävät petovahinkojen etsimisen seurauksena jatkuvasti lisääntyvät ajokilometrit, liikkumiseen välttämättä tarvittavien moottorikelkkojen ja mönkijöiden hintojen nousu sekä polttoaineiden hintojen nousu, jotka kaikki nostavat poronhoitotyön kustannuksia. Samalla petovahingot sekä niiden seurauksena tapahtuva porokarjan laadun heikkeneminen ovat vähentäneet poronlihasta saatavaa tuottoa. Lisäänsaintakeinot koetaan tarpeellisina, mutta ajan käyttäminen lisäänsaintaan vähentää mahdollisuutta osallistua jo muutoinkin lisääntymään ja lisätyövoimaa vaativaan poronhoitoon. Pohjoisosissa poronhoitotyön tulevaisuuteen ollaan vielä valmiita luottamaan ja petotilanne nähdään ratkaistavana kysymyksenä, osana luonnollista vuosien ja kausien vaihtelua. Elinkeinossa on näillä alueilla mukana myös nuoria poroperheitä, jotka osaltaan varmistavat yhteisöllisten töiden hoitumisen sekä tulevaisuudennäkymät.

Poronhoidon yhteisölliseen toimintaan uusilla haasteilla on vaikutusta erityisesti siten, että kannattavuuden heiketessä myös työn tekijöiden määrä on vaikeassa tilanteessa olevissa eteläisissä paliskunnissa vähentynyt ja keski-ikä noussut poronhoitotyön muututtua nuorten näkökulmasta taloudellisesti kannattamattomaksi ammatinvalintavaihtoehdoksi. Tekijöiden väheneminen on poronhoitotyössä ongelma, sillä keskeiset työvaiheet vaativat useiden henkilöiden täyttä työpanosta. Ongelmat työvaiheiden joustavassa etenemisessä aiheuttavat katkoksia koko tuotantoprosessiin, sillä työntekijäpula erotusvaiheessa aiheuttaa lihapulan jalostusvaiheessa ja toisaalta myös vahva panostus lihanjalostukseen voi aiheuttaa työvoimapulaa erotusvaiheessa. Myös jatkuva petovahinkojen tarkkailu ja poronraatojen etsiminen sitovat eteläisistä paliskunnista käsin ilmiönä laajeten yhä enemmän työntekijöitä ja vaativat päivittäisen

työajan käyttöä myös vuodenaikoina, jolloin aiemmin oli mahdollista viettää esimerkiksi perheen yhteisiä lomia. Osassa perheitä työn kasvaneet vaatimukset ovat johtaneet puolisoiden elämän eriytymiseen miehen ollessa arjet ja viikonloput ympärivuotisesti kiinni työssään. Toisissa perheissä tarharuokinnan vaatimus on toisaalta saattanut mahdollistaa puolison ja lasten mukaantulon poronhoitotyöhön tärkeänä ja merkityksellisenä osana perheen yhteistä elämäntapaa ja siihen liittyvää vastuuta. Joustavuutta ja muutosvalmiutta edellytetään siis koko perheeltä monin tavoin.

Poronhoidon taloudellisiin ja sosiaalisiin tekijöihin kohdentuvat muutokset ovat vaikuttaneet poronhoitotyötä tekevien välisiin suhteisiin eri tavoin eri paliskunnissa. Toisessa ääripäässä välit ovat saattaneet kiristyä ja kärjistyä, kun taas toisessa ääripäässä jäljelle jääneet ovat tiivistäneet yhteistyötään entisestään ja jokaisen toiminnassa mukana olevan tärkeys ja työpanoksen merkitys on korostunut. Kaikkein vaikeimmissa tilanteissa olevien paliskuntien osakkaiden välillä on petovahinkojen lisääntyttä tapahtunut osittain kahtiajakautumista suhtautumisessa työn mielekkäiseen ja järkevään tekemisen tapaan.

Tutkimuksen haastatteluissa mukana olleille tärkein ja ainoa keino poronhoidon jatkuvuuden näkökulmasta on poroihin kohdentuvien petovahinkojen vähentäminen ja teurasmäärien sekä lihanmyynnistä saatavan tuoton kasvattaminen tätä kautta. Vastakohtana tälle tavoitteelle haastateltavat näkevät toimintatavan, jossa ostetaan poroja paremmassa tilanteessa olevista paliskunnista ja lievennetään näin taloudellisen toimeentulon heikkenemistä petoeläinkorvausten avulla. Pitkällä tähtäimellä keino ei kuitenkaan toimi, sillä se estää porokarjan jalostamisen ja heikentää porokarjan laatua, sillä petoeläinvahingot eivät kohdistu porokarjaan jalostuksen näkökulmasta edullisella tavalla. Karjan jalostus on myös keskeinen ammattiosaamista ja osaamisen kehittämistä. Tässä usein vaikeaksi koetussa tehtävässä onnistuminen lisää työn mielekkyyttä ja ammatillista omanarvon tuntoa sekä työn tuloksellisuutta ja tuottavuutta. Useat haastateltavat painottavatkin voimakkaasti tavoitettaan saada toimeentulonsa myytävästä poronlihasta, jonka kysyntä on tällä hetkellä elinkeinon kannalta riittävää ja jopa ylittää poronlihan tarjonnan.

Ratkaisevaa yksittäisen paliskunnan tulevaisuuden kannalta vaikuttaa olevan erityisesti se, onko paliskunnan tilanne elinkeinon kannattavuus-

den ja jatkuvuuden näkökulmasta sen kaltainen, että uusien, nuorien poronhoitajasukupolvien mukaan tulo poronhoitotyöhön on edelleen järkevää ja mahdollista. Kysymys on keskeinen poronhoitotyön yhteisöllistä tekemistä vaativan luonteen vuoksi. Osassa paliskunnista tilanne on vakaampi, jolloin työtä tekevä yhteisö on kykyjensä ja taitojensa osalta monipuolinen ja työvoimaa on kaikkiin työvaiheisiin saatavissa kohtuullinen tai riittävä määrä. Näillä alueilla poronhoitotyö on edelleen mielekäs ja järkevä ammatinvalintavaihtoehto myös nuorille.

Poronhoitotyön osaamisen ja sisään rakentuneen hiljaisen tiedon siirtymisen kannalta tärkeää on, että mukana on pitkään työtä tehneitä, runsaasti ajan ja tekemisen myötä kehittyntä osaamista omaavia henkilöitä sekä myös riittävästi nuoria, työstä kiinnostuneita ja oppimaan motivoituneita tekijöitä. Vain tämä mahdollistaa osaamisen säilymisen ja siirtymisen sukupolvelta toiselle sekä poronhoitotyöhön erityisen vahvasti kuuluvaan tapaan kasvaa työn tekemiseen ja osaamisen jo lapsesta alkaen. Pitkään työssä mukana olleille on myös muodostunut kuva siitä, miten poronhoitotyössä erilaiset luonnonolosuhteisiin liittyvät kausittaiset ja jaksoittaiset kannattavuustekijät vaihtelevat ja miten näissä koko perheen arkielämään vaikuttavissa kausivaihteluissa selviydytään.

Tämä poronhoitotyön yhteisöllisyydelle leimallinen, sukupolvien välinen osaamisen ketju on kuitenkin erityisesti eteläisissä paliskunnissa vaarassa katketa, sillä petovahinkojen myötä elinkeinon kannattavuus on kyseenalaistunut siinä määrin, että luopumisiässä olevat poronhoitajat suosittelevat omille lapsilleen poronhoidosta luopumista ja muita elannon hankkimisen keinoja. Samalla haastateltavien puheista kuitenkin kuultaa selvästi se, miten henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan, taidoiltaan ja kiinnostukseltaan työhön sopivia nuoria olisi yhä mahdollista poroperheistä löytää. Myös pettymys siitä, että monia polvia suvussa jatkunut poronhoitoperinne on vaarassa katketa, saattaa olla raskas henkilökohtainen painolasti.

Luonto poronhoitotyön tekemisen ympäristönä ratkaisee sen, mitä muita yhteiskunnan toimintoja se kulttuurina kohtaa ja millä tavoin. Kohtaamistilanteissa on läsnä sekä mahdollisuus yhteistyöhön ja yhteisymmärrykseen, että ristiriitoihin, jotka muotoutuvat sekä toimijoiden asemaan perustuvien intressien, että henkilökohtaisten asenteiden mukaan. Nämä tekijät ovat sidoksissa aikaan ja yhteiskunnallisiin muutok-

siin. Kulttuurien kohtaamisissa kohtaavat aina myös mielikuvat. Poronhoitoon liittyy haastateltavien mukaan tietämättömyyttä, joka tekee siitä mystisen ja vieraan. Väärinkäsitysten mahdollisuus koetaan siinä määrin todennäköisenä, että puhetta poroista saatetaan joissakin tilanteissa välttää. Tietämättömyydestä arvioidaan seuraavan huonommaksi tai alempi-arvoiseksi leimautumista, joten keskustelunavaukset voivat olla sosiaalisia riskitilanteita, joita on punnittava eri näkökulmista ja suhteutettava omalle asemalle puheesta mahdollisesti syntyvät edut ja haitat tapauskohtaisesti.

Kulttuuriin asti ulottuva, haastatteluja läpäisevä teema on myös kysymys luontosuhteesta ja sen kulttuurisesta erityisyydestä. Poronhoitotyön luonne sekä ylisukupolvisuus ovat rakentaneet siihen liittyvän luontosuhteen varsin käytännölliseksi. Luonnon antamat merkit säistä ja niiden muuttumisesta sekä paikallinen maasto on tunnettava ja osattava suhteuttaa tieto sekä toisiinsa että vuodenaikojen ja vuosien välisiin olosuhdevaihteluihin. Lisäksi on osattava lukea sekä poron että muiden luonnossa liikkuvien eläinten käytöstä. Osaamisen ja tiedon on oltava sekä kokonaisvaltaista että konkreettista ja käytännöllistä, jotta arkinen työ sujuu onnistuneesti. Tämä poronhoitotyötä leimaava piirre saattaa kohtaamistilanteissa olla juuri se tekijä, jota on vaikea saattaa näkyväksi luontosuhdetta erilaisesta ja ideologisemmasta kulttuurisesta näkökulmasta lähestyville.

Kulttuurina poronhoito näyttäytyy marginaalisena sekä paikallisuutensa että erityisyytensä vuoksi. Pohjoinen paikallisuus sisältää jo sinänsä muun muassa väestömäärällisen marginaalisuuden suhteessa koko maahan ja lisäksi poronhoitajien määrä on yhä marginaalisempi myös suhteessa pohjoisen väestön, ammattien ja elinkeinojen määrään. Kulttuurina sillä on kuitenkin pitkä perinne ja se on keskeinen osa lappilaista imagoa. Onkin vaikea arvioida, mitä ja kuinka merkityksellistä omaleimaisuutta sen mahdollinen katoaminen vie lappilaisuudesta ja lappilaisesta kulttuurista. Tärkeää on myös tiedostaa se, että kokonaisen kulttuuriperinnön ja sukupolvia jatkuneen osaamisketjun katkeamista on jälkikäteen vaikeaa – jopa mahdotonta – korjata.

Poronhoitajien yhteisöjen sekä sosiaalisen ja taloudellisen hyvinvoinnin tukemiseksi yhteiskunnan taholta haastateltavat näkevät lähes poikkeuksetta ainoana keinona petoeläinten vähentämisen poronhoitoalu-

eelta. Petoeläinten määrien tulisi olla sillä tasolla, että poronhoito sekä elinkeinon kannattavuuden että työn tekemisen mielekkyyden näkökulmasta on kestäväällä pohjalla. Petoeläinten vähentämistä ei tulisi jättää poronhoitotyötä tekevien asiaksi, vaan siihen tulisi pyrkiä löytämään muita keinoja yhteiskunnan toimesta. Mahdollisina keinoina haastateltavat näkevät sekä viranomaisten että metsästäystä harrastavien tuen ja mukaantulon ongelman ratkaisemiseksi. On kuitenkin ilmeistä, että yhteiskunnassa tällä hetkellä vaikuttavat erisuuntaiset intressit eivät ole kaikilta osin omiaan tukemaan tätä poronhoidon sisäلتä tärkeäksi määrittyvää tavoitetta. Ristipaineita tavoitteen näkökulmasta tuottavat harvaanasuttujen alueiden väestöpohjan väheneminen, elinmahdollisuuksien kapeneminen ja elämisen ehtojen marginalisoituminen erilaisten politiikkojen tasolla näiden seurauksena sekä poronhoitotyötä tekevien väheneminen ja sitä kautta marginaaliin siirtyminen myös poronhoitoalueella.

Haasteita peto-ongelmien ratkaisuun toivotulla tavalla tuottavat myös sekä erilaiset petoeläinten suojeluun liittyvät intressit. Pehmeänä mutta työläänä ja aikaa vaativana ratkaisuna intressien yhteensovittamiselle on keskusteluyhteyksien vahvistaminen ja uusien kanavien avaaminen kansallisella ja eurooppalaisella tasolla. Haastatteluaineistossa onkin selkeästi nähtävissä se, että monet poronhoitotyön parissa työskentelevät ovat sekä poronhoidon yhteisöllisen luonteen ja sen pakottavuuden, että omien henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella erinomaisia yksilöiden ja yhteisöjen välisten konfliktien ratkaisijoita. Yksistään näiden sosiaalisesti taitavien henkilöiden varaan poronhoidon tulevaisuutta ei voida silti syytää, vaan keskustelua on edelleen pyrittävä ylläpitämään ja vahvistamaan myös esimerkiksi hallinnon ja tutkimuksen keinoin. Tietoisuus poronhoidosta, sen marginaalisesta asemasta ja haasteellisesta tilanteesta sekä sen merkityksestä niin suomalaiselle kuin alkuperäiskansana tärkeälle saamelaiselle kulttuurille vahvistaa poronhoidon asemaa ja kuuluvuutta suomalaiseen yhteiskuntaan yhtenä mahdollisena, perinteikkäänä elinkeinon harjoittamisen tapana pohjoisilla alueilla.

Lähteet

- Carlile, Paul R. 2002: A Pragmatic View of Knowledge and Boundaries: Boundary Objects in New Product Development. *Organization Science* 13 (4); 442–455. <http://pubsonline.informs.org/doi/pdf/10.1287/orsc.13.4.442.2953>. Viitattu 19.10.2015.
- Cyrulnik, Boris 2012: Ihmeellinen kurjuus. Suom. Aura Sévon. Rasalas Kustannus. Helsinki.
- Eskelinen, Maija-Liisa 2006: Poroporvari. Palveluliiketoiminnan organisoituminen porotaloudessa. Kauppätieteiden ja matkailun tiedekunta. Matkailututkimus. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Glaser, Barney G. & Strauss, Anselm L. 1967: *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Aldine Publishing Company. New York.
- Haila, Yrjö & Lähde Ville 2003: Luonnon poliittisuus: Mikä on uutta? Teoksessa Haila, Yrjö & Lähde Ville (toim.): *Luonnon politiikka*. Vastapaino. Tampere, 7–36.
- Hakanen, Jari 2009: Työn imun arviointimenetelmä. Työn imu –menetelmän (Utrecht Work Engagement Scale) käyttäminen, validointi ja viitetiedot Suomessa. Työterveyslaitos. Helsinki. http://www.ttl.fi/fi/verkkokirjat/tyon_imun_arviointimenetelma/Sivut/default.aspx. Viitattu 21.2.2014.
- Haldin-Herrgård, Tua & Salo, Petri 2008: Piilevien voimavarojen ilmaisemisesta hiljaisessa osaamisessa. Teoksessa Toom, Auli & Onnismaa, Jussi & Kajanto, Anneli (toim.): *Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta*. Kansanvalistusseura. Aikuiskasvatuksen tutkimusseura. Helsinki, 277–300.
- Hampden-Turner, Charles 1991: Yrityskulttuuri: yrityksen mahdollisuus ja vahvuus. Suom. Ulla Ropponen. Gummerus. Jyväskylä.
- Hannula, Marjatta 2000: Porojen hihnavasotusperinne. Savukoski.
- Harisalo, Risto 2009: *Organisaatioteoriat*. Tampere University Press. Tampere.
- HE 244/1989: Hallituksen esitys Eduskunnalle poronhoitolaiksi.
- Heikkinen, Hannu 2002: Sopeutumisen mallit. Poroehdön adaptaatio jälkiteolliseen toimintaympäristöön suomen läntisellä poronhoitoalueella 1980–2000. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Heikkinen, Hannu & Hukkinen, Janne & Jääskö, Outi & Laakso, Ari & Müller-Wille, Ludger & Nevalainen, Satu & Raitio, Kaisa & West, Nina (toim.) 2003b: Poroehdön tulevaisuus. Raportti EU:n RENMAN-hankkeen Kitilän työpajasta 13.–15.8.2003. Helsinki University of Technology Laboratory of Environmental Protection Publication. Teknillisen korkeakoulun ympäristönsuojelun laboratorion julkaisu. Tehchnology, Society, Environment 7/2003. Espoo.

- Heikkinen, Hannu & Magga, Hannu & Nevalainen, Satu & Jääskö, Outi 2003a: Kuuluuko sääsken ääni taivaaseen? Poromiesten analyysi poronhoidon murroksista Suomen Lapissa 1900-luvulla. Helsinki University of Technology Laboratory of Environmental Protection Publication. Teknillisen korkeakoulun ympäristönsuojelun laboratorion julkaisu. Tehchnology, Society, Environment 3/2003 Espoo.
- Helle, Timo 2015: Porovuosi. Tutkija pororenkinä Sompiossa. Maahenki Oy. Porvoo.
- Holma, Aulikki & Lappalainen Katri & Pilkevaara, Sinikka 1997: Näkymätön näkyväksi - tieto, osaaminen ja Knowledge Management. Teknillinen korkeakoulu, Koulutuskeskus Dipoli. Espoo
- Hukkinen, Janne & Jääskö, Outi & Laakso, Ari & Müller-Wille, Ludger & Raitio, Kaisa (toim.) 2002: Poromiehet puhuvat. Poronhoidon ongelmat, ratkaisumahdollisuudet ja tutkimustarpeet Suomen Lapissa promiesten näkökulmasta. Helsinki University of Technology Laboratory of Environmental Protection Publication. Teknillisen korkeakoulun ympäristönsuojelun laboratorion julkaisu. Tehchnology, Society, Environment 1/2002. Espoo.
- Hukkinen, Janne & Jääskö, Outi & Laakso, Ari & Müller-Wille, Ludger & Raitio, Kaisa (toim.) 2003: Poronhoitokulttuurin arvo Suomessa. Haasteet hallinnolle, ohjaukselle ja valvonnalle. Helsinki University of Technology Laboratory of Environmental Protection Publication. Teknillisen korkeakoulun ympäristönsuojelun laboratorion julkaisu. Tehchnology, Society, Environment 1/2003. Espoo.
- Hyyppä, Markku T. 2005: Me-hengen mahti. PS-kustannus. Keuruu.
- Kainulainen, Päivi 2011: Selvitys petojen aiheuttamien vahinkojen vaikutuksista poronhoidolle ja toimenpiteet pedoista aiheutuvien ongelmien ratkaisemiseksi. Lapin liitto. Julkaisu A 26. Rovaniemi. http://www.lappi.fi/lapinliitto/c/document_library/get_file?folderId=349619&name=DLFE-19236.pdf. Viitattu 30.10.2015.
- Kaiser, Niclas 2011: Mental health problems among the Swedish reindeerherding Sami population in perspective of intersectionality, organisational culture and acculturation. Department of Clinical Sciences Division of Psychiatry. Umeå University. Umeå. <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:416689/FULLTEXT01.pdf>. Viitattu 17.6.2015.
- Karisto, Antti 2012: Sukupolvien yhteydet. Teoksessa Helne, Tuula & Silvas-ti, Tiina (toim.): Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla. Kelan tutkimusosasto. Helsinki, 222–234. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/37654/YhteyksienKirja.pdf?sequence>. Viitattu 6.9.2015.
- Kesti, Marko 2013: Hiljaiset signaalit esimiestyössä. Finva Finanssi- ja vakuutus-kustannus. Helsinki.

- Koivunen, Hannele 1997: Hiljainen tieto. Otava. Helsinki.
- Kuula, Arja 2006: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Laki maa- ja puutarhatalouden kansallisista tuista 28.12.2001/1559.
- Luomanen, Jari 2010: Straussilainen Grounded theory -menetelmä. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 351–371.
- Lämsä, Anna-Maija & Päivike, Taru & Hautala, Taru 2004: Organisaatiokäytännön perusteet. Edita. Helsinki.
- Maa- ja metsätalousministeriön asetus merkkipiireistä ja suurimmista sallituista poromääristä annetun maa- ja metsätalousministeriön asetuksen 1 §:n muuttamisesta (857/2014).
- Markkula, Inkeri & Helander-Renvall, Elina 2014: Ekologisen perinnetiedon käsikirja. Arktisen keskuksen tiedotteita 59. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-798-8>. Viitattu 21.10.2015.
- Mäkipeska, Marja & Niemelä, Terttu 2005: Haasteena luottamus – Työyhteisön sosiaalinen pääoma ja syvärakenne. Edita. Helsinki.
- Nieminen, Mauri 2008: Porolaidunten kunto ja poromäärät sekä poronmistajien että ruokakuntien poromäärien muutokset. Teoksessa Rantamäki-Lahtinen, Leena (toim.); Porotalouden taloudelliset menestystekijät. MTT:n selvityksiä 156. MTT Taloustutkimus. Helsinki; 46–75. <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts156.pdf>. Viitattu 30.10.2015.
- Nieminen, Mauri 2013: Suomen porotutkimus – Tutkittua tietoa poronhoitoon. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Helsinki. https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/520243/rktltr2013_11.pdf?sequence=1. Viitattu 27.9.2016.
- Nonaka, Ikujiro & Takeuchi, Hirotaka 1995: The Knowledge-Creating Company. How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation. Oxford University Press. New York. Oxford.
- Oinas, Pirjo 2014: Quo vadis – minne menet, poronhoito? Poromies 5; 7–9.
- Opas poronhoidon tarkasteluun maankäyttöhankkeissa 2013: Paliskuntain yhdistys. Pohjolan Painotuote Oy. Rovaniemi.
- Opetushallitus 2015: Tutkintotodistuksen liite. Luonto- ja ympäristöalan perustutkinto, porotalouden osaamisala, poronhoitaja. http://www.oph.fi/download/171059_kvliite_luonto_ja_ymparistoalan_perustutkinto_porotalouden_osaamisala_poronh.pdf. Viitattu 2.11.2015.
- Otala, Leenamajja 1996: Oppimisen etu -kilpailukykyä muutoksessa. WSOY. Porvoo.
- Pakkanen, Antti & Valkonen, Jarno 2012: Porotalouden hyvinvointi ja tulevaisuuskuvat eteläisissä paliskunnissa. Teoksessa Pohjola, Anneli & Valkonen, Jar-

- no (toim.): Poronhoitajien hyvinvoinnin uhat ja avun tarpeet. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi; 11–63. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-590-8>. Viitattu 22.10.2015.
- Paliskuntain yhdistys. Paliskunnat. <http://paliskunnat.fi/py/paliskunnat/>. Viitattu 30.10.2015.
- Paliskuntain yhdistys (n.d.). Poronlihan tuotanto. <http://paliskunnat.fi/py/materiaalit/tilastot/poronlihan-tuotanto/>. Viitattu 30.10.2015.
- Parviainen, Jaana 2006: Meduusan liike: mobiiliajan tiedonmuodostuksen filosofiaa. Gaudeamus. Helsinki.
- Pirnes, Unto 1996: Johtajien kasvu – tie organisaatiokulttuurien paradigmaattiseen muutokseen. Aikuiskasvatus 4. <http://elektra.helsinki.fi/se/a/0358-6197/16/4/johtajie.pdf>. Viitattu 10.10.2015.
- Pohjalainen, Marjut 2012: Hiljaisen tiedon käsite ja hiljaisen tiedon tutkimus: katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. <http://ojs.tsv.fi/index.php/inf/article/view/7079/5613>. Viitattu 18.5.2015.
- Pohjola, Anneli 2003: Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Pohjola, Anneli (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi, 53–67.
- Pohjola, Anneli & Valkonen, Jarno (toim.) 2012: Poronhoitajien hyvinvoinnin uhat ja avun tarpeet. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi; 67–133. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-590-8>. Viitattu 22.10.2015.
- Polanyi, Michael 1966: The tacit dimension. Doubleday & Company. Garden City. New York.
- Poromies 2/2014: Tilasto paliskuntien poromääristä ja taloudesta 2012-2013. Paliskuntain yhdistys.
- Poronhoitolaki 14.9.1990/848.
- Raami, Asta & Mielonen, Samu 2011: Kokemuksia intuitiovalmennuksesta. Intuition implisiittisestä oppimisesta kohti tietoista kehittämistä. Aikuiskasvatus 4; 244–254. <http://elektra.helsinki.fi/se/a/0358-6197/31/4/kokemuks.pdf>. Viitattu 17.8.2015.
- Raitio, Kaisa & Heikkinen, Hannu 2003: Enemmän oma-aloitteisuutta, vähemmän valitusta. Hallinnon näkemyksiä poronhoidon osallistumiseen perustuvien instituutioiden kehittämisestä. Helsinki University of Technology Laboratory of Environmental Protection Publication. Teknillisen korkeakoulun ympäristönsuojelun laboratorion julkaisu. Technology, Society, Environment 4/2003. Espoo.
- Renko, Merja & Sutinen, Taru 2006: Poroja kahta puolen puuta – tutkimus porotilojen kehityksestä ja toimeentulosta. Lapin yliopiston kauppatieteiden ja matkailun tiedekunnan julkaisuja. B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 5. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

- Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos 2015. Porontutkimus. <http://www.rktl.fi/poro/>. Viitattu 17.6.2015.
- Riistavahinkolaki 27.2.2009/105.
- Ruotsala, Helena 2002: Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven porohoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995. Kansantieteellinen Arkisto 49. Suomen muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Räikkönen, Timo 2013: Kestävä työn tulevaisuus resilienssijattelua hyödyntämällä?: tehokkuusajattelusta selviytymiskyvyn vahvistamiseen. *Futura* 32 (1). 34–45. <http://elektra.helsinki.fi/se/f/0785-5494/32/1/kestavat.pdf>. Viitattu 19.10.2015.
- Saamelaisalueen koulutuskeskus 2015. Luonto- ja ympäristöalan perustutkinto. http://www.sogsakk.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=67&Itemid=105&lang=fi. Viitattu 2.11.2015.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006a. Grounded theory. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Tampere. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_2.html. Viitattu 9.11.2012.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006b. Grounded Theory -menetelmästä. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Tampere. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_2_1_1.html. Viitattu 12.11.2012.
- Salonen, Arto O. & Bardy, Marjatta 2015: Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. *Aikuiskasvatus* 35(1), 4-15. http://www.academia.edu/11334115/Salonen_A._and_Bardy_M._2015_.Ekososiaalinen_sivistys_her%C3%A4tt%C3%A4%C3%A4_luottamusta_tulevaisuuteen._Aikuiskasvatus_35_1_4-15. Viitattu 15.10.2015.
- Schaufeli, Wilmar B. & Salanova, Marisa & González-Romá, Vicente & Bakker, Arnold 2002; The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factoranalytic approach. *The Journal of Happiness Studies* (3), 71–92. <http://www.wilmarschaufeli.nl/publications/Schaufeli/178.pdf>. Viitattu 21.2.2014.
- Schaufeli, Wilmar & Bakker, Arnold 2003: UWES - Utrecht Work Engagement Scale: test manual. Preliminary Manual. Occupational Health Psychology Unit Utrecht University. http://www.beanmanaged.com/doc/pdf/arnoldbakker/articles/articles_arnold_bakker_87.pdf. Viitattu 21.2.2014.
- Schein, Edgar H. 1987: Organisaatiokulttuuri ja johtaminen. Suom. Ritva Liljamo & Asko Miettinen. Weilin & Göös. Espoo.
- Servan-Schreiber, Jean Louis 1990: Johtajan haaste. Suom. Juhana Lehtinen. Eurofox. Espoo.

- Siitonen, Juha 1999: Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulun yliopisto. Oulu. <http://herkules.oulu.fi/isbn951425340X/isbn951425340X.pdf>. Viitattu 8.11.2012.
- Silvonen, Jussi & Keso, Pirjo 1999. Grounded theory aineistolähtöisen analyysin mallina. *Psykologia* 34; 88–96.
- Sippola, Anna-Liisa & Nordberg, Harri & Renko, Merja & Suopajarvi, Katja & Sutinen, Taru 2005: Petovahinkojen sosioekonominen merkitys porotaloudelle Suomessa – loppuraportti. *Arktisen keskuksen tiedotteita* 44. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Strauss, Anselm L. 1987: *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Toom, Auli 2008: Hiljaista tietoa vai tietämistä?: näkökulmia hiljaisen tiedon käsitteen tarkasteluun. Teoksessa Toom, Auli & Onnismaa, Jussi & Kajanto, Anneli (toim.): *Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta*. Kansanvalitusseura. Aikuiskasvatuksen tutkimusseura. Helsinki, 33–58.
- Tsoukas; Hardimos 2002: Do we really understand tacit knowledge? http://www.sandy-campbell.com/sc/KTC_Module_1_files/2.2c%20Tsoukas%202002.pdf. Viitattu 19.10.2015.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009: Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki. <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>. Viitattu 17.1.2017.
- Vaarala, Minna & Pohjola, Anneli & Romakkaniemi, Marjo 2012: Poronhoitajien kriisiapujärjestelmää koskeva selvitys. Teoksessa Pohjola, Anneli & Valkonen, Jarno (toim.): *Poronhoitajien hyvinvoinnin uhat ja avun tarpeet*. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi; 67–133. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-590-8>. Viitattu 22.10.2015.
- Valkonen, Jarno 2005: Saamelainen luontosuhde. *Kulttuurintutkimus* 22 (4), 15-26. <http://elektra.helsinki.fi/se/k/0781-5751/22/4/saamelai.pdf>. Viitattu 13.2.2014.
- Valtionavustuslaki 27.7.2001/688.
- Valtioneuvoston asetus poronhoitovuodelta 2017/2018 maksettavasta eläinkohdaisesta tuesta, 336/2017.
- Varila, Juha 1992: Työmarkkinakelpoisuus ja työssä oppiminen: henkilöstön kehittämisen mahdollisuuksia, keinoja ja ehtoja. VAPK-kustannus. Helsinki.
- Virta, Maarit 2011: Asiantuntijuuden siirtäminen sukupolvien välillä. *Informaatiotutkimus* 30 (1); 1–8. <http://ojs.tsv.fi/index.php/inf/article/viewFile/4442/4195>. Viitattu 20.10.2015.

Wilson, Tom 2002: The nonsense of "knowledge management". Information Research 8 (1). <http://www.informationr.net/ir/8-1/paper144.html>. Viitattu 15.8.2015.